

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одделене за русинистику

РУСИНИСТИЧНИ СТУДИЈИ RUTHENIAN STUDIES

7

ISSN 2560-3612
e-ISSN 2560-3914
doi 10.19090/rs.2022.6.

Нови Сад, 2023.

Видавателъ

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одзелене за русинистику

За видавателя

Проф. др Ивана Живанчевич-Секеруш, декан Филозофского факултету у Новим Садзе

Редакция

проф. др Александер Дуличенко, Тартуский Университет, Катедра славянской филологии

проф. др Михаел Мозер, Universität Wien, Kulturwissenschaftliche Fakultät

проф. др Олег Румянцев, Università degli Studi di Macerata

проф. др Ана Плишкова, Prešovska universita v Prešove, Ústav rusinskeho jazyka a kultúry

проф. др Оксана Тимко-Дітко, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

проф. др Людмила Попович, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

проф. др Михайло Фейса, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

проф. др Дюра Гарди, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

проф. др Юлиан Тамаш, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

проф. др Юлиан Рамач, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

доц. др Ана Римар Симунович, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

доц. др Александер Мудри, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

Главни редактор

проф. др Дюра Гарди, Филозофски факултет у Новим Садзе

Заменік редактора

др Александер Мудри

Секретар редакциї

др Ана Римар Симунович

Лекторе:

др Ана Римар Симунович, др Александер Мудри

Преклад на англійски:

Стефан Иванович

УДК зробела:

Наташа Белич

Publisher

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Ruthenian Studies

Representing the Publisher

Prof. Dr. Ivana Živančević-Sekeruš, Dean

Editorial Board

Dr. Aleksandar Duličenko, Professor, University of Tartu, Department of Slavic Studies

Dr. Mihael Mozer, Professor, Institute for Slavic Studies at the University of Vienna

Dr. Oleg Rumyantsev, Professor, University of Palermo

Dr. Anna Pliškova, Prešov University, Professor, Institute of Ruthenian Language and Culture

Dr. Oksana Timko-Đitko, Professor, University of Zagreb, Faculty of Philosophy

Dr. Ljudmila Popović, Professor, University of Belgrade, Faculty of Philology

Dr. Mihajlo Fejsa, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Dr. Đura Hardi, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Dr. Julijan Tamaš, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Dr. Julijan Ramač, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Dr. Ana Rimar Simunović, Assistant Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Dr. Aleksander Mudri, Assistant Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Editors-in-chief

Dr. Đura Hardi, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Vice-editor

Dr. Aleksandar Mudri, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Assistant to the Editors

Dr. Ana Rimar Simunović

Proofreading

Dr. Ana Rimar Simunović, Dr. Aleksander Mudri

Translation into English

Stefan Ivanović

UDC

Nataša Belić

РЕЦЕНЗЕНТИ

доц. др Роберт Грошель, Универзитет у Любляни, Словения, Филозофски факултет,
Одделене за прекладателство (Словения)

доц. др Стеван Брадич, Универзитет у Новим Саду, Филозофски факултет,
Одделене за компаративну литературу (Сербия)

Мгр. Зденка Цитрякова, ПгД., Универзитет у Прешове, Словацка, Одделене за
русински јазик и културу (Словацка)

проф. др Аня Валігурска, Академија красних уметносцох, Гданьск, (Польшка)

проф. др Душан Владислав Паждерски, Универзитет у Гданьску, Институт за
класични студији и славистику (Польшка)

проф. др Канаме Окано, Универзитет за странски студији у варошу Кобе, Факултет за
странски студији (Јпон)

проф. др Олег Румянцев, Универзитет у Мачерати, Одделене за гуманистични
студији (Италија)

REVIEWERS

- Dr. Anna Waligorska, Associate Professor, Academy of Fine Art in Gdańsk (Poland)
Dr. Dušan-Vladislav Paždjerski, Professor, Gdańsk university (Poland)
- Dr. Kaname Okano, Associate Professor, Kobe City University of Foreign Studies (Japan)
- Dr. Oleg Rumyantsev, Associate Professor, Università degli Studi di Macerata (Italia)
- Dr. Robert Grošelj, Assistant Professor, University in Ljubljana, Faculty of Philosophy,
Department of Translation Studies (Slovenia)
- Dr. Stevan Bradić, Assistant Professor, University in Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Comparative Literature (Serbia)
- Dr. Zdenka Citriaková, Assistant Professor, University of Prešov,
Institute of Ruthenian Language and Culture (Slovakia)

СЛОВО РЕДАКТОРА

Дороги читателю, академска заеднїцо, пред вами седме число часописа *Русинистични студии – Ruthenian Studies*. Воно може буц поцешене и мотив невелькей групи русинистох ангажованих на роботи тей єдиней чисто науковей публикації Руснацох у Войводини. Єднак, може буц на пиху нашей заеднїци. Видавatele часописа Филозофски факултет Универзитета у Новим Садзе и його Одзелене за русинистику.

Редакция часописа ше и у тим числу строго притримовала етичних критерийох при видаваню часопису. Кажда работа рецензована з боку двох кваліфікованих анонимних рецензентох. Рецензоване анонимне у обидвох напрямох.

У тогорочним числу представляме роботи хтори ше интересую зоз лемковску уметносцу, лемковскимa присловками. Як окреме интересантна ше зявює работа хтора поровнує творчосц двох писательох припаднїкох меншинских заеднїцох. Діялносц рускей и українскей заеднїци на полю театру була тема и прешлих числох нашого часопису. У тим числу представена театрална діялносц єдного зоз найзначнейших діячох на тим полю при Руснацох у Войводини. Представена и работа чий фокус язична слика швета Руснацох у Войводини як приклад сучасних когнитивнолінгвістичних вигледованьох, а окреме важна работа хтора дополнює роботу зоз прешлого числа, у вязи зоз діялносцу Янка Рамача, библиография длугорочного главного редактора часописа *Русинистични студии*.

Редакция часописа жада предлужиц сотруднїцтво зоз авторами зоз прешлих числох. Вшелїяк, поволуєме и нових авторох же би представели свойо вигледованя у вязи зоз темами хтори ше дотикаю Руснацох и Українцох / русинистики, але и меншинскимa темами вообщє.

Дзекуєме на труду и помощи рецензентом приятих и вреднованих роботох, їх лектором, коректором и прекладательом.

Як то уж звичай, мушимо надпомнуц же публиковане часописа *Русинистични студии – Ruthenian Studies*, 7, 2023. материялно потримал Национални совет Руснацох у Републики Сербії и Филозофски факултет у Новим Садзе.

проф. др Дюра Гарди,
главни редактор *Русинистичних студийох*

ЗМІСТ

СЛОВО РЕДАКТОРА.....	7
Michał Szymko	
NATURA ARTIS MAGISTRA. REPREZENTACJE PRZYRODY W ŁEMKOWSKIEJ SZTUCE WSPÓŁCZESNEJ.....	11
Daniela Marčok, Mikola M. Cap	
NEKI PUBLICISTIČKI RADOVI PROF. DR JANKA RAMAČA	33
Томаш Квока	
<i>ЧОГО СЯ НАВЧЫШ, ВОДА НЕ ЗАБЕРЕ, ОГЕНЬ НЕ СПАЛИТ</i> - О УЧЕНЮ У ПРИСЛОВКОХ ЗОЗ ЗБИРКИ БОЛЕСЛАВА (ВАСИЛЯ) БАВОЛЯКА	47
Ана Римар Симуновић, Тијана Балек	
СТВАРАЊЕ СВЕТА КРОЗ ПОЕЗИЈУ Г. АЛГИЈА И Н. ШАНТЕ.....	59
Мер Александра Деянович, Мер Саша Сабадош	
ТЕАТРАЛНА ДІЯЛНОСЦ ЯКИМА ОЛЕЯРА.....	77
Александар Мудри	
КАТЕГОРИЗАЦІЯ И ТЕОРІЯ ПРОТОТИПОХ НА МАТЕРІЯЛУ КАТЕГОРИЙОХ ДОМАШНІХ ЖИВОТИНЬОХ У ЯЗИКУ РУСНАЦОХ У ВОЙВОДИНИ.....	93
УПУТСТВО ЗА ПРИРИХТОВАНЄ РУКОПИСА ЗА ДРУКОВАНЄ	107

Michał Szymko*
Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej w
Lublinie
Instytut Nauk o Kulturze

УДК 930.85(=161.2)(497.113):7
doi: 10.19090/rs.2023.7.11-31
Оригиналан научни рад
примљен 20.06.2023.
прихваћено за штампу 01.10.2023.

NATURA ARTIS MAGISTRA. REPREZENTACJE PRZYRODY W ŁEMKOWSKIEJ SZTUCE WSPÓŁCZESNEJ

Celem artykułu jest przedstawienie reprezentacji natury w łemkowskiej sztuce współczesnej. Motyw natury w sztuce łemkowskiej nie jest tematem wielu badań i opracowań naukowych. Po akcji „Wisła” łemkowskie wioski opustoszały. Obecnie Beskid Niski nazywany jest krainą turystów, dlatego że młodzi Łemkowie wyjeżdżają do większych aglomeracji, a starsze pokolenia odchodzą. Wraz z wysiedleniem Łemków postrzeganie natury uległo zmianie – młodzi Łemkowie, przepracowując temat straty, za główny punkt do badań biorą opuszczone łemkowskie wioski i towarzyszącą im dziką przyrodę. Dostrzegają pozostawioną przez przodków pustkę i stawiają wyraźne pytania o odpowiedzialność za akcję „Wisła”. Celem artykułu jest analiza problematyki łemkowskich zmian społeczno-kulturowych oraz metafory natury – symbolu zmienności losu i trwania. Tekst powstał w oparciu o materiały wywołane, czyli wywiady, badania socjologiczne oraz wybrane przykłady sztuki współczesnej podejmującej temat Łemkowszczyzny. Analizie zostały poddane prace Epifaniusza Drowniaka (Nikifora Krynickiego), Natalii Hładyk, Władysława Rewaka, Andryja Suchorskiego, Grzegorza Pecucha Eweliny Kogut i Michała Szymko.

Słowa kluczowe: sztuka łemkowska, kultura łemkowska, Łemkowie, Łemkowszczyzna, kultura etniczna, pogranicze.

Natura jest bez wątpienia jednym z najbardziej fascynujących toposów kultury o fundamentalnym znaczeniu dla kształtowania się łemkowskiej tożsamości. Od wieków jest źródłem inspiracji dla artystów, którzy za jej pomocą chcą wprowadzić znaczenia symboliczne oraz pokazać estetyczne piękno. Dążenie do oddania środkami malarskimi wyglądu natury tak wiernie, aby wzbudzać w widzach poczucie patrzenia na samą naturę, zrodziło się w starożytnej Grecji. Z niej zaczęła czerpać sztuka rzymska, a potem zaś, w okresie wczesnochrześcijańskim, zostało ono zdominowane przez cele symboliczne, by powrócić w malarstwie renesansowym. (Tarnowski, 2017: 9–15). Odtąd natura stała się stałym punktem odniesienia wszystkich bardziej lub mniej udanych rewolucji artystycznych w malarstwie światowym. Co ważne, same związki

---

* szymkomichal@gmail.com

artystów z naturą nie są niczym nowym, często podkreśla się jej funkcję jako nauczycielki sztuki – *Natura Artis Magistra Est*.

Silną obecność przyrody w kulturze łemkowskiej tłumaczy w sporej mierze samo położenie geograficzne Łemkowszczyzny. Roman Reinfuss wyraźnie je określa: „Łemkowszczyzna, ciągnąca się wydłużonym klinem po obu stronach Karpat od Osławy i Laborca na wschodzie po Poprad na zachodzie, długo czekała na swe stałe osadnictwo. Istnieją wprawdzie luźne znaleziska archeologiczne świadczące o penetracji człowieka w Karpatach, a nad górnym Dniestrem lokalizuje się w X w. ruskich Chorwatów, wskazywanych czasem jako domniemanych przodków dzisiejszych Łemków.” (Reinfuss, 1990: 6). Natomiast co właściwie determinuje różnorodność przyrodniczą Karpat i sprawia, że jest ona tak unikalna? Tomasz Wilk uważa, że „dwa kluczowe czynniki kształtujące wartość przyrodniczą Karpat, to duża różnorodność siedlisk przyrodniczych charakterystyczna dla obszarów górskich oraz niedostępność tego terenu, sprawiająca, że wiele miejsc ma wciąż charakter zbliżony do naturalnego” (Wilk, 2013: 12). Otwarte i dzikie przestrzenie, lasy, góry, uruchamiały ciągi obrazów i wyobrażeń, pobudzając tym samym procesy twórcze lokalnych artystów. Helena Duć-Fajfer przypisuje szczególną rolę właśnie przestrzeni. Podkreśla, że „przestrzeń jest pojmowana jako jedna z podstawowych kategorii kulturowych, ściśle powiązanych z tożsamością etniczną i różnymi wzorami orientacji tworzonymi społecznie przez daną wspólnotę. Już w samej nazwie-etnonimie Rusinów Karpackich znajduje się bezpośrednie odniesienie przestrzenne do konkretnego terytorium, które zostało mocno usymbolicznione w dyskursie etnicznym/ kulturowym” (Duć-Fajfer, 2021: 11).

Towarzyszące łemkowskim artystom położenie geograficzne, praca na roli, obróbka drewna, nie wyczerpują jednak niezwykle złożonej semantyki uobecniającej się m. in. w malarstwie, grafice czy rzeźbie. Współcześnie, natura, jako temat wzniosły, należy do kanonu charakterystycznych dla Łemków symboli. Według badań socjologicznych przeprowadzonych przez Joannę Okulską, wśród łemkowskich atrybutów, wysoko, bo na piątej pozycji, znalazły się właśnie góry (Okulska, 2008: 98). Co ciekawe, wśród łemkowskich obrzędów związanych ze świętem Jordana, znane są szczególnie te powiązane z naturą: procesja nad rzekę, wycinanie krzyża w łodzi, poświęcenie dobytku wodą z rzeki (Okulska, 2008: 102). Tym, co gwarantuje naturze silną reprezentację w obrębie tradycji i kultury łemkowskiej, jest rola przestrzeni przyrody w codziennym funkcjonowaniu i wpajanie młodym pokoleniom szacunku do niej. Mikołaj Gabło w swojej książce pt. *Olchowiec Łemków utracony*, szczególnie podkreśla związki Łemka z naturą:

„Kraina zwana Łemkowszczyzną zamieszкана była od wieków. Zasiędlali ją Rusini – najczęściej wzdłuż rzek i potoków, by mieć łatwy dostęp do wody dla siebie i zwierząt. Ludzie budowali domy, karczowali lasy, uprawiali rolę, sadzili odporne na mrozy odmiany jabłoni, grusz, śliw i czereśni, hodowali bydło oraz rzadziej owce, konie i świnie. Szybko zadomawiali się na nowych terenach i solidnie pracowali na rzecz właścicieli ziemskich. (...) Dla gospodarza największym bogactwem były pole i las (Gabło, 2020: 37–78).

W sztuce i kulturze, Łemkowie przedstawiani są jako naród pracujący na roli, prosty i spokojny, a Łemkowszczyzna jest krainą, w której natura posiada władzę nad człowiekiem. Paweł Stefanowski, o samym pochodzeniu i tożsamości Łemków, pisze: „Lud mój z roli, panowie” (Stefanowski, Duć-Fajfer, 2002).

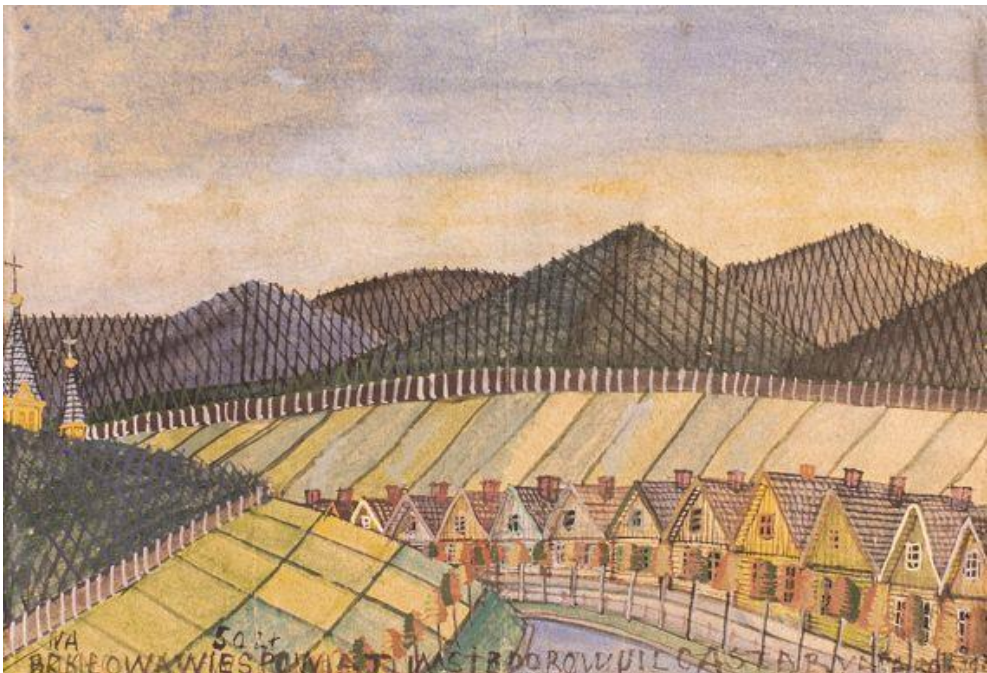
W wydanej w 1935 roku publikacji Jana Falkowskiego i Bazylego Pasznyckiego pt. *Na pograniczu łemkowsko-bojkowskiem. Zarys etnograficzny* podkreślona została, na zasadzie kontrastu z naturą, ubogość pogranicznego obszaru łemkowskiego w wytwory sztuki ludowej. Autorzy wskazują, że jednymi z jej objawów mogą być malowane chyże oraz drewniane rzeźby (Falkowski, Pasznycki, 1935: 9–10). Współcześnie sztuka łemkowska posiada silniejsze i wyraźniejsze reprezentacje, zwłaszcza te, które podkreślają ważność natury. W krajobrazie Beskidu Niskiego dominuje przyroda, a ślady działalności człowieka ulegają zapomnieniu. To, co dawniej było pełne życia, dzisiaj jest zaledwie mariażem ciszy i pamięci historycznej. Panująca po akcji „Wisła” pustka, stała się jednym z najważniejszych tematów, którym zajmują się omawiani niżej współcześni łemkowscy artyści.

Szczególnie ważnym przykładem w rozważaniach dotyczących motywu natury w sztuce łemkowskiej jest **Nikifor Krynicki** (właściwie Epifaniusz Drowniak). Urodził się w Krynicy, około roku 1895 – zmarł w 1968 roku. Jak pisał Andrzej Banach: „ (...) miał wszystkie zadatki na nieszczęśliwe życie. Pochodził z matki biednej. Na wsi nie lubi się biednych; ubóstwo jest przekleństwem zesłanym przez Boga, jak kalectwo, a matka Nikifora też była kaleką, i w dodatku Rusinką, co także nie ułatwiało jej życia” (Banach, 1983:5).

Reprezentacją w twórczości Nikifora były krynickie wille, cerkwie, architektura magiczna – najczęściej przedstawiane na tle przyrody. Nikifor zawsze malował siebie i świat który znał. Cykl „Powrót z pracy”, przedstawiający naturę, pokazywany był na wielu wystawach w kraju i za granicą. Andrzej Banach mówi o nim: „Obrazki Nikifora pod tytułem zbiorowym „Powrót z pracy” mają pozory krajobrazu. Są to widoki wsi, z domami krynickimi, portrety łąk i lasów oraz krynickich wzgórz, czasem widoki miejskie, z kamienicami i chodnikami. Są też

pomiędzy nimi miasta wyraźnie fantastyczne, ozdobione rzeźbami i chorągwiemi na cześć Nikifora. Oglądamy widoki letnie i zimowe. Letnie przeważają; Nikifor, zmarznięty w zimie, nie lubił tej pory roku” (Banach, 1983: 83).

Tym, co sprawia, że natura w obrazach Nikifora jest ponadczasowa, jest jej odbicie w odbiorcy i świeża niewinność, której możemy użyć do opisu ludzkich narracji. Krynicki porzuca chaos świata i kieruje pędzel w stronę stworzenia wyidealizowanych obrazów, które niosą ze sobą odświeżające poczucie doświadczania przyrody. Udało mu się uchwycić emocje związane z pierwszym zimowym śniegiem, młoda zielenią nadchodzącej wiosny, czy letnim słońcem. Pozwalając obrazom odzwierciedlać jaśniejszą stronę życia, sztuka naiwna i ludowa, przynosi łatwe do rozpoznania sceny z którymi każdy może się utożsamić. Prosty realizm, nostalgiczna atmosfera i świetliste kolory, za pomocą których Nikifor przedstawiał naturę, pozwoliły mu zdobyć szerokie grono odbiorców.

Nikifor, "Wieś w górach", z kolekcji Państwowego Muzeum Etnograficznego, fot. Przemysław Walczak/PME

Obrazy Nikifora nie są ładne i nowoczesne, nie znajdziemy w nich świetnej techniki malarskiej. Są za to pouczające, opowiadają historie. Według Andrzeja Banacha „akwarele [Nikifora] są bardziej rozmyśleniem niż opisem.

Przede wszystkim są opowiadaniem, i to ich polska cecha. Opowiadanie jest kompozycją zdarzenia wprowadzającą czas, jest opisem sytuacji dłużej niż fakt. Nikifor do dzieł swoich włączył przeszłość, bardziej widoczną niż czas terażniejszy, i przyszłość, jako pewność zwycięstwa, realizację przeznaczenia” (Banach, 1983).

Nikifor był pierwszym z łemkowskich (często błędnie nazywany polskim) twórców zwanych naiwnymi, który osiągnął tak wielki sukces i sprawił, że sztuka naiwna znalazła swoje miejsce w muzeach. Współcześnie w centrum Krynicy-Zdroju, nad potokiem Krynicańka, w zabytkowej willi Romanówka, znajduje się Muzeum Nikifora. Natomiast największy zbiór obrazów i rysunków Nikifora znajduje się w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. To tam możemy poczuć naturę, jaką dostrzegał Nikifor.

O pustce pozostawionej po ekspatriacjach w ramach akcji „Wisła” mówią w swoim cyklu kolaży pt. *Łemkowie. Terra Incognita* **Michał Szymko i Dominika Chmielewska**. „Za pomocą kolażu twórcy „sprawiają”, że opuszczone wioski ożywają. Na zdjęciach wykonanych w 2020 roku widać, że dawna Łemkowszczyzna odeszła bezpowrotnie. Twórcy, korzystając z archiwalnych zdjęć i wklejając je w te wykonane współcześnie, zadają sobie pytanie, co by było, gdyby deportacje nigdy się nie wydarzyły? Czy w otaczającym krajobrazie byłiby Łemkowie i ich chłazy? Za pomocą metaforycznego czerwona koła stworzona jest nowa Łemkowszczyzna. W kulturze koło symbolizuje m. in. nieskończoność, wieczność i doskonałość. To właśnie ono przenosi odbiorcę w nieistniejący, stworzony świat, który chciałoby widzieć młode pokolenie. Świat mariażu człowieka z naturą. Nie ma go w obrębie terytorialnym badanego Podkarpacia, ale jest w sercach i wspomnieniach mieszkających tam Łemków. Niezwykła tajemnica emanująca z kolaży nabiera cech malowniczych, sprawia, że obiekty, natura i ludzie pojawiają się na kolażach jako elementy pewnego ciągu historycznego. Obrazom przyświeca idea mocno osadzona w charakterystycznej dla wsi łemkowskiej wspólnotowości” (Szymko, 2023).

Michał Szymko i Dominika Chmielewska, Łemkowie. Terra Incognita, 2021.

W cyklu *Łemkowie. Terra Incognita* twórcy oddają szczególną wagę przyrodzie. To ona przejęła władzę nad tą częścią Łemkowszczyzny. Dzięki jej wszechobecności, lepiej możemy zrozumieć skutki akcji „Wisła”. Pamięć i ból, które noszą w sobie pokolenia deportowanych Łemków, jest nienamacalna, trudna do zdefiniowania. Natomiast pozostawiona sama sobie natura, w fizyczny sposób pokazuje tragiczność losu społeczności łemkowskiej. Jej pustka i brak obecności ludzkiej, wyraźnie wskazują na pozostawione tutaj cierpienie i żal, które do tej pory nie zostały odbudowane i przepracowane.

Podobną tematyką zainteresowała się **Natalia Hładyk**. Podczas XXVI Łemkowskiej Watry w Żdźni w 2008 roku, zaprezentowała swój projekt pt. *Drzwi do zaginionego świata*. Drewniane drzwi do łemkowskiej chyży stały się pomnikami, jakie otwierają się na pustą przestrzeń, gdzie w przeszłości stały chaty, rosły sady i gdzie żyli ludzie. Pomniki stanęły w kilku nieistniejących wsiach – Radocynie, Nieznajowej, Długiem, Czarnem, Lipnej.

Na każdym drzwiach umieszczono opis historii wioski, liczbę mieszkańców i kilka archiwalnych fotografii. Natalia Hładyk o swoich pracach mówi: „*W zamyśle projekt miał służyć oznaczeniu nieistniejących wsi łemkowskich. Wiedziałam*

na pewno, że nie postawię zwykłej tabliczki na dwóch nóżkach. Myślałam o narysowaniu konturów zabudowań, potem o rzeźbach Łemków, albo o ruchomych instalacjach. Stanęło na drzwiach, prostym i wymownym symbolem tego, jak niewiele z dawnej kultury tych ziem przetrwało do dziś. Drzwi to też zaproszenie, by ten zaginiony świat odnaleźć.” (Dzięgielewski, 2015).

Natalia Hładyk, umiejscawiając projekt drewnianych drzwi w opustoszałej, wiejskiej przestrzeni, zwraca uwagę na pamięć społeczną, która w tym wypadku jest tożsama z pamięcią zbiorową. Pamięć zbiorowości łemkowskiej wyrasta ze wspólnych doświadczeń osobistych jednostek. Marek Ziółkowski podkreśla temat pamięci zbiorowej, która istnieje w umysłach zwykłych ludzi, oraz pamięci zobiektywizowanej, która może być badana za pomocą kulturowych manifestacji, takich jak książki, sztuka czy filmy (Ziółkowski, 2001: 22).

Hładyk, umiejscawiając samotne, drewniane drzwi w otoczeniu równie samotnej przyrody, porusza temat pamięci zbiorowej, który możemy interpretować jako zbiór sądów dotyczących przeszłości w społeczności, który składa się zarówno z osobistych wspomnień, jak i postrzeżeń zdobytych od innych. W tym wypadku pamięć zbiorowa jednoczy grupę, ponieważ jest uznawana za wspólną i towarzyszy konkretnym działaniom oraz stanowi ich podstawę.

Drzwi do zaginionego świata, fot. Michał Szymko, 2021.

W projekcie pt. *Drzwi do zaginionego świata* Natalii Hładyk drzewo symbolizuje dom i opiekę, ale jednocześnie jest narzędziem do podtrzymywania zanikającej pamięci. Drzewo symbolizuje także Łemków, których chciano zasymilować z Polakami. Nie wiadomo, które korzenie są po stronie polskiej, a które po łemkowskiej, ale pomimo zmieniających się granic, Łemkowie zawsze byli u siebie. Nie istnieje taki twór jak „naturalna granica”, wszystkie nakładane przez zmieniające się ustroje polityczne są opresyjnie dzielące. Powyższe stwierdzenie wybrzmiewa nie tylko w kontekście terytorialnym,

ale i emocjonalnym; każda granica wewnętrzna jest inna: nie ma jednej, słusznej, zawsze stawianej w ten sposób i to o tym mówią *Drzwi do zaginionego świata*.

Symbolika natury w sztuce łemkowskiej jest bogata, bo człowiek na różne sposoby wiąże z nią swoją twórczość, traktuje jako wielką inspirację. Towarzyszy mu przy tym myślenie potoczne, często magiczne, sprowadza naturę do pozycji *sacrum* i metafory domu. Bardzo wyraźnie widać to w twórczości **Władysława Rewaka**. Jest to łemkowski malarz naiwny, który urodził się w 1948 roku w Lubiążu. Obecnie mieszka w Legnicy. Ukończył Wyższą Szkołę Inżynierską w Rzeszowie i Studium Pedagogiczne przy tej samej uczelni. W szkolnictwie pracował 23 lata jako nauczyciel przedmiotów zawodowych. Malować zaczął późno, bo już jako dorosły mężczyzna. W jego twórczości silny jest związek natury i tożsamości łemkowskiej ze sztuką. Jak sam mówi, maluje po to, by nie zapomnieć. Jego obrazy naiwne, przedstawiające łemkowską przyrodę, są swoistym artefaktem pamięci. Rewak szczególnie lubi przedstawiać architekturę cerkiewną w otoczeniu przyrody. Drewno jest dla niego symbolem nieskończoności. To ono jest wpisane w łemkowskie DNA.

W. Rewak, Świątkowa Wielka, 2022.

Jak sam mówi: „Malarstwo i pokazywanie przyrody jest moim hobby, moją pasją. Takie zajęcia mnie uszczęśliwia, przenosi do innego świata.

Zapominam wtedy o prozaicznych codziennych problemach. Trudno teraz byłoby mi wyobrazić sobie życie bez twórczości. Byłoby ono mniej kolorowe, mniej ciekawe, pozbawione większego uroku. Malowanie łemkowskiej natury mnie uspokaja i sprawia, że mam poczucie, że zostawiam przyszłym pokoleniom ważne dowody na to, że nasza natura, nasz łemkowski skarb, jest czymś najważniejszym, czymś co nas kształtuje” (Szymko, 2022).

W. Rewak, Bez tytułu, 2019.

Rewak jest wnikliwym obserwatorem, patrzy na otaczający go świat i naturę z pokorą i podziwem. Fascynują go piękne widoki Łemkowszczyzny. Jak sam podkreśla, szczególnie miejsce w jego twórczości zajmują pejzaże Beskidów, których nieodłącznym elementem są łemkowskie cerkwie. Prawie wszystkie jego obrazy powstały z inspiracji przyrodą. Jak sam mówi: „To natura spowodowała narastanie we mnie wewnętrznych emocji, dla których ujściem stał się wielobarwny rysunek, a później malarstwo. Kolorowe obrazy zdecydowanie ułatwiają przekazywanie emocji, dlatego są tak bliskie mojemu sercu. Każdy z nich tworzę z myślą o odbiorze przez inne osoby, by odczuwały te same emocje i aby te obrazy podobały się także im, a nie tylko mi. Myślę, że ogólnie obrazy mają nas cieszyć, wywoływać pozytywne emocje. I tym kieruję się podczas mojej pracy. Być może, moje obrazy są formami artystycznej manifestacji uczuć i

zachwytu nad światem i naturą. Poprzez moją twórczość wyrażam siebie, swoją pasję, a także przekazuję zaangażowanie w sztukę i poświęcenie. Często malowane przeze mnie obrazy są próbą zapisania tego, co przemija. Tak, jak zmieniają się pory roku, kolory natury, tak zmienia się nasze życie” (Ibidem).

W. Rewak, Wiosna w górach, 2018.

Znaczna część twórczości malarskiej Rewaka przedstawia opuszczone, ale istniejące jeszcze łemkowskie wioski i cerkwie. Artysta publikuje swoje obrazy w Internecie, często dodaje do nich krótkie teksty wprowadzające, np.: „Wiosna w górach. Dość często spotykany widok w krajobrazie dzisiejszych Beskidów”. Przydrożne kapliczki i krzyże są pamiątkami po Łemkach – dawnych mieszkańcach tych ziem. Obraz - akryl na płótnie 24x30 cm, 2018 r.” (Rewak, 2018). Te krótkie teksty są swoistym drogowskazem, w którym powinien podążać oglądający obraz widz.

Rzeźbiarstwo łemkowskie od dawna znane jest ze swojej głębi, przekazu, świetnej techniki wykonania, oryginalności i niepowtarzalności. Trudne warunki życia w górach i nieurodzajna ziemia zmuszały Łemków, oprócz pracy na roli oraz hodowli

zwierząt, do szukania dodatkowych zajęć. Jednym z nich była praca z drewnem, która w późniejszych fazach przyczyniła się do powstania narodowej sztuki łemkowskiej – rzeźbiarstwa w drewnie.

Najważniejszymi ośrodkami rzeźbiarskimi były łemkowskie wsie Wólka (33 chyże) i Bałucianka (50 chyży), które zlokalizowane były niedaleko uzdrowisk w Rymanowie Zdroju i Iwoniczu. Kiedy dokładnie w wiosce pojawili się pierwsi rzeźbiarze ciężko jest stwierdzić. Wiemy natomiast, że z Bałucianki zachowała się pamiątka z XV wieku – rzeźbione carskie wrota (znajdują się w kolekcji w Muzeum w Sanoku).

Miłość do domu, tj. otaczającej przyrody, zwierząt oraz roślin, była główną tematyką rzeźb wykonywanych przez Łemków, najczęściej młodych chłopców. Motywy roślinne i ornamentowe zdobiły rzeźbione przedmioty: skrzynie, szkatułki, łyżki, maselniczki oraz tace, którym nadawano formy liści klonów, jaworów, dębów oraz kiści winogron.

Jednym z przedstawicieli łemkowskiego rzeźbiarstwa naiwnego był **Andryj Suchorski**. Urodził się w 1929 roku w Wólce w rzeźbiarskiej rodzinie. Fach przekazywany był z pokolenia na pokolenie, dzięki czemu praca z drewnem stała się zawodem rodzinnym. Swoją twórczość rzeźbiarską rozpoczął od tradycyjnych figur – orłów, niedźwiedzi oraz lisów. Już jako 15-letni chłopiec, zachwycał miejscowych i przyjeżdżających do Rymanowa turystów swoją techniką, precyzją wykonania, dokładnością w oddaniu lokalnej przyrody i zwierząt. Zachowały się wspomnienia bliskich, w których wielokrotnie podkreślano, że Suchorski bez wątpienia obdarzony był niezwykłym talentem. Naiwność, dobro i piękno, które dla młodego Andryja ukryte były w przyrodzie, zastąpiły strach i cierpienie. W 1945 roku rodzinę Suchorskich, jak i wszystkich mieszkańców wioski, wysiedlono do Ukrainy. Rodzina Suchorskich została osiedlona w obwodzie tarnopolskim. Ojciec Andryja pracował w lokalnym kolchozie, a wieczorami wraz z synem rzeźbili (Suchorski, 2016: 5–15). Praca z drewnem była ucieczką od problemów, ale także dawała symboliczne poczucie domu. To wtedy młody rzeźbiarz zrozumiał, że dom był dla niego równoznaczny z łemkowską przyrodą. Drewno było łącznikiem pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. W latach 1948–1949 w artelu im. Łesi Ukrainki we Lwowie udało się zebrać prace porzucanych po całej Ukrainie młodych łemkowskich rzeźbiarzy. Artel stał się początkiem dla rozwoju łemkowskiej rzeźby w Ukrainie. Były wśród nich wczesne prace Suchorskiego nawiązujące do szeroko rozumianej przyrody, m.in. „Orzeł”, „Kowal”, „Wielbłąd”, „Dziadek i pies”. Po 1949 roku, Suchorski zaczął tworzyć łemkowskie cykle, w których znalazły się m. in. prace:

„Biedak z pługiem”, „Powrót z wojny”, „Łemkowie”, „Łemkowscy muzycy”, „Pogranicznicy”, „Łemko”. Był to zwrot do rodzinnych stron, tamtejszej natury i próba nadania tęsknocie za utraconym domem szerszego kontekstu. (Szymko, 2023).

Andrzej Suchorski, Bez nazwy 2007, Łemko 2002, Łemko 2000.

Prace Andryja Suchorskiego były dla niego swoistym dziennikiem, traktował je jako ważny element pamięci o rodzinnej wiosce, tamtejszych górach, domu i tożsamości. We wszystkich jego pracach rzeźbiarskich podstawka pełniła nie tylko funkcję konstrukcyjną, to za jej pomocą autor wplatał elementy przypominające dom – chyże, roślinność, wiejski krajobraz. Trzeba także wspomnieć, że podstawka była także symbolem ziemi, a drewno, jako materiał rzeźbiarski, było dla Suchorskiego symbolem wszechświata.

Współczesnym przykładem łemkowskiego rzeźbiarstwa w drewnie, ale także wielkiego przywiązania do natury, jest **Grzegorz Pecuch** (1923–2008). W swojej twórczości rzeźbiarz nieustannie podkreślał, że przyroda jest dla niego stałym punktem odniesienia, który determinuje jego prywatne i zawodowe wybory. Relacja artysta-natura w tym przypadku nie powinna być interpretowana na poziomie fascynacji. Związek Pecucha z przyrodą wynikał z jego pochodzenia i łemkowskich korzeni. Artysta silnie związał poczucie swojej łemkowskiej tożsamości z górami i lasem – to w ich otoczeniu minęło jego dzieciństwo, do którego często odwoływał się w interpretacji prac (Chrudzimska-Uhera, 2022: 13).

G. Pecuch, Drzewo Życia, 1971, fot. Norbert Piwowarczyk,
https://www.pecuch.art.pl/rzezby/drzewo_zycia.htm

Pecuch, wielokrotnie podczas wernisaży i wywiadów, pytał współrozmówców o ich doświadczenie natury. W 1970 roku zapytał dziennikarza przeprowadzającego z nim wywiad: „Czy przyglądał się pan kiedyś pąkom na drzewach? Na przykład – jawor, jego pąki są bardzo jasnozielone. Ich kształt stanowi wspaniałe rozwiązanie rzeźbiarskie. Jest sam w sobie doskonałością. Wie pan, co mnie zawsze zdumiewa? To, że rodzą się one pod wpływem potężnego, ukrytego w drzewie impulsu życia. Ten dynamizm przyrody jest fascynujący. Czy w moich rzeźbach potrafię dać wyraz tego wewnętrznego dynamizmu? Zastanawiałem się nad tym i to się stało jednym z moich celów. [...] Rytm przyrody. Falowanie tego rytmu. [...] Falowanie lasu przekazane w rzeźbiarskiej kompozycji przestrzennej. To polega między innymi na wyodrębnieniu kształtów rozsypanych w naturze i na wiązaniu ich w przestrzenne układy. Wszystko zaczyna się od zdumienia przy obserwowaniu natury” (Adamiecki 1970: 26).

Ważnym miejscem w twórczości Pecucha była rodzinna Florynka i tamtejsza przyroda. Pierwszy raz, po doświadczeniach akcji „Wisła”, odwiedził ją w 1957 roku. Następnie powrócił do Florynki na początku lat 70. Pustkę, jaką zastał, porównał do natury: „nie lubię tych rzeczy, które są przykre dla mnie i innych. Wszyscy zostali stąd wywiezieni, nie miałem do kogo wstąpić ani z kim

porozmawiać. To już inni ludzie byli. Florynka została wywieziona. Góry, rzeka, droga, to zostało, to Florynka, to co na mapie” (Dubowski, 1991).

Wychodzenie w twórczości rzeźbiarskiej *ku spotkaniu z naturą* skłania Pecucha

do podejmowania decyzji i dokonywania rozstrzygnięć, wiodących ku krystalizacji twórczej indywidualności i prób definiowania się jako artysty. Tego rodzaju zwrot w kierunku doświadczania natury wydawał się artyście prawdziwy, autentyczny i najlepiej odpowiadający osobliwościom „łemkowskiego świata” do którego tęsknił. Władysław Graban o tym doświadczaniu w twórczości Pecucha mówił: „Grzegorz schodzi z gór, za nim jego świat swobodnie kroczy ... tam las drzew, las zwierząt, las świętych. Czuwa nad nimi ciche światło kosmosu (...) Idą w parze: Anioł Stróż i Szatan, jeleni i ryś, domowy kundel, wilk i niedźwiedź oraz święty z dziupli, który zgrzyta zębami. Schodzą w noc Kupały z gór do Białej, do Mostyszy na Jana. Prowadzi ich pasterz, ojciec tego stada, Pecuch. I powiódł ich nie tylko do tradycji łemkowskiej, powiódł ich do współczesności. Kiedy jadę przez Florynkę, wspominam spotkanie z Grzegorzem Pecuchem. Miało to miejsce na jubileuszowej wystawie jego rzeźb w Zakopanem z okazji 40. rocznicy zakończenia warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych. Od tego czasu minęło 25 lat. Wracam myślami do żywej, rodzinnej atmosfery w jego chacie. Witali jak rodzinę. Wracam do zielonego Beskidu, który nad jego Florynką goni letnie chmury i zamyka wieczorny widnokrąg. To tu, pośród gór i lasów narodziły się jego rzeźby i on sam. Jego twórczy rodowód sięga prakorzenia - pogańskiej i chrześcijańskiej starożytności. Pozwoli zdobyć wewnętrzną siłę, głęboką prostotę i w taką formę ubierze swoje rzeźby. Wszędzie mówił: „Moje rzeźby są w lesie”. Pecuchowe „drzewo” jest pozbawione szczegółowych drobiazgów, zamykając prostotę długotrwałej egzystencji. To jak gwiazda ludzkiej historii i los zamknięty w jednym. Jego sztuka jest zrozumiała dla ludzi różnych kultur. Źródło czasu, które daje obraz zarówno Europejczykowi jak i Afrykańczykowi. Kiedy rzeźbił, nigdy nie naruszył głównej struktury drzewa, ale delikatnie dłutem otwierał zakrytą formę piękna - odkrywał poetykę drzewa, szlifując go jak diament. Pecuch był autentyczny, nie popadał w manierę podyktowaną współczesną modą. Prace Grzegorza Pecucha przypominają kompaktowe rzeźby starożytnego Egiptu. Są doceniane w całej Europie i Stanach Zjednoczonych. Znalazły także swoje miejsce w setkach wystaw i dziesiątkach muzeów” (Graban, 2020).

Słowa Grabana potwierdzają, że Pecuch postrzegał prawdę swojej twórczości w naturze. W poetyckim opisie żywa i nasycona metafizyczną symboliką natura zamienia się w plenerową galerię dzieł Pecucha. Ważnym jest

natomiast, że ta prawda musi podlegać skonwencjonalizowaniu, przetransponowaniu na język sztuki, by mogła oddziaływać na widza i stać się jak najbardziej sugestywna.

Powyższe przykłady wskazują na pewną regularność, z jaką motyw natury pojawia się w łemkowskich projektach związanych z pamięcią. We współczesnych badaniach nad rozwojem sztuki, warto zauważyć, w jak ciekawy i pozbawiony manifestacji sposób, pojęcia „dzieło sztuki” i „dzieło malarskie”, zostały zastąpione pojęciem „projekt”. Związane jest to z końcem sztuki modernistycznej, w której za główny cel służyła estetyka. Współcześnie, każdy artefakt, który przerobiony jest dłońmi artysty jest sztuką. Przykładem jest łemkowski projekt polskiej artystki **Eweliny Kogut**. Jej sztuka ma na celu poruszanie ważnych tematów społecznych, zgłębienie ich oraz zmuszenie odbiorcy do refleksji. Motywem przewodnim jest natura. Według Eweliny Kogut, to właśnie ona jest narzędziem interpretacyjnym. W obrazie pt. *Portret Łemka* artystka przedstawia pustkę, którą miał w sobie deportowany w ramach akcji „Wisła” mężczyzna (Szymko, 2023). Pozbawiony jest oczu, zdaje się być nieobecny. Jego cierpieniu towarzyszy roślinny haft z okolic Rusi Szlachtowskiej. Artystka świadomie zatracą granicę pomiędzy ciężkością losu mężczyzny, a delikatnością towarzyszących mu kwiatów. Kamizelka i obecne elementy natury są tutaj symbolem życia.

Ewelina Kogut, Portret Łemka, 2023.

Artystka w swoim łemkowskim cyklu dotyka natury człowieka, jego zagmatwanie i skomplikowanie, ale także sięga po historię kraju, w którym żyje. Swoje badania prowadzi dwukierunkowo – z jednej strony wplata naturę, jako element łemkowskości, z drugiej traktuje naturę w sposób metaforyczny. Wynikiem tych działań jest dyplom pt. *Bez powrotu* obroniony w 2023 roku na

Wydziale Grafiki, którego tematem są Łemkowie i Łemkowszczyzna. Jest to z jednej strony oddanie hołdu tym, których wyrwano ze swoich ziemi, domostw, zabrano bezpowrotnie kawałek tożsamości, a z drugiej strony, to próba przeanalizowania ich losów, zagłębienia się w region i w miejsce, które niegdyś tętniło życiem, a teraz jest przez większość społeczeństwa zapomniane.

Ewelina Kogut, Kapliczka w Radocynie, 2022.

Większość współczesnych łemkowskich artystów przedstawia naturę jako formę artefaktu pamięci. W odróżnieniu od popularnej w Europie w latach 60. i 70. praktyki performansu, za pomocą którego twórcy mówili o pamięci i przepracowywali traumy, w sztuce łemkowskiej widać powyższe działania w formach plastycznych. Artyści, zamiast wprawiać w ruch własne ciała, kierują swoją uwagę na historię regionu, Łemków i indywidualne losy. Za pomocą

metafory natury w malarstwie, rzeźbie i kolażu, przepracowują traumy oraz wprowadzają do historii sztuki narracje tożsamości i pamięci.

Jedno jest pewne – natura na ziemi jest do tego stopnia „zaadoptowana” przez działalność człowieka, że po akcji „Wisła” artyści czują w opuszczonych wioskach katastrofalną nierównowagę. Miejsca naznaczone historią i losami stają się bohaterami ich prac. Związek łemkowskich artystów z naturą jest wieloaspektowy i głęboki, także na poziomie psychologicznym. Szczególnie widoczne w twórczości łemkowskich artystów jest uskrzydlenie personifikacji natury, które sugeruje, że cechy dekoracyjne tkwią w samej przyrodzie i powinny być dostrzeżone i spotęgowane w umyśle odbiorcy. Źródłem inspiracji artystów często jest natura, która jest postrzegana zarówno jako ponadczasowe zjawisko, jak i wartość zmienna. Łemkowscy twórcy starają się uchwycić charakter natury, wykorzystując różne jej oblicza, aby osiągnąć efekt uniwersalny, który jest esencją danego widoku. Twórca musi więc przetwarzać naturę w sposób, który potęguje jej cechy dekoracyjne. Zapewne dzisiejsza Łemkowszczyzna potrzebuje takich głosów, potrzebuje mariażu natury z artystą. Powyższe prace są tego idealnym przykładem.

BIBLIOGRAFIA

- Adamiecki, W. (1970), *Zanim zaśpiewa drzewo*, (w:) Ty i Ja, nr 11.
- Banach, A. (1983). *Nikifor*, Wydawnictwo Arkady: Warszawa.
- Chrudzimska-Uhera, K. (2022). *Grzegorz Pecuch. Rytmy natury*, Warszawa-Zakopane.
- Dubowski, G., (reż.), 1991, *Wydobyłem rzeźbę z lasu*, prod. TVP.
- Duć-Fajfer, H. (2021). *Wstęp*, (w:) Rocznik Ruskiej Bursy nr 17.
- Dzięgielewski, G. (2015). *Beskid Niski - lemkowski miejscowości "widma". Ślady kultury lemkowskiej w Beskidzie Niskim*, [dostęp: 01.12.2023], <https://turystyka.wp.pl/beskid-niski-lemkowskie-miejscowosci-widma-6043983120712833g/>
- Falkowski, J., Pasznycki, B. (1935). *Na pograniczu lemko-bojkowskim. Zarys etnograficzny*, Lwów: Towarzystwo Ludoznawcze.
- Gabło, M. (2020). *Olchowiec Łemków utracony*, Siercza: Wydawnictwo Żyznowski
- Graban, W. (2020). *Florynka na skraju nieba (wspomnienie o Grzegorzu Pecuchu)*, [dostęp: 02.12.2023], <https://www.pecuch.art.pl/pdf/Graban%20%20Florynka%20na%20skraju%20nieba.pdf>

- Okulska, J. (2008). *Tożsamość etniczno-kulturowa Łemków w środkowej części Beskidu Niskiego w świetle badań socjologicznych*, Gorlice: Zjednoczenie Łemków.
- Reinfuss, R. (1990). *Śladami Łemków*, Warszawa: Wydawnictwo PTTK „Kraj”.
- Rewak, W. (2023). *Tekst towarzyszący obrazowi*, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=6890898627604010&set=a.2174487255911861> [dostęp: 17.06.2023].
- Suchorski, A. (2016). *Скульптура в дереві*, Lwów: Національна Академія Наук України
- Suchorski, A. (2016). *Skul'ptura v derevi*, Lwów: Nacional'na Akademija Nauk Ukrainy. (Cyrilic)
- Szymko, M. (2023), *Sztuka lemowska – z przeszłości do nieskończoności*, <https://www.lem.fm/sztuka-lemkowska-z-przeslosci-do-nieskonczonosci/> [dostęp: 18.06.2023].
- Szymko, M. (2023), *Obrazy domu v pol's'komu ta lemki's'komu najivnomu mystectvi*, <https://culture.pl/ua/stattia/obrazy-domu-v-polskomu-ta-lemki's'komu-najivnomu-mystetstvi> [dostęp: 18.06.2023]. (Cyrilic)
- Stefanowski, P., Duć-Fajfer, H., (2002). *To boli*, cyt. za: H. Duć-Fajfer, *Powysiedleńcza literatura lemowska w Polsce jako etos trwania* [w:] *Czy to tęsknota czy nadzieja. Antologia powysiedleńczej literatury lemowskiej*, Legnica.
- Tarnowski, J. (2017). *Malarstwo: między Scyllą „fotograficznego” weryzmu a Charybdą czystej formy*, (w:) *Estetyka i Krytyka*, 46 (3/2017).
- Wilk, T. (2013). *Przyroda polskich Karpat*, Marki: Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków.
- Ziółkowski, M. (2001). *Pamięć i zapominanie: trupy w szafie polskiej zbiorowej pamięci*, (w:) *Kultura i Społeczeństwo* nr 3/4.

WYWIADY

- Szymko, M. (2022). Wywiad z Władysławem Rewakiem, wywiad przeprowadził autor, archiwum prywatne.
- Szymko, M. (2023). Wywiad z Ewelina Kogut, wywiad przeprowadził autor, archiwum prywatne.

Michał Szymko

**NATURA ARTIS MAGISTRA. REPRESENTATIONS OF NATURE IN
CONTEMPORARY LEMKO ART**

Summary

The aim of the article is to present the representation of nature in contemporary Lemko art. The motif of nature in Lemko art is not the subject of many studies and scientific studies. After Operation Vistula, Lemko villages were deserted. Currently, Beskid Niski is called the land of tourists, because young Lemkos leave for larger agglomerations, and older generations pass away. With the displacement of the Lemkos, the perception of nature changed - young Lemkos, working through the topic of loss, take abandoned Lemko villages and the wild nature accompanying them as their main research point. They notice the void left by their ancestors and ask clear questions about responsibility for Operation Vistula. The aim of the article is to analyze the issues of Lemko socio-cultural changes and the metaphor of nature - a symbol of the variability of fate and duration. The text was created based on collected materials, i.e. interviews, sociological research and selected examples of contemporary art dealing with the topic of the Lemko region. The works of Epifaniusz Drowniak (Nikifor Krynicki), Natalia Hładyk, Władysław Rewak, Andryj Suchorski, Ewelina Kogut and Michał Szymko were analyzed.

Key words: Lemko art, Lemko culture, Lemkos, Lemko region, ethnic culture, borderland.

Daniela Marčok*
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

Mikola M. Cap**
NIU „Ruske slovo” Novi Sad

012 Ramač J.
doi: 10.19090/rs.2023.7.33-45
Оригиналан научни рад
примљен 10.06.2023.
прихваћено за штампу 01.10.2023.

NEKI PUBLICISTIČKI RADOVI PROF. DR JANKA RAMAČA ***

Nakon prvog pokušaja sastavljanja pune bibliografije radova prof. dr Janka Ramača koji su radi bolje preglednosti bili podeljeni u nekoliko kategorija (posebna izdanja, naučni radovi objavljeni u naučnim časopisima, radovi objavljeni u posebnim tematskim zbornicima ili u zbornicima radova sa naučnih skupova, naučno-popularni radovi, publicistički radovi, prikazi, poglavlja u udžbenicima, prevodi, priređivački rad, uvodne reči i recenzije) ovim radom dopunjavamo spisak bibliografskih jedinica u okviru publicističkih radova, članaka i prikaza koji su publikovani pre svega u periodici: *Руски календар/Християнски календар – Руски календар/Календар/Руски християнски календар* časopisima *Дзвони*, zatim *Глас Союзу* i *Шветлосц*.

Ključne reči: Janko Ramač, bibliografija, publicistički radovi, rusinski časopisi.

Pripadnicima svih nacionalnih zajednica u Republici Srbiji je ustavom i odgovarajućim zakonima zagwarantovana mogućnost očuvanja i razvoja svog nacionalnog identiteta. U očuvanju kulturne tradicije, jezika, obrazovanja i informisanja rusinska zajednica ima izgrađen sistem institucija i ustanova kojima se dostižu najviši standardi u negovanju vlastite duhovnosti. Vojvođanski Rusini, kao narod bez svoje matične zemlje i državotvornih obeležja, su uspeli da u ovoj blagonaklonoj sredini između ostalog sačuvaju i izgrade svoj identitet, religiju, kodifikuju jezik, imaju školovanje na maternjem jeziku, pišu knjige i izdaju časopise na svom jeziku (Savin, 2017: 113). U istoriografiji o vojvođanskim Rusinima je poznato da su prilikom seoba iz karpatske oblasti u Bačku i Srem sredinom 18. veka poneli sa sobom i knjige, prvenstveno one crkvene. Međutim, tek nakon Prvog svetskog rata u povoljnim društvenim prilikama bio je moguć razvoj publicistike i izdavanje prvih rusinskih časopisa/periodike.

---

* danielamarcokova@ff.uns.ac.rs

** casopissvetlosc@gmail.com

*** Rad je nastao u okviru projekta Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kulture u jugoistočnoj i srednjoj Evropi (178017) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

KRATAK ISTORIJAT PERIODIČNIH IZDANJA KOD RUSINA U SRBIJI

Malobrojna zajednica bačko-sremskih Rusina ubrzo posle prisajedinjenja sadašnje Vojvodine Kraljevini Srbiji i stvaranjem prve južnoslovenske države (na Velikoj narodnoj skupštini održanoj 25. novembra 1918. godine u Novom Sadu, na kojoj je učestvovao 21 predstavnik rusinskih sredina u Bačkoj i na kojoj je prvi predsedavajući bio Jovan Hranilović, paroh grkokatoličke crkve u Novom Sadu) doživljava svoj kulturno-nacionalni preporod.

Rusini su saziali svoju prvu narodnu skupštinu 2. jula 1919. godine u Novom Sadu i osnovali Rusinsko narodno prosvetno društvo – Prosveta (Руске народне просвитне друштво – Просвита). Od 1924. godine počinju da izlaze novine pod nazivom *Руски новини*, a 1937. i časopis za decu *Наша заградка*. Prvi godišnji kalendar – *Руски календар* izdat je 1921. godine, a za dvadeset godina objavljivanja odigrao je značajnu prosvetiteljsku ulogu kod naroda koji se pretežno bavio zemljoradnjom, ali je poštovao pisanu reč. Od 1936. godine izlazio je i časopis *Думка*, koji je zaslužan za razvoj književnog života i stasavanje nove generacije rusinske inteligencije. U Starom Vrbasu 3. septembra 1933. godine formiran je Kulturno-prosvetni savez jugoslovenskih Rusina (Културно-просвитни союз югославянских Русиних – КПЦИОР) koji je u aprilu 1934. godine pokrenuo svoje novine *Заря*, kasnije *Русска зоря*, koje su izlazile do 1941. godine. Ista organizacija je izdavala i svoj godišnjak pod nazivom *Русски народни календар Заря*.

Nakon završetka Drugog svetskog rata 1945. godine, obnavlja se rad novina *Руски новини* pod novim nazivom *Руске слово*. Pod istim nazivom je osnovana i Novinsko-izdavačka ustanova sa sedištem u Novom Sadu. Ona publikuje više časopisa i edicija, kao što su časopis za nauku, književnost, kulturu i umetnost: *Шветлосц* (1952–1954; od 1966. do danas), časopis za decu *Заградка* (od 1947) i kulturno-politički časopis za mlade *МАК* (od 1972). Društvo za rusinski jezik, književnost i kulturu iz Novog Sada izdaje časopis *Studia Ruthenica* (ranije *Творчосц*), a Odsek za rusinistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu časopis *Русинистични студии/Ruthenian studies*.

*

Časopis kao tip periodične publikacije i pisana reč popularnog karaktera, pogodan je medij za prenošenje naučnih saznanja široj čitalačkoj publici, jer je njegov sadržaj, koncepcija i struktura pristupačna i razumljiva određenoj ciljnoj grupi čitalaca. Prof. Janko Ramač je u svojim nastojanjima da popularizuje nauku

često publikovao u raznim časopisima, najviše pak u rusinskim vojvođanskim časopisima.

U časopisu *Русинистични студії 6 – Ruthenian Studies* 6 predstavljena je bibliografija radova prof. dr Janka Ramača (1955–2022) koji su radi bolje preglednosti podjeljeni u nekoliko kategorija: posebna izdanja, naučni radovi objavljeni u naučnim časopisima u zemlji i inostranstvu, radovi objavljeni u posebnim tematskim zbornicima ili u zbornicima radova sa naučnih skupova, naučno-popularni radovi, publicistički radovi, prikazi, poglavlja u udžbenicima, prevodi, priređivački rad, uvodne reči i recenzije (Marčok, 2023: 19–60). Kao što je u tom radu naznačeno, sasvim je uobičajena pojava da u prvom pokušaju sastavljanja bibliografije ona nije potpuna, sa konačnim brojem publikovanih radova jednog autora, i da se vremenom očekuje njena dopuna. U ovom radu dopunjavamo bibliografiju publicističkim radovima, člancima i prikazima u periodici, časopisima *Дзвони*, *Глас Союзу* i *Шветлосц*. Na kraju smo u ovaj rad uvrstili i bibliografske jedinice koje se odnose na literaturu o autoru, kao i članke u zbornicima, časopisima i knjigama apstrakata koji su publikovani 2022. godine.

Radovi u okviru gorespomenute periodike navedeni su hronološkim redom.

ДЗВОНИ¹

1. **Крачунски обичаї.** Дзвони, 1994, ч. 1, б. 8–9.
2. **Руснаци у Дюрдџове по снованє парохії.** Дзвони, 1994, ч. 1, б. 12.
3. **Кед керестурски контракт подписани.** Дзвони, 1994, ч. 1, б. 22.
4. **На Стрїтєння Господнє.** Дзвони, 1994, ч. 2, б. 12.
5. **Як нашо предки учили газдовац.** Дзвони, 1994, ч. 2, б. 23–24.
6. **Очи Керестурцох на Билу упарти.** Дзвони, 1994, ч. 3, б. 27.
7. **Вельконоцни обичаї.** Дзвони, 1994, ч. 4, б. 11.
8. **Яким Сивч.** Дзвони, 1994, ч. 4, б. 12.
9. **На Квітну неділю.** Дзвони, 1994, ч. 4, б. 18.
10. **Перши паноец у Коцуре.** Дзвони, 1994, ч. 4, б. 21.
11. **Святий Юрій покровитель хліборобства.** Дзвони, 1994, ч. 5, б. 18.
12. **Початки Руснацох у Бачинцох.** Дзвони, 1994, ч. 5, б. 22.

---

¹Časopis *Дзвони* je mesečni rusinsko-ukrajinski hrišćanski časopis, izlazi od 1993. g. i danas ga izdaje Grkokatolička parohija sv. o. Nikolaja u Ruskom Krsturu. Prof. Janko Ramač je učestvovao u njegovom radu praktično od osnivanja časopisa kao autor-saradnik i član redakcije. Njegov prvi rad je publikovan 1994. g., a radove iz istorije grkokatoličke crkve je kontinuirano objavljivao do 2008. g.

13. На зелені свята. Дзвони, 1994, ч. 6, б. 25.
14. Народний календар. Дзвони, 1994, ч. 6, б. 25.
15. Бирова вицагли за власи. Дзвони, 1994, ч. 6, б. 26.
16. Михал Джуна (1843–1894). Дзвони, 1994, ч. 6, б. 27.
17. Велька колера у Керестуре 1836. року. Дзвони, 1994, ч. 7, б. 12.
18. Селенє до Бачинцох и Петровцох. Дзвони, 1994, ч. 8, б. 12.
19. Руснаци у Новим Садзе у XVIII вику. Дзвони, 1994, ч. 8, б. 22–23.
20. Зажинки, жнива і обжинки. Дзвони, 1994, ч. 8, б. 26.
21. Габор Гвожджак. Дзвони, 1994, ч. 10, б. 13.
22. Вода приносить життя. Дзвони, 1994, ч. 10, б. 28.
23. Вогонь. Дзвони, 1994, ч. 11, б. 27.
24. На Різдво Христове. Дзвони, 1994, ч. 12, б. 15.
25. Як дараз писма писали. Дзвони, 1995, ч. 1, б. 30.
26. О. Янко Надь (1742/43–1817). Дзвони, 1995, ч. 3, б. 12.
27. Култура українских Карпатох. Дзвони, 1995, ч. 3, б. 23.
28. Руски школи у XVIII вику. Дзвони, 1995, ч. 6, б. 23.
29. Тирваци допринос науки (Медзинародна наукова конференция у Новим Садзе). Дзвони, 1995, ч. 10, б. 25.
30. Драги нашого живота: Жирош, М. Погляди до прешлосци, Нови Сад, 1995. Дзвони, 1995, ч. 11, б. 25. (prikaz knjige)
31. Літопис Краснобродского манастира: Jozafát V. Timkovič, OSBM, Letopis Krásnobrodského monastiera, Prešov, 1995, 126. Дзвони, 1996, ч. 4, б. 18–19. (prikaz knjige)
32. Прешлосц у новим шветле: Микола М. Цап, Церква и школа у Коцуре, Нови Сад: Мемориал 250. Дзвони, 1996, ч. 5–6, б. 17. (prikaz knjige)
33. Пририхтованє за снованє Руского народного просвитного дружтва 1919. року. Дзвони, 1996, ч. 12, б. 19.
34. Духовни пастир и невестати діяч национального препороду. Дзвони, 1997, ч. 1, б. 10–12.
35. Новини – як хлєб каждодньови. Дзвони, 1997, ч. 2, б. 16–17.
36. Вельконоцни писанки. Дзвони, 1997, ч. 3, б. 19–20.
37. Намаганя за културно-национални препород. Дзвони, 1997, ч. 5, б. 19–20.
38. Совити владики Дионизия Нярадия „Руским новином”. Дзвони, 1997, ч. 7–8, б. 28.
39. Снованє Крижевскей епархий. Дзвони, 1997, ч. 10, б. 16–17.

40. Будованє грекокатолицкей церкви у Дальским Риту 1932–34. року. Дзвони, 1998, ч. 1, б. 14–15.
41. Снованє и початок работи друкарні РНПД (1935–1937). Дзвони, 1998, ч. 3, б. 16–17.
42. Грекокатолицки манастир у Марияповчу. Дзвони, 1998, ч. 4, б. 14–15.
43. Мукачевски манастир. Дзвони, 1998, ч. 5, б. 15.
44. Свидоцтво о нашим тирваню, розвою и сезованю: Мирон Жирош, Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецех 1745–1991, I–II, Нови Сад, 1997, 1998. Дзвони, 1998, ч. 9, б. 18–19. (prikaz knjige)
45. Онуфрий Тимко як историчар. Дзвони, 1998, ч. 11, б. 16–17.
46. Книжки пошвечени нашим монахињом. Дзвони, 1999, ч.1, б. 18–19.
47. Стаємна потримовка просвищованю. Дзвони, 1999, ч. 2, б. 16–17.
48. Богати културни живот у Бачинцох (1–2). Дзвони, 1999, ч. 3, 4, б. 16, 17.
49. Културни живот Руснацох у Шидзе медзи двома шветовима војнами (1–2). Дзвони, 1999, ч. 6, 7, б. 16, 20–21.
50. Снованє грекокатолицкей парохии у Руским Керестуре. Дзвони, 2000, ч. 10, б. 16–17.
51. Керестурска парохия 1755–1759 (2). Дзвони, 2000, ч. 11, б. 16.
52. Керестурска парохия 1759–1775 (3). Дзвони, 2000, ч. 12, б. 16.
53. Керестурска парохия 1759–1775 (4). Дзвони, 2001, ч. 1, б. 16.
54. Керестурска парохия 1759–1775 (5). Будованє новей церкви. Дзвони, 2001, ч. 2, б. 16.
55. Керестурска парохия 1759–1775 (6). Снованє Крижевскей епархии 1777. Дзвони, 2001, ч. 3, б. 16.
56. Керестурска парохия 1759–1775 (8). Парохове Яков Силваши и Петро Копчаї. Дзвони, 2001, ч. 5, б. 16.
57. Керестурска парохия 1759–1775 (9). Парох Янко Копчаї. Дзвони, 2001, ч. 6, б. 16.
58. През 250 роки. Дзвони, 2001, ч. 8, б. 2.
59. Канонски визитациї керестурскей парихии под час юрисдикциї Калочскей архиепископии (1751–1777). Дзвони, 2008, ч. 11, б. 10.

РУСКИ КАЛЕНДАР / ХРИСТИЈАНСКИ КАЛЕНДАР – РУСКИ КАЛЕНДАР /
КАЛЕНДАР / РУСКИ ХРИСТИЈАНСКИ КАЛЕНДАР²

60. **Драги кирилских кнїжкох гу Руснацом у Бачки у другей половки 18. вика.** Календар 2006, 2005, б. 189–199. (Скрацена верзия реферату пречитаного на Медзинародним науковим сходзе *Балкан и Панонија кроз историју*, Нови Сад – Сримска Митровица, 9-10. юний 2005. року)
61. **100-рочнїца од снованя Руского народного просвитного дружтва.** Руски християнски календар 2019, 2018, б. 112–121.
62. **Перши представел Руснацох у Бачки и Сриме ширшей науковей явности (3 нагоди 150-рочнїци од народзенья и 95-рочнїци од шмерци Володимира Гнатюка).** Руски християнски календар 2021, 2020, б. 50–56.
63. **Улога церкви и священства у чуваню религийного и национального идентитета Українцох у Босни, Славонїи и Войводини.** Руски християнски календар 2022, 2021, б. 101–108. (Реферат пречитани на Медзинародней науковей конференциї у Загребе 2021. року)

² U prvim posleratnim godinama, tačnije 1946. obnovljeno je izdavanje godišnjeg almanaha *Руски календар* koji je prvi put štampan 1921, a ugašen 1941. Kasnije je, 2003. ovaj godišnji almanah, koji je do 1990. godine nosio naziv *Народни календар*, a potom opet *Руски календар*, spojen sa crkvenim godišnjakom *Християнски календар Дзвони* Ovaj potonji godišnjak se u literaturi o rusinskim časopisima može naći sa više naziva: *Руски календар/Християнски календар – Руски календар/Календар/Руски християнски календар*. Danas ga izdaje Novinsko-izdavačka ustanova *Ruske slovo* zajedno sa redakcijom hrišćanskog časopisa *Дзвони* pod nazivom *Руски християнски календар*. D. Marčok pogrešno navodi da je *Християнски календар „Дзвони“* mesečni hrišćanski časopis i da izlazi od 1993. g. (Marčok, 2022: 33). Pod ovim imenom je izlazio godišnjak od 1995. do 2003. godine (prva dva godišta je izdala Grkokatolička parohija sv. Petra i Pavla u Novom Sadu, a ostalih sedam Grkokatolička parohija sv. o. Nikolaja u Ruskom Krsturu). Publikacija je produžila tradiciju godišnjaka *Християнски календар* koji je izlazio od 1969. do 1994. godine, a kojem je izdavač bio Vojvođanski vikarijat Križevačke eparhije.

НОВОСАДСКИ ДЗВОНИ³

64. **Святочна скупштина Академского дружтва Руснацох и Украинцох.** Новосадски дзвони, 2000, ч. 4–6, б. 33–35.

ГЛАС СОЮЗУ⁴

65. **Два информативни кнїжочки Руснацох односно Карпато-Русинох: Любомир Медєши, Југословенски Русини; Павло Роберт Магочи, Карпато-Русини.** Глас Союзу, 1997, ч. 1, б. 23–24. (prikaz knjiga)
66. **Реагованє на фельтон Михайла Горняка „Југославянски Руснаци” (1–8) у Руским слове ч. 27–34.** Глас Союзу, 1997, ч. 1, б. 25–27.
67. **Реагованє на текст Владимира Бильнї з насловом „Златна нїтка свидомей дезинформациї” обявени у Руским слове ч. 19. од 8. мая 1998. року.** Глас Союзу, 1998, ч. 2, б. 23.
68. **Rusinsko pitanje i Savez Rusina i Ukrajinaca Jugoslavije.** Глас Союзу, 1998, ч. 2, б. 26–28.
69. **Онуфрий Тимко як историчар.** Глас Союзу, 1998, ч. 2, б. 36–37.
70. **Союз Руснацох и Украинцох од снованя по нешка.** Глас Союзу, 3, 2000, ч. 3, б. 2–6.
71. **Українці в Югославії.** Глас Союзу, 2001, ч. 4, б. 33–35.
72. **Союз Руснацох и Украинцох Югославії/Сербії и Чарней Гори.** Глас Союзу, 2005, ч. 8, б. 11.
73. **Селєнє Сербох до Росийского царства коло половки 18. вику.** Глас Союзу, 2007, ч. 10, б. 40. (osvrt na Međunarodnu naučnu konferenciju Seoba Srba u Rusko carstvo polovinom 18. veka, Novi Sad, 7–9. maj 2003)
74. **100-рочнїца од снованя Руского народного просвитного дружтва.** Глас Союзу, 2014–2018, ч. 17–21, б. 20–24.

---

³Новосадски дзвони – novine Grkokatoličke parohije sv. Petra i Pavla u Novom Sadu, izlazile od 1998. do 2001. godine (četiri godišta). Urednik je bio o. dr Roman Miz.

⁴Глас Союзу/Голос Союзу – glasnik Saveza Rusina Ukrajinaca Srbije, izlazi jedanput godišnje, na rusinskom, ukrajinskom i srpskom jeziku. Veb stranica Saveza: www.rusuk.org <https://rusini.rs/sr-mediji/>

75. Поглед на целину дела Јулијана Тамаша (Рецепција дела Јулијана Тамаша, Зборник групе аутора, Филозофски факултет – Одсек за русинистику, Нови Сад, 2018). Глас Сојузу, 2014–2018, ч. 17–21, б. 46–47. (prikaz knjige)
76. Указал драгу националног препороду Руснацох (3 нагоди 150-рочници од народзенья и 95-рочници од шмерци Володимира Гнатюка). Глас Сојузу, 2019–2021, ч. 22–24, б. 18–20. ШВЕТЛОСЦ⁵
77. Фолклор Руснацох пробліжени гу Руснацом. (Др Микола Мушинка: Фолклор Руснацох Войводини, Перша часц: Народни обряди и шпиванки, „Руске слово“, Нови Сад, 1988, 240 боки). Шветлосц, 1989, рок XXVII, ч. 4, б. 478–483. (prikaz)
78. Чи така история учителька живота. (Михайло Фейса, Чувар вири, языка и руского народа. 250 роки коцурскей грекокатолицкей церкви, ИК Прометеј – Организационни одбор 250 (Грекокатолицка парохия Коцур, КПД ДОК – Коцур и др.), Нови Сад, 2015). Шветлосц, 2015, рок LXIII, ч. 4, б. 585–594. (kritika)
79. Стари завит. 27, Шветлосц, 2015, рок LXIII, ч. 3, б. 321–346.⁶
80. Стари завит. 28, Шветлосц, 2015, рок LXIII, ч. 4, б. 465–486.
81. Стари завит. 29, Шветлосц, 2016, рок LXIV, ч. 1, б. 31–53.

⁵Шветлосц: часопис за науку, литературу, културу и уметносц излази у Новом Саду од 1952. (са прекидом у излазенью од 1955–1966.) і једина је публикација те врсте на русинском језику у Војводини. Сматра се најугледнијим часописом војвођанских Русина од оснивања до данашњих дана. У њему се објављују радови на највишем интелектуалном нивоу, који изражавају језичку і интелектуалну креативност не само русинске заједнице у Србији, већ се њихов садржај односи на прошлост і садашњост Русина у Средњој Европи (Цап, 2018: 633–635). Од 2016. часопис је у дигитализованој форми доступан на: <https://www.ruskeslovo.com/шветлосц/архива/>. Проф. Јанко Рамач је у овом часопису био члан уређивачког колегијума за научну област. У овом часопису је објављивао чланке і приказе, као і неке делове Старог завета који је са грчког изворника на русински језик преводио у коауторству са својим старијим братом Мihalом Рамачом (1951 – 2023), књижевником, новинарем і publicистом (Marčok, 2022: 29–52).

⁶Prevodi Starog zaveta sa грчког изворника на русински језик су у часопису Шветлосц објављивани у оdeljku под називом Из светске књижевности (Зоз шветовой литературы). Редакција овог часописа сматра да је ексклузивно објављивање овог првог превода Старог завета осам година у континуитету важан историјски чин (Цап, 2018: 633–635). Deo превода Старог завета публикованих у овом часопису до 2015. г. наведен је у Библиографији радова проф. др Јанка Рамача (Marčok, 2022: 51–52).

82. **Стари завит. 30**, Шветлосц, 2016, рок LXIV, ч. 2, б. 175–203.
83. **Стари завит. 31**, Шветлосц, 2016, рок LXIV, ч. 3, б. 341–368.
84. **Стари завит. 32**, Шветлосц, 2016, рок LXIV, ч. 4, б. 491–505.
85. **Стари завит. 33**, Шветлосц, 2017, рок LXV, ч. 1, б. 13–36.
86. **Стари завит. 34**, Шветлосц, 2017, рок LXV, ч. 2, б. 169–192.
87. **Стари завит. 35**, Шветлосц, 2017, рок LXV, ч. 3, б. 325–338.
88. **Стари завит. 36**, Шветлосц, 2017, рок LXV, ч. 4, б. 505–524.
89. **Историография Руснацох у Югославии у чаше медзи двома шветовима войнами**. Шветлосц, 2017, ч. 3, б. 395–411
90. **Прилоги о здравственей култури и заштити у виданьох Руского народного просвитного дружтва (1921–1941)**. Шветлосц, 2017, ч. 4, б. 547–563.
91. **Перши Руснаци у Суботици коло половки XVIII вику**. Шветлосц, 2018, ч. 1, б. 99–104.
92. **Стари завит. 37**, Шветлосц, 2018, рок LXVI, ч. 1, б. 13–32.
93. **Стари завит. 38**, Шветлосц, 2018, рок LXVI, ч. 2, б. 187–206.
94. **Стари завит. 39**, Шветлосц, 2018, рок LXVI, ч. 3, б. 317–356.
95. **Национални и религийни назви Руснацох у Южней Угорскей у XVIII и першей половки XIX вику**. Шветлосц, 2018, рок LXVI, ч. 3, б. 369–386.
96. **Стари завит. 40**, Шветлосц, 2018, рок LXVI, ч. 4, б. 495–526.
97. **Перша фаза издаваня Руских новинок (1924–1930)**. Шветлосц, 2019, ч. 1, б. 65–84.
98. **Припреме за оснивање Русинског народног просветног друштва**. Шветлосц, 2019, ч. 2, б. 3–20.
99. **Стари завит. 43**, Шветлосц, 2019, рок LXVII, ч. 3, б. 61–76.
100. **Привитна писня Věnac**. Шветлосц, 2021, ч. 4, б. 5–14.
101. **Яка история – таки и хасен**. Шветлосц 2022, ч. 3, б. 81–91.
(kritika)
102. **Rusinsko-slovačke književne veze u drugoj polovini XX veka**. Шветлосц 2023, ч. 2, б. 47–58. (sa Danielom Marčok)

LITERATURA O AUTORU

Вучинац, Дария: **Др Янко Рамач – Моц вязи зоз старим крайом**. Дзвони, 1995, ч. 8–9, б. 18–20. (intervju)

- Мушинка, Микола: **Коротка історія русинів Югославії / Янко Рамач, Кратка история Руснацох (1745–1918)**, Нови Сад, 1994. Дзвони, 1995, ч. 2, б. 28. (prikaz knjige)
- Н. Д.:⁷ **Вишла Костельникова Хроніка; Гавриїл Костельник, Liber memorabilium грекокатоліцкей парохії бачкерестурскей (пририхтал за друкованє и коментари Янко Рамач)**. Дзвони, 1998, ч. 9, б. 14–15. (recerpcija dela)
- Планчак-Сакач, Олена: **Стари завит першираз по руски : перше тогорочне число часописа "Шветлосц"**. In: Руске слово, 2009, рок 65, ч. 16, б. 8.
- Marčok, Daniela: **Prof. dr Janko Ramač (1955–2022)**. In: Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, 2022, год. 47, br. 2, s. 335 – 339.
- Marčoková, Daniela – Zvalená, Eleonóra: **In memoriam Prof. dr. Janko Ramač (1955 - 2022)**. In: Slavica Slovaca, 2022, god. 57, br. 2, s. 188–189.
- Марчок, Даниела: **In memoriam Проф. др Янко Рамач (1955–2022)**. In: Русинистични студиї 6, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2023, s. 11–15.
- Гарди, Дюра: **Памятка на професора Янка Рамача (1955–2022)**. Руски християнски календар 2023, 2022, б. 55–58.
- * Проф. др Янко Рамач (1955–2022). Глас Союзу, 2022–2023, ч. 25–26, б. 59. (nekrolog)

PRILOZI U TEMATSKIM ZBORNICIMA, ČASOPISIMA I KNJIGAMA
APSTRAKATA

1. **Ecclesiastic Visitations of Slovak Evangelical Congregations in Bačka, Srem, and Banat in 1835 and 1836**. Istraživanja (Journal of Historical Researches). Novi Sad: Filozofski fakultet, 2022, br. 33, s. 21–43. (sa Danielom Marčok)
2. **Študovanie slovenskej dolnozemskej inteligencie (od konca 18. storočia do 30. rokov 19. storočia)**. Slovenstvo i savremeni svet: čovek, jezik, kultura. Knjiga sažetaka. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2022, s. 87–88. (sa Danielom Marčok)
3. **Unknown Peasant Son, Evangelical Priest and Štúr's Follower Pavel Orgován from Kysáč**. The Twelfth International Interdisciplinary

⁷ „Новинари Дзвонох“

- Symposium Encounter of Cultures. Programme and Book of Abstracts. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2022, s. 30. (sa Danielom Marčok)
4. **Epidemija kolere u slovačkim i rusinskim naseljima u Vojvodini u prvoj polovini XIX veka.** In: 2. Међународна научна конференција : Сеобе од антике до данас : Прометеј 021: од агона до прогона : Нови Сад, Србија 16–17. септембар 2022. Књига сажетакa. Нови Сад: Филозофски факултет, 2022, с. 18. (sa Danielom Marčok)
  5. **Kanonická vizitácia evanjelickej cirkvi v Starej Pazove z roku 1835.** In: Stará Pazova v premenách času. Zborník z rovnomenného sympózia z príležitosti minuloročného okrúhleho jubilea mesta dňa 29. mája 2021. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2022, s. 20–37. (sa Danielom Marčok)
  6. **Senioratska gimnazija u Novom Vrbasu (1822–1836).** Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XLVI-2, 2021, бр. 46, с. 173–192. (sa Danielom Marčok)
  7. **Školovanje slovačke inteligencije sa teritorije Južne Ugarske (od kraja XVIII veka do 30-ih godina XIX veka).** Славистика XXVI/2 (2022), 2022, год. 26, бр. 2, с. 115–133. (sa Danielom Marčok)

ZAKLJUČAK

Svoju naučnu i univerzitetsku karijeru Janko Ramač je posvetio temama iz istorije Rusina u Južnoj Ugarskoj. Zahvaljujući rezultatima svojih arhivskih istraživanja u svojim radovima je dao najpotpuniji pregled istorije Rusina u Južnoj Ugarskoj, od njihovog doseljenja u Bačku i Srem od polovine XVIII veka, do 1918. godine. Pisao je na obilju primarnih istorijskih izvora sakupljenih ponajviše u arhivima Križevačke biskupije, Kaločke nadbiskupije, Arhivu Vojvodine, Državnom arhivu Mađarske, Državnom arhivu Zakarpatske oblasti, kao i u lokalnim arhivima grkokatoličkih parohija u Bačkoj i Sremu (Hardi, 2009: 185–186). Pozitivistički stil izlaganja zasnovan na interpretaciji arhivskih izvora nalazi svoju publiku posredstvom popularne i naučne periodike i u široj čitalačkoj javnosti.

U fokusu interesovanja u njegovim publicističkim radovima jesu: socijalno-ekonomska struktura rusinske zajednice i njen demografski rast, crkveno-verska pitanja i organizacija, razvoj školstva i kulturno-nacionalnog života.

Najčešće teme u publicističkim radovima Janka Ramača u okviru istorije Rusina u Bačkoj i Sremu jesu: **crkve i manastiri** (Снованє Крижевскей епархиї,

Будоване грекокатолицької церкви у Дальским Риту 1932–34. року, Грекокатолицький монастир у Маріяповчу, Мукачевський монастир, Сноване грекокатолицької парохії у Руским Керестуре, Керестурська парохія, Канонські візитатії керестурської парохії под час юрисдикції Калочської архієпископії (1751–1777)...); **kulturni život** (Богаті культурні животи у Бачинцох, Культурні животи Руснацох у Шидзе меджи двома шветовима вопійнами...); **običaji vezani za crkvene praznike i svakodnevni (poljoprivredni) rad** (Крачунські обичаї, На Стрітення Господнє, Вельконоцні обичаї, Вельконоцні писанки, На Квітну неділю, Зажинки, жнива і обжинки...); **doseljavanje** Rusina u Bačince, Đurđevo, Novi Sad, Petrovce, Ruski Krstur, Suboticu i njihova crkveno-školska konsolidacija (Руснаці у Дюрдьове по сноване парохії, Кед керестурські контракти підписані, Початки Руснацох у Бачинцох, Селене до Бачинцох і Петровцох, Руснаці у Новим Садзе у XVIII віку, През 250 роки, Перші Руснаці у Суботиці коло половки XVIII віку...); **istaknute ličnosti** verskog i kulturnog života (Яким Сивч, Перші пановец у Коцуре, Михал Джуня (1843–1894), Габор Гвожджак, о. Янко Надь (1742/43–1817), Онуфрій Тимко як историчар...); **obrazovne i kulturne ustanove i društva** (Руські школи у XVIII віку, Пририхтоване за сноване Руського народного просвітнього дружтва 1919. року; Сноване і початок роботи друкарні РНПД (1935–1937), Союз Руснацох і Українцох од снованя по нешка...), **pisana reč** (Народні календар, Новини – як хліб каждодньови, Кніжки пошвечени нашим монахином, Перша фаза видаваня Руських новинок (1924–1930)...), **zdravstvena kultura i zaštita** (Велька колера у Керестуре 1836. року, Прилоги о здравственої культури і зашити у виданьох Руського народного просвітнього дружтва (1921–1941)...); **prikazi i kritike knjiga** (Драги нашого живота: Жирос, М. Погляди до прешлосци; Літопис Краснобродського монастира/Letopis Krásnobrodského monastiera: Jozafát V. Timkovič; Прешлосц у новим шветле: Микола М. Цап, Церква і школа у Коцуре; Свидоцтво о нашим тирваню, розвою і щезованю: Мирон Жирос, Бачванско-сримські Руснаці дома і у швеці 1745–1991; Два информативні кніжочки Руснацох односно Карпато-Русинох: Любомир Медеші, Југословенські Русини; Павло Роберт Магочи, Карпато-Русини; Чи така история учителька живота. (Михайло Фейса, Чувар вири, языка і руського народа. 250 роки коцурської грекокатолицької церкви, ИК Прометей – Организацијни одбор 250 (Грекокатолицька парохія Коцур, КПД ДОК – Коцур і др.), Нови Сад, 2015)); **prikazi konferencija** (Тирваці допринос науки (Медзинародна наукова конференція у Новим Садзе; Улога церкви і

священства у чуваню религийного и национального идентитета Українцох у Босни, Славонії и Войводини).

Svrha svake naučno-popularne publicistike jeste informisanje šire javnosti o izabranim temama, a namera prof. Janka Ramača je zasigurno bila da – objavljivanjem radova u rusinskim časopisima u Srbiji – ne samo informiše o svojim naučnim saznanjima, već i da edukuje pre svega pripadnike svoje nacionalne manjine o vlastitoj istoriji.

LITERATURA

- Marčok, D. (2022). Bibliografija radova prof. dr Janka Ramača. *Русинистични студії / Ruthenian Studies*, 6, 19–60.
- Savin, D. (2017). Rusini u Vojvodini – ustanove kulture. U: *MELISSA – Museums, Ethics, Library and Information Science, Studies, Archives*, 16/2, 113–136. (Cyrilic)
- Hardi, Đ. (2009). Dugo čekano fundamentalno monografsko delo o istoriji Rusina u južnoj Ugarskoj. U: *Godišnjak Istorijeskog arhiva Grada Novog Sada*, 3, 185–190. (Cyrilic)
- Сав, М. (2018). Šejdzešat pejc roki časopisa Švetlosc. *Švetlosc*, 4, 633–635. (Cyrilic)

Daniela Marčok

Mikola Сав

SOME PERIODICAL ARTICLES OF PROF. JANKO RAMAČ

Summary

After the first attempt to compile a full bibliography of the works of Prof. Janko Ramač, which was divided into several sections for clarity (special editions, scientific papers published in scientific journals, papers published in thematic collections of papers and proceedings, popular-scientific works, periodical articles, reviews, textbook chapters, translations, editorial work, forewords and critical reviews), we supplement the list of bibliographic units with his periodical articles and reviews published primarily in the following periodicals: *Ruski kalendar/Hristijanski kalendar – Ruski kalendar/Kalendar/Ruski hristijanski kalendar, Dzvoni, Glas Sojuzu, and Švetlosc*.

Keywords: Janko Ramač, bibliography, periodical articles, Ruthenian magazines

ЧОГО СЯ НАВЧЫШ, ВОДА НЕ ЗАБЕРЕ, ОГЕНЬ НЕ СПАЛИТ - О УЧЕНЮ У ПРИСЛОВКОХ ЗОЗ ЗБИРКИ БОЛЕСЛАВА (ВАСИЛЯ) БАВОЛЯКА

Анализа лемковских народных присловкох зоз кнїжки Болеслава (Василя) Баволяка *Лемківскы приповідкы і приказкы зо Святковы Великой і околиц* дава основу за реконструкцию у култури и язика записаних стереотипох о значеню науки, ученя и просвити у животу Лемкох у прешлосци. Основа за язичну слику швета науки у лемковскей паремиології анализа присловкох зоз лексемами *вчыти (ся), чытати, наука, школа, учитель и книжка*. Присловки важна часц народной култури каждой нації. Зберане и анализа диялектних народных мудросцох, свидоцтва давней култури, каждодньових обичайох, знаня о швецце и чувствительносци давних генераційох основа за приказоване пременкох яки ше случели у тих заеднїцох цеком прешлих деценийох.

Ключни слова: Лемки, присловки, паремиология, наука.

1. УВОД

Пред пейдзешат роками почал зоз роботу Лекторат руского язика и култури, а 10 роки познейше основана Катедра за руски язык и литературу. То єдна з найважнейших подїйох у сучасней историї Руснацох, не лем у Войводини, хтора подзвигла русинистику на академски, университетски уровень. Седемдзешати и осемдзешати роки 20. вику у Войводини вообщце означени зоз велїма такима значнима подїями за руску заеднїцу, потвердзуюци ей полноправне положене у вельонационалней покраїни, та Сербиї и Югославиї. О шицких правних, дружтвених и културних предносцох панонских Руснацох под час социализма вельо уж написане, так як и о тим же подобни права теди не були можлїви за Русиных у других жемох Стредней Европи. Вони по Другей шветовой войны були неприпознати и мушели ше анонимно бориц зачувац идентитет, язык, културу, чекац лепши часи хтори пришли аж концом 80-их рокох зоз пременку политичней системи. Їх борба за обстояне мала рижни форми, од активносцох у рамикох

---

* tomasz.kwoka@uj.edu.pl

концессионованей зоз боку комунистичней власци організації Українске дружтвено-културне дружтво¹ лебо Церкви (православней лебо грекокатолицкей) аж по особни активносци, роботи на локалним уровню, у менших заедніцох.

У тим чаше, свою хронічарско-фолклористичну роботу у стреднелемковским валалу Святкова Велька почал еден млади чловек, Болеслав Василь Баволяк. На предкладане свойого оца, зоз хторим грал у музичней групи, почал зберац народни присловки и други файти лемковскей, народней творчосци. За пол вику своей роботи удало ше му позберац вельке число паремийох, але и народних писньох и других елементох усней народней култури хтори аж тераз достали нагоду буц обявени (баржей пре финансване як пре политични лебо дружтвени ограніченя).

За пол сторочя своей роботи Б. Баволяк позберал вельки корпус народних присловкох, хтори обявени 2021. року у кніжки *Лемківскы приповідки і приказки зо Святковы Великой і околиць*. У першей так обимней, до тераз найвекшей кніжки такей файти, позберани коло 7000 лемковски фразеологизми, хтори представляю народну мудросц зоз його родзеного валалу Святкова Велька у централней часци Лемковини. Найвекшу часц руских жительох того валалу 1945. виселели на советску Україну, а тота мала часц, хтора не сцела напущиц свою оцовщину, о два роки, точнейше 1947. у рамикох акції Висла присилно вигнати на заходни жеми Польскей. До Святковей аж после 1957. р. ше врацели лем даскельо особи, медзи нїма и фамелия Баволякох. Нешка ту лем даскельо руски фамелиї, з хторих мале число бешедує по лемковски. Лемковски поета, Петро Мурянка, тоту часц Лемковини (хтора административно функціонує як општина Крампна) описал як сучасну пустиню по питаню Лемкох (Murjanka, 2021: 22). На щесце, бул, и нешка є ту Б. Баволяк, хтори обявел два кніжки, а трецу пририхтовал за 2023. рок.

Же би зачувал тот стари, святковски швет, же би не препадул зоз остатніма Лемками, Б. Баволяк потераз, обявел два кніжки: 2019. року *Łemkowskie wesele w Świątkowej Wielkiej* (Лемковска свадзба у валале Святкова Велька), кніжку о свадзєбних обрядох у своїм валалу и другу, зоз

---

¹ Українське суспільно культурне товариство (1956–1990) була єдина легална дружтвено-културна організація хтора представляла Українцох у Польскей. У ей рамикох діловали и даєдни Лемки, за хторих то була єдина можливосц активизму и очуваня своей култури. У урядовим часопису УСКТ „Наше слово” од 1960. року по нешка єст и бок пошвєцєни Лемком „Лемківска сторінка”.

присловками *Лемківскы приповідкы і приказкы зо Святковы Великой і околиц* (*Лемковски присловки и афоризми з валалу Святкова Велька и околїска*). Треца будзе кніжка зоз лемковскима и українскима шпиванками, хтори ше шпивало у валале и зоз хторима вон з оцом, а потим уж самостойно, од 1969. до половки 80-их рокох як член музичней групи, грал на польских и лемковских свадзбох и танцох.

Присловки, хтори основа моеї статі ше зберало 50 роки од терашніх жительох валалу и околїска, але насампредз од лемковскей дияспори у України. Медзи 90% присловками, котри Б. Баволяк позберал директно од людзох, найвекшу часц достал праве од терашніх жительох України, чи директно, чи преїг спискох хтори му послати. Корпус присловкох подзелени у кніжки на 10 обласци, хтори указую и живот лемковского, валалского человека у першей половки 20. вику. То значи же ту мож найсц присловки о хижи и обисцу, о фамелїї, роботи и плаци, та приемносцох шлебодного часу. Шлїдуюци семантични целосци то присловки пошвечени церкви и вири, як и група календарских присловкох, хтора твори народно-церковни календар. На концу ест два вельки файти присловкох, у хторих ше слова ключи одноша на самого человека и його живот, як и на природу, фауну и флору Лемковини.

1.2. ТЕОРИЙНИ РАМИКИ РОБОТИ

По традиції польских фолклористичних вигледованьох, хтори хасную дефиницию редактора найвекшого польского зборніка паремийох Юлиана Кжижановского, присловка то специфични язични вислов хтори ма свою форму и змист. Найчастейше то кратки, ритмично ушорени комуникат, римовани и сликовити, у форми простого лебо зложеного виреченя. Ма стаємну, ридко пременліву форму. Його змист представя суд, моралне правило, поука, совит лебо спозорене – то його дидактична функция. Присловка ма и два значеня, односно два уровні значеня - буквалне и, того важнейше, фігуративне, алегоричне (Krzyżanowski, 1969: VIII, Sikora, 2016: 45). Як писала Мария Борейшо (Maria Borejszo), присловки то „ustabilizowane w języku połączenia wyrazowe, wyrażają w formie bezpośredniej lub zmetaforyzowanej pewną myśl lub naukę ogólną, odnoszącą się do określonej sytuacji życiowej” (Borejszo, 2004: 153).

Як писали польски теоретичаре етнолінгвистичного попатрунку на язык, присловки то познати знаки колективней, народней мудросци, резервоар паметаня и традиції хтора ма континуитет, хтора тирва. Присловки тиж еден з найинтересантнейших елементох народней, усней

культури, фолкору, хтори указує вязу медзи искусством и такв. здраворозумским думаньом. Вони приказую вереня и обичаї заедніці, їх способ думаня, схопносц обсервації природи и знаня о цалим швецце хтори их окружовал. То тиж слика культури и давних дружтвених одношеньох, народних стереотипох. На концу концох, присловки то резултат вельогенераційней традиції.

Як писал краковски науковец, Казимеж Сикора, паремії то культурни резервоар паметаня и континуитету традиції, указую цо по людзох ест мудре и цо ма вредносц, цо по їх думаню подполно правдиве (понеже санкціоноване у заедніцкей слики швета) (Sikora, 2016: 43).

Присловки на експресивни способ описую, толмача зявеня зоз човекового живота, їх одношене гу швету, описую природни зявеня, а дакеди и дружтвено-историйни случованя. У ніх зачувана слика старого швета, зоз шицкима його реаліями, вредносцами и символикама, а їх значна характеристика и антропоцентризем – вони подполно характеризую человека, хтори мира цалого швета хтори го окружує (Rak, 2016b: 95). По Єжийови Бартминскому, познатого етнолінгвісти зоз Лублину, присловки помагаю рестауроац елементи язичней слики швета, категорії хтора уписана до языка и хтора язична інтерпретація дійсносци (Bartmiński, 2006: 76).

1.3. КОРПУС

Тема тей роботи анализа слики швета зоз лексично-семантичного поля наука, знане и ученє, хторе пошведочене у векшим чишле паремійох зоз корпусу Б. Баволяка. До того поля припадаю присловки зоз дієсловом *вчыти (ся)* – 110, *наука* – 20 та *чытати, книжка, школа, и учитель* - вкупно дас 20. У тих коло 150 присловкох директно ше бешедує о науки, знаню и ученю. У скоро шицких случайох присловки маю позитивну слику науки, зоз винїмком трох-штирох, у хторих, заш лем, робота представена як важнейша. Як додатни материял хасновали зме три менши кніжки, хтори представляю лемковски паремії: Галина Ступинска, Ярина Биткиwsка, *Фразеологічний словник лемківских говірок*, Игор Дуда, *Спомнеш мое слово. Лемківски приповідки* и Роман Периг, *Лемкы приповідают. Приповідкы і не лем північних Лемків*. Шицки вони обявени на Україні, перши два у Тернополю, а треца у Львовє. У тих трох кніжкох пренашли зме паремії з дієсловом *вчыти*

(ся) – 34, наука – 11, а зоз чытати, книжка, школа и учитель – 17. Векшина з нїх подобна Баволяковим присловком².

2. АНАЛИЗА

Наука, хтора дериват од дієслова *научити*, у словніку Матици сербскей ше дефинує як ‘систем знаня о законїтосци розвою природи, дружтва и думаня’, ‘поука, знанє’ и ‘школованє’ (РМС III: 651). А цо наука по думаню старих жительох Святковей? У присловкох Б. Баволяка можеме найсц дацо цо би могло буц пандан правей дефиниції, т. є. *Знай, же наука то велика штука* (ББ), хтору лепше видно у другей форми зоз зборніка И. Дуди: *Наука - то штука* (ІД). Розуми ше, як релігійни народ, Лемки не могли видзиц и уплїв висших силох односно помоц Бога у ученю и здобуваню знаня: *За нич наука, хто Бога не шукат* (РП).

У Баволяковим, а и у других кнїжкох, мож найсц опис чому помага лебо служи наука, у найширшим розуменю того терміна. Як найважнїше мож указац на здобуванє богатства: *Без науки нич не прийде в руки* (ББ, ІД) лебо мудросци: *Човек без науки то як теля глупий* (ББ). Ту ше уж зявює анималістични мотив, хторих будзе ише вецей. Наука помага и у роботы, аж у злєпшованю фізичней кондиції: *Од науки мїцнїют розум і руки. Жебы человек был сильний, треба го вчыти* (ББ).

Лемки, як селяне, були досц практични людзе, прагматични, та знали же наука не вше важна. Прето ше може зявиц присловка у хторей предносц достава приклад, а не сама наука: *Лїпший приклад як наука* (ІД). По Цицероновы, хтори поведол, же искусство (т.є. жице) найлепши учитель (*Usus magister est optimus*) и Лемки гуторя: *Школа учит, а жытя научыт и Найліпшыи учитель - само жытя* (РП).

Друге питанє хторе мож поставиц то прецо би требало учиц? Основни одвит то, же би человек бул мудри: *Мудрым нихто ся не родит, лем науком до мудрости доходит* (ББ, ІД). *Хочеш, сыну, мудрым быти, треба ся дуже вчыти* (ББ). По думаню селянох, з ученя будзе вельо легчїше жиц, окреме кед ше почне одмалючка: *Вчый ся, сыну, азбуку, а прийде хлїб сам до руки* (ББ). *Вчый ся, сыну, чытати, писати, як не хочеш бїдувати* (ББ, РП). Знанє остава навше, а тото цо научиме остава у нас, на цали живот. Наука ма

---

² Присловки зоз зборніка Б. Баволяка буду означени зоз ББ, Р. Перига - РП, И. Дуди - ІД, а Г. Ступинскей и Я. Биткивскей - СБ.

тирваце значене та го ані вода ані огонь не можу зніщиц або однесц: *Чого ся навчыш, вода не забере, огонь не спалит* (ББ) лебо *Наука до лісу не веде* (ІД).

У корпусу Б. Баволяка єст и група присловкох хтори маю служиц як спозорене гевтим хтори не сцу учиц. Таким не будзе добре у живоце, за ніх останю лем найпростейши, дакеди барз уквилююци роботи: *Хто ся не хоче вчыти, піде псів лупити. Хто не хоче ходити до школы, мусит в жытю пасти волю. Хто ся за молоду не хоче вчыти, буде на старіст з торбом ходити. Не хочеш ся вчыти, будеш быкам хвосты крутити* (ББ). Велі з тих присловкох єст и у других кніжкох, наприклад *Не хцеш ся вчыти - будеш волам хвосты крутити* (ІД). Хто ше не учи, муши раховац же будзе бидовац: *Біда тому докучыт, хто ся молодым не учыт* (РП). Тото остатне барз моцне, понеже беда на валале була стаємна и єдно з найчежших искусствох каждого валалчана.

Но, за коєц треба повесц же и у ученю треба мац даяки ограніченя, понеже не кажде знане добре. То ше одноши на два присловки: *Тяжко тому жыти, хто ся навчыл горілку пити* (ББ). Але, най ше любителе алкоголу барз не трапя, бо мож ше научиц и дацо горше: *Ліпше даймо выпити, як ся навчыти курити* (ББ). То ище єдна слика прагматичного патреня на зависносци и хасноване рижних чкодлівых субстанцох. И, дзекуюци искусству, давно Лемки знали цо горше, чкодлівше за здраве – доган од алкоголу.

У процесу ученя барз важни и учитель, хтори може буц и буквално особа хтора воспитує, учителе, родичи лебо старша особа. Але у присловкох як учитель можу буц, у фигуративним смислу, даяки зявеня, абстрактни, як цали живот, неволя чи робота. Шицко тото може доприношиц усовершованю, ученю єдного чловека. У буквалним смислу перши учителе родичи, старши и мудрейши людзе: *За науку цілуй родичів в руку* (ББ, РП, ІД). *Сідай, молодий, коло старого і вчый ся розуму од нього. Старых треба шанувати, молодых вчыти, а мудрых слухати. До коваля по підкову, до млинаря по муку, до мудрого по науку* (ББ). Ту ше рахую и кумове *Маи розумного кума, вчый ся од нього розума* (ББ). Медзитим, у едукації важни и учителе: *Шануй учителя як родителя* (ББ, РП, ІД).

Медзи учителями зявела ше и кніжка, цо добре знали и Русини у Бачки, кед ше ту населели у половки 18. сторочя и такой сновали, попри церкви, школу, а о сто роки отверали свойо народни читальні зоз литературу и часописами з Карпатскей Руси. Вони свойо перши кніжки приношели зоз Горніци, а потим их отамаль наручовали, понеже знали, же *Книжка мудріст*

дає, а темнота в біду пхає. Книжка робит дуже доброго і не вымагат за тоничого. Хто книжки чытат, тот мудрости наберат (ББ). Хто книги переберат, тот розуму наберат (РП). Але кніжки даю лем знанє, а не пенєж: *З книжки будеш мудрым, но не богатым* (ІД). Друге, каждую кніжку вредзи читац з даяким критицизмом, не шицки гуторя правду. Треба буц осторожни, понеже *Не виытко правда, што книжка пише* (РП, ІД). Тото остатнє окреме важне у нешкайшим чаше, кед ше зявює тельо фалшиви вистки, а кніжки почина писац штучна интеллигенция.

Лемки, як прости народ, валалски и польодїлски, хтори аж по ІІ шветову войну жил у худобних горох, дзе жем не була така плодна, у валалох дзе не було вельо жеми за хаснованє, звикнути бул на чежкосци, на чежки условия живота. Але и тото животне искусство – неволї и биди були за нїх велька наука. И тото ше ясно видзи зоз паремийох, хтори єст найвєцей. Тото нє може буц несподзиванє понеже искусство биди, окреме наяр, було заєднїцке искусство шицких народох у Карпатох. Та не лем у Карпатох, але у цалєй Галичини, о чим бєшедує и познати у польскей фразеологизем *galicyjska bieda* (вона була пошлїдок старих, архаичних способох обрабня жєми, малих количєствох добрей жеми та систему нашлїдзованя, хтори спрочинєл вше менши поверхносци польох). Од абстрактних зявєньох, хтори прости народ третирал як учительох, ту перше и найважнєйше место забера бида односно неволя: *Бїда то добрий учитель – виыткого навчыт. Кому бїда докучыт, тот ся виыткого научыт* (ББ, РП), *Бїда намучыт, але і научыт* (СБ, РП). *Бїда не лем мучыт, але і розуму вчыт* (ББ). *Бїда докучыт і розуму научыт. Бїда намучыт покаль не научыт* (РП), *Бїда вчыт розуму, Бїда виыткого навчыт* (ІД), *Свїт - школа, а бїда - учитель* (РП). Аж и таке мож найсц: *Бїда навчыт человека і шылом кашу їсти* (ББ, РП) и *Научыт бїда перогы їсти* (РП). Церпенє и други зли искусства можу буц учитель човекови: *Терпїня буде тя вчыти, як з ним, человецє, жыти. Што вєцє докучыт, то скорше научыт. Што ти пошкодило, то тя і навчыло* (ББ). По думаню Лемкох лем неволя, бида, церпенє може человека научиц розуму. Але и помогнуц му зрозумиц даяки животни правди, о хторих бєшедовали филозофовє и за хтори знали и прости землєдїлци и статкаре зоз карпатских лемковских валалох.

Животне искусство тиж було добри учитель, та вредзи патриц и слухац совити старших: *Жытя старшого вчыт жыти молодого* (ББ), але и хасновац цудзи искусства, патриц на других: *З чужого зла вчый ся своего добра* (ББ).

На коцну и путованя, на хтори у старих часох Лемки не так барз ходзели, але верели же отверане до швета и познаванe то добри учитель: *Пец тучыт, а дорога вчыт* (ББ, РП). *Найліпша школа, світ доокола* (ББ) и *Сьвіт - школа, а біда – учитель. Серенчливий тот, хто учыт ся на чужэй біді* (РП).

Обще познате же человек учи през цали живот, од народзена по шмерц. Знали то и Лемки, хтори хасновали присловки як напр.: *Човек ся вчыт од колыскы до гробовой дошкы. Вік жый, вік ся вчый. Сто років жый, а розуму все ся вчый. Вчыти ся николи не за пізно* (ББ). По їх думаню, найлепше було почац уж одмалючка, цо скорей, и учиц цали животни вик: *Занедбаш науку в молодости, пожалуєш в старости. Чого ся Ванцьо не навчыл, того Ваньо не буде знати. Вчый ся ціле жытя, бо старіст коротка. Хто ся за молоду не учыт, тому біда не раз докучыт. Як не навчыш дітину в пелюшках, то не навчыш і в подушках* (ББ). *Вчы-ся замолоду, не зазнаш голоду* (ІД), *Вуч ся за молоду - не будеш знав на старіст голоду* (СБ), *Вчыты-ся николи не пізно, Што замолоду ся навчыш, на старіст як найдеш, Што ся человек навчыт, то ся в жытю придаст* (ІД) и *Човек учыт ся не до старости, а до смерти* (РП, СБ).

У тей вчасней едукації важна улога родичох, хтори треба же би почали свойо дзеци учиц на час. У процивним случаю пошлїдки можу буц озбыльні, и за дзеци, и за родичох: *Было дітину вчыти, як не вміла ходити, а як зачала ходити - юж тяжко ей перевчыти* (СБ). А друге, кед дзецко не научи, воно постане несташне, невоспитане: *Ледача дітина, котру отец не навчыв* (ІД).

Живот найлепши учитель и найлепша школа: *Школа учыт, а жытя научыт* и *Найліпший учитель - само жытя* (РП), лем треба патриц же би не бул мудри аж по даяким подлим искуству.

Заш лем, дакус філозофски патрено, аж и кед учиме цали живот, оставаме глупи, не годни зме победзиц шмерц и посцигнуц даяку животну мудросц, хтора наисце важна за нашо исноване. Прето три горки присловки мож хасновац як важне спозорене: *Ціле жытя ся вчыти і глупым вмерати. Сто років жый, до смерти ся вчый і так дурным ввреш* (ББ), *Човек іле жытя ся вчыт, а бортаком гмерат* (ІД).

Окрем у просвітней системи, найлепши способ за учене то пракса, приклад лебо праца. О тим гуторя даскельо совити, хтори хасновали Лемки, але хтори познати и ширше: *Вчый сына не колом, а добрым словом. Найліпше ся вчыти на чужэй бороді голити. Робота мучыт, але кормит і учыт* (ББ).

Медзи лемковскима присловками єст и приклади старих воспитних методов зоз елементом насилства, ту у форми буковой палічки, за хтори стари Лемки верели, же може помогнуц у едукації младих генераційох: *Штоси тя в жытю вчыли, лем за мало били. Без бука не піде наука* (ББ, РП, ІД) и *Без бука – неє науки* (ІД). Були и други методи, наприклад *Бич – не мука, а наперед наука* лебо *Бют не для муки, а для науки* (РП).

У прешлосци ше векшина жителях валалу занімала зоз польоділством лебо статкарством, єдно з важных, часто и животно найважнейших питаньох було: робиц чи учиц? Ясне, векшина виберала роботу понеже лем вона могла обезпечиц поживу, а тото було найвекши императив медзи худобнима людзми. Найважнейша була кажда пара рукох за роботу, а не заніманє зоз науку лебо читанє кніжкох. Прето наука не була третирана як дацо необходне, аж и найчастейше як дацо звишне. Ниа, даскельо присловки хтори роботу кладу понад науку: *Не треба хлопу науки, лем плуг, ціпы і косу до руки. Вчый ся ремесла такого, жебыс міг жыти з нього. Не вчыл єм ся того в школі, лем при ціпах в стодолі* (ББ). Але єст медзи тима присловками и свидоцтво же дасдни Лемки припознавали вредноєц знаня: *Хто робит, тот має, а хто ся вчыл, тот знає* (ББ).

И ище єдна присловка, хтора приказує иронични попатрунок Лемкох на паноцох и младих людзох, хтори ше рихтали исц до богословії. Думали о ніх як о тих, хтори не любя физично робиц, та прето вибераю поволанє за паноца: *Хто не хоче робити, тот іде на єгомостя ся вчыти* (ББ). Патрене на священікох медзи лемковску популацию було амбивалентне, понеже з єдного боку вони були авторитети у валалу, представніки локалней елити и поштредніки медзи людзми и Богом, а з другого боку – у веліх лемковских присловкох о ніх ше бешедовало вишмеююцо, негативно, приказуюци їх мани (Квока, 2021: 242). Но, и священство не за шицких, хтори не сцу робиц, лем ше сцу учиц: *Не кажди, хто ся учыл, може быти єгомосцьом* (РП).

Так як не шицки годни буц паноцове, так ше ані шицки людзе не можу учиц – не шицки маю достаточни интелектуални потенциал: *Дурного вчыти, то як в решеті воду носити. Глупому неє што радити ани розуму вчыти. Не старай ся переконати впертого, ани вчыти розуму глупого* (ББ), *Там, де розум темний, де неє науки* (РП), а за других уж позно: *Старого вчыти, то як вмерлого лічыти. Треба было вчыти здорового, а не хворого. Не вчый старого коня в борозді ходити* (ББ) и *Старого вола не навчыш орати* (ББ, РП).

На концу даскельо спозореня же ше не треба правиц мудри, же треба дакус змириц свойо суети и буц скромни. Таки прикмети були важни людзом у лемковским валалу, цо потвердзую и присловки: *Нее што газду вчыти, як на хліб робити. Не вчый егомостя пацера гварити ани віця діти робити. Не вчый кота мышы імати і в полову срати. Не вчый орла літати, рыбу плавати, а соловія співати* (ББ). *На вчый віця діти робити* (ББ, ІД), *Не вчый вченого. Не вчый рыбу плавати* (ІД). Понеже найважнейше, *Жебы других вчыти, треба самому знати* (ІД).

Гоч школа и едукация важни, людзом на валале найвекши учитель и найвекша вредносц по хторей могли оцїніц своїх согражданох бул іх способ живота: *Школа учыт, а жытя научыт* (РП).

3. ЗАКЛЮЧЕНЄ

Анализа лемковских народних присловкох з кнїжки Болеслава Василя Баволяка *Лемківскы приповідкы і приказкы зо Святковы Великой і околиц* дава основу за реконструкцию у культури и язика записаних стереотипох о значносци науки, ученя и просвити у животу Лемкох у прешлосци. Основа за язичну слику швета науки у лемковскей паремиологїї анализа присловкох зоз лексемами *вчыти (ся), чытати, наука, книжка, школа и учитель*.

Слика, хтору видно у представених присловкох гутори же, гоч Лемки були типично польодїлска заеднїца, вони ценели науку и учене. Видзи ше же лем у даскелїх зоз наведзених присловкох, дзе ше зявює поровноване науки и роботи, предносц ма тота друга. У векшей часци анализованих присловкох видно же Лемки знали за науку и єй значносц у живоце, аж и хасен за саму роботу. И нешка того знаю, понеже ище вше влада медзи нїма потреба за науку, та можебуц аж и култ науки, інтелектуального напредованя. Може то буц и резултат меншинского положеня, потреби же би ше було лепши як други, але у позитивним смислу, без подценьованя других нацийох. То потреба за указованьом своєї вредносци, значносци, хтора ше розвила у рокох кед ше Лемки у Польскей не могли явно представляц, кед их урядово ані не було. Прето голем тельо могли ше учиц и свою вредносц указац през знане и напредоване. Но, зоз другого боку, Лемком можебуц дакус легчейше як другим нацийом понеже: *Хто ся чого вчыт, з тым ся Лемко родит!* (ББ).

ЛИТЕРАТУРА

- Bartmiński, J. (2006). *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bawolak, B. (2021). *Lemkowskie przysłowia i powiedzenia ze Świątkowej Wielkiej i okolic / Лемківскы приповідкы і приказкы зо Святковы Великої і околиць*. Siercza: Wydawnictwo Żyznowski.
- Bawolak, B. (2019). *Lemkowskie wesele w Świątkowej Wielkiej*. Siercza: Wydawnictwo Żyznowski.
- Borejszo, M. (2004). Stan duchowy w przysłowiać polskich, [w:] *Frazeologia słowiańska i inne płaszczyzny systemu językowego*, Gdańsk.
- Kwoka, T. (2021). „Ksiądz jegomość” ze Świątkowej Wielkiej. *Obraz kapłana w lemkowskiach przysłowiać ludowych*. in: *Tabu w języku, literaturze i kulturze*, red. A. Car, I. Piechnik. Kraków: Wydawnictwo Avalon, s. 225-244.
- Murjanka, P. (2021). *Besida*, č. 6/2021, s. 22
- Reinfuss, R. (1990). *Śladami Lemków*. Warszawa: Wydawnictwo PTTK „Kraj”.
- Stupins’ka, H., Bytkivs’ka, JA. (2013). *Frazeolohičnyj slovnyk lemkiwskych hovirok*. Ternopil’: Vydavnyctvo Navčal’na knyha – Bohdan.
- Rak M., Sikora K. (red.) (2016). *Słowiańska frazeologia gwarowa*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Rak M., Mokienko V. M. (2020). *Słowiańska frazeologia gwarowa II*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Perig, R. (2017). *Lemky pripovidajut. Pripovidky i ne lem pivničnih Lemkiv. L’viv. (Cyrilic)*
- Duda, I. (2008). *Spomneš moje slovo. Lemkiwsky prypovidky. Ternopil’: Vydavnyctvo Aston. (Cyrilic)*
- Sikora, K. (2016). „Komu Pan Bóg rozum odbiera?” – czyli kilka uwag na temat pragmatyki przysłów. in: M. Rak, K. Sikora (red.), *Słowiańska frazeologia gwarowa*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Krzyżanowski, J. (red.) (1969). *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich, w oparciu o dzieło S. Adalberta*, t. 1-4, Warszawa: PIW.
- RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, knj. I-VI. Novi Sad: Matica srpska, 1967–1976. (Cyrilic)

Tomasz Kwoka

**NEITHER FIRE NO WATER WILL TAKE AWAY WHAT YOU'VE LEARNT -
LEARNING IN FOLK PROVERBS OF THE LEMKO VILLAGE OF ŚWIĄTKOWA
WIELKA**

Summary

The analysis of folk proverbs from Bolesław Bawolak's book *Lemko proverbs and sayings from Swiatkowa Wielka and the surrounding area* provides the basis for the reconstruction of opinions on the role of teaching, learning and education in the life of Lemkos in the past, as reflected in culture and language. The linguistic representation of education in Lemko paremiology is presented based on the analysis of proverbs containing lexemes *вчыти (ся)* (learn), *чытати* (read), *наука* (learning), *учытель* (teacher), and *книжка* (book). Proverbs are an important part of folk culture of every nation. Recording and analysing folk sayings, cultural heritage samples, everyday customs, knowledge of the world, and sensibilities of past generations also provides the basis for studying changes these communities underwent over the years.

Key words: Lemko, proverbs, paremiology, education.

Ана Римар Симуновић*

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за русинистику

Тијана Балек**

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику

УДК 882.09(470.344) Ајги
G.:821.161.2(497.113) Šanta N.
doi: 10.19090/rs.2023.7.59-76

Оригиналан научни рад
примљен 05.09.2023.
прихваћено за штампу 01.10.2023.

СТВАРАЊЕ СВЕТА КРОЗ ПОЕЗИЈУ Г. АЈГИЈА И Н. ШАНТЕ

Рад је оријентисан на покушај компаративне анализе начина на који два аутора, чувашки песник Генедиј Ајги и русински писац Никола Шанта, приступају мотиву стварање света. У раду су представљени основни подаци о русинској и чувашкој књижевности, стога што у оквиру држава у којима живе и Чуваши и Русини представљају мањинско становништво. Осим тога, посебна пажња је посвећена биографским подацима ових песника, јер је реч о представницима малих односно регионалних књижевности, те је неопходно нагласити значај писања и објављивања Шанте и Ајгија како на њиховим матерњим језицима, тако и на језицима држава у којима живе и/или пишу. И Шанта и Ајги заузимају ставове да путем своје поезије стварају нов свет који настаје пред очима њихових читалаца, а настојаћемо да покажемо да, иако пишу на језику мале књижевности, оба песника и у преводу на друге језике преносе универзалне тајне живота и света.

Кључне речи: Генедиј Ајги, Никола Шанта, чувашка књижевност, русинска књижевност, регионалне и мале књижевне традиције.

УВОД

Стварање света представља, можемо рећи, неугасиву и непресушну тему промишљања и дискусија, што налази одраза и у стваралаштву многих песника и прозаиста. Овај рад посвећен је покушају описа мотива стварања света у стваралаштву двају песника – чувашког Генедија Ајгија и русинског Николе Шанте.

У раду ће се, на примеру одабраних песама двају аутора, указати на начин сликања свакодневне стварности, односно настојаћемо да утврдимо разлике у сагледавању свакодневице кроз призму песника, са једне стране, и обичног човека, са друге. Посебан акценат биће на виђењу поезије као

---

* anarsimunovic@ff.uns.ac.rs

** tijana.balek@ff.uns.ac.rs

стварања света уз Божију помоћ, које је присутно у песмама и једног и другог песника.

Значај и актуелност датог истраживања, према нашем мишљењу, састоји се у томе што је реч о двама песницима који су, пишући на својим матерњим, уједно и мањинским језицима, оставили, тј. остављају, не само изузетно драгоцену литерарну грађу већ и значајан допринос очувању, а свакако и популаризацији, тих језика.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РЕГИОНАЛНИХ И МАЛИХ КЊИЖЕВНИХ ТРАДИЦИЈА – НАПОМЕНЕ О ЧУВАШКОЈ И РУСИНСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

На самом почетку треба дефинисати појам „малих књижевних традиција”, који преузимамо од Јулијана Тамаша, ослањајући се на монографију *Величина малих, поетика регионалних и малих књижевних традиција* (Тамаш, 2008). Користећи појмове „малих” и „великих” традиција и заједница које су њихови носиоци, Ј. Тамаш подразумева њихову малобројност или многобројност, „а никако њихову културну и стваралачку потентност и значај” (Тамаш, 2008: 6).

Русински језик А. Д. Дуличенко сврстава у микројезике, међу којима се налазе градишћанско-хрватски, молиско-хрватски, чакавски, кајкавски, банатско-бугарски, кашупски и др. Наведени (микро)језици представљају говоре који имају књижевну норму, али је она недовољно обавезујућа, односно то су језици који имају регионални значај (према Тамаш, 2008: 8). Без обзира на наведене тешкоће, књижевности мањинских народа успевају да одрже своју усмену и писану књижевну традицију. Ј. Тамаш сматра да књижевно дело „мора да садржи значајну меру иновација, односно индивидуалну димензију” како би могло да заузме високо место у књижевности (Тамаш, 2008: 11). Он такође наглашава да док књижевност функционише као разумљивање света у језику, дотле све књижевности, како оне које спадају у ред тзв. „великих”, тако и „мале”, имају свој смисао, те нема књижевних појава које би се сместиле у центар или на периферију у вредносном смислу (Тамаш, 2008). Анализирајући поетике малих и регионалних књижевних традиција, Ј. Тамаш је одабрао дванаест писаца који, према његовом мишљењу, показују величину малих. Међу њима су Фредерик Мистрал, Рабиндранат Тагоре, Мирослав Крлежа, Исак Башевис Сингер, Хавријил Костељник, Габријел Гарсија Маркес и писац, чије ствараштво анализирамо у датом раду – Генадиј Ајги. „Сви они су најмање

билингвални, уз језик национа ка коме гравитирају, истрајно се држе сопственог изворног језика” (Таташ, 2008: 144).

Овакав поглед на књижевности писане на језику заједнице којој не припада велики број људи даје могућност свим писцима, без обзира на језик на ком стварају своја књижевна дела, да постану светски писци јер, према Таташу, светски писац је онај који „актуелизује и модификује светску традицију, које асимилиује и превазилази хоризонт светске књижевности индивидуализовањем, и, истовремено, универзализовањем својих значења” (Таташ, 2008: 15).

Проучаване мањинске књижевности (русинска односно чувашка) су у блиском додиру и непрестаном преплитању са књижевностима и језиком (српским односно руским) доминантним на територијама на којима њихови ствараоци живе.

Наиме, чувашка књижевност и чувашки језик били су у периоду средњег века под снажним утицајем језика Волжских Бугара, те би се могло рећи да се до друге половине 18. века и не бележи уметничка чувашка књижевност (строго је оријентисана на бугарску традицију), а потом наступа период њеног развоја и све јачег утемељивања. Наиме, како тврди О. Студенцов ослањајући се на С. Горског, чувашка писменост настаје између 1730. и 1860. године (Gorskij, 1959 према Studencov, 2012: 262). Међутим, како је језик тесно повезан с књижевношћу, дошло је и до промена у језику – чувашка писменост се, почев од 19. века, развијала на правописним основама руског језика, што је додатно приближило чувашку књижевност руској. Потпуни преокрет у развоју чувашке књижевности условљен је романима Ивана Јуркина *Богатство* и *Човек је сит, али су му очи гладне* (рус. *Богатство* и *Человек сит, но глаза его голодные*) објављених на самом крају 19. века, да би у наредном столећу развој наставио свој узлазни пут, што је и резултирало плодним стваралачким резултатима многих песника (К. В. Иванов, Т. К. Кирилов, М. Сеспел, П. П. Хузангај, Г. Н. Ајги и др.) и прозаиста (Л. Ј. Агаков, Г. В. Краснов, Е. Н. Лисина (сестра Г. Ајгија), В. В. Синичкин итд.), тј. у најопштијем смислу, посленика који су на најбољи начин ширили своју културну традицију не само у оквиру граница СССР-а, него и у свету. Наравно, побројани аутори стварали су и на руском језику али су славу стекли пишући на свом матерњем језику, те су читавог живота, укључујући и Г. Ајгија, првенствено важили за чувашке ствараоце.

Премда су карактеристике чувашке књижевности представљене у најопштијим цртама, може се запазити да је она пролазила кроз разне

неповољне развојне околности, али је одолевала препрекама и заслужено постала цењена и ван територија некадашњег СССР-а.

Прва књига на русинском народном језику објављена је 1904. године, њен аутор је Хавријил Костељник¹, који је такође и аутор прве граматике русинског језика² (1923), коју је написао на захтев оснивача Русинског народног просветног друштва. РНПД је основано 1919. године, а његовим формирањем постављени су темељи за развој образовања, културе и науке Русина (Таташ, 1984). До почетка 20. века књижевни језик Русина био је црквенословенски и тзв. јазичије³. Тек након распада Аустроугарске и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, уследило је оснивање Русинског народног просветног друштва (1919), које је отворило пут даљег развоја русинског језика и књижевности. Управо у овом периоду доминантна функција књижевног текста били су национално вредновање и забава, а писци из редова РНПД-а поставили су темеље за развој русинске књижевности. Међу њима су, поред Х. Костељника, још и Мафтеј Винај, Јанко Фејса, Осиф Костелник, Силвестер Саламон, Митро Нађ и Михајло Ковач. Русинску књижевност карактерише убрзани и неkontинуирани развој, те је Ј. Тамаш њену периодизацију начинио управо на основу функција књижевног текста. Према Тамашевој периодизацији русинске књижевности, између 1945. и 1963. у русинској књижевности је доминантна функција класног вредновања (Таташ, 1984: 156). Тамаш наводи да сагласно актуелном стању у већини југословенских књижевности, у којима је доминантна идеја социјалистичког реализма, и русинска књижевност у послератним годинама у Југославији дели њихов статус и функцију (Таташ, 1984: 156). За русинску књижевност је карактеристично да нема сагласности

¹ „Остао је Костељник по поетици романтичар истакнутог реда, који је, на високом уметничком нивоу, остварио сопствено књижевно дело којим је, истовремено, утемељио, као водећи национални романтичар, нову словенску – русинску – књижевност” (Таташ, 1986: 327).

„Хавријил Костељник (1886–1948) зачетник је писане уметничке књижевности југословенских Русина” (Таташ, 1984: 87).

² „У нашем књижевном животу тог времена доминантна је Костељникова књижевна личност. Костељник је од 1907. (од друге године студија) живео у Лавову, али је био у сталном контакту с руководиоцима РНПД, у својим писмима их је саветовао и подржавао. На иницијативу РНПД он је написао и нашу прву граматику – *Граматику бачванско-рускеј бешеди*, штампану у Српској манастирској штампарији У Сремским Карловцима 1923.” (Раташ, 2002: 555).

³ „Јазичије – мешавина црквенословенског, украјинског, пољског и руској језика са елементима народних карпатских говора” (Раташ, 2002: 542).

између одређених периода и раздобља односно стилских формација, на начин на који је она присутна у развијеним европским књижевностима, „али у појединим књижевним делима можемо препознати структуру или мотивацијски систем карактеристичне за одређену стилску формацију, зависно од искуства књижевности као избора из традиције и креативних склоности појединог писца” (Тамаш, 1984: 197).

Наредни период, омеђен годинама 1964. и 1980, период је у ком је „савладано „заостајање” у неконтинуираном и убрзаном развоју књижевности југословенских Русина” (Тамаш, 1984: 198).

„Русинска књижевност је у пољу неодређености између књижевности дијалекатске и националне, матичне и аутономне, са променљивим основним матичним контекстима” (Тамаш, 2008: 14). Ј. Тамаш истиче да развој русинске књижевности до 1918. године треба посматрати у закарпатском (тачније украјинском) контексту а након тога у контексту југословенских књижевности, јер је питање да ли би издвојена из тих контекста и без њих она уопште могла да се развија (Тамаш, 2008: 14–15). У том смислу, Тамаш сматра да је статус књижевности регионалног идентитета за русинску књижевност смислен и потребан, јер само у оваквом статусу она може изразити свој потпуни потенцијал који би се изгубио идентификовањем са књижевношћу на коју се ослања.

ПРОЖИМАЊЕ СТВАРАЊА: БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ О Г. АЈГИЈУ И Н. ШАНТИ

Биографија Генадија Ајгија (1934–2006), чије је право презиме⁴ било Лисин, врло је живописна. На почетку свог песничког стваралаштва Ајги је писао на матерњем чувашком језику (велики утицај на његов рад имали су познати чувашки песници М. Сеспел⁵ и П. Хузангај), дебитовао је 1949. године (Јурченко, 2017: 166), и повремено публиковао у чувашкој периодици. Прву књигу песама на чувашком језику *У име оца* објавио је 1958. (Јурченко, 2017: 166), али је оцењена као неподобна због „подривања основних метода социјалистичког реализма” (према Ënciklopediâ Krugosvet),

⁴ Презиме је мотивисано чувашком традицијом. Наиме, један од песникових предака наводно је погрешно изговарао чувашку реч *онај* (чув. *хайхи*), испуштајући иницијални консонант, те се чуло *айхи* одакле и Ајги (према Ënciklopediâ Krugosvet).

⁵ О рефлексiji чувашког етноса у поезији М. Сеспела и Г. Ајгија в. више код: Ермакова, 2011а; 2011б.

што је послужило као разлог његовог „избацивања” са Књижевног института А. М. Горког (али га је ипак, након годину дана, завршио). За потоње Ајгијево стваралаштво било је изузетно значајно познанство са Б. Л. Пастернаком са којим се упознао током школовања у институту (Guzenkova, 1998: 214), јер му је он саветовао да почне да пише песме на руском језику, што Ајги од 1960. године и чини (Jurčenko, 2017: 166)⁶, али није запоставио ни свој матерњи језик те наставља да повремено објављује своје стихове на чувашком, за које М. Јовановић (1987: 214) наводи да су преводи руских стихова који настају од 1960. год.: *Музика за цео живот* (1962), *Корак* (1964), *Развијање* (1971) и *Песме* (1980).

Очувању чувашког језика није допринело једино књижевно стваралаштво Г. Ајгија већ и његов преводилачки ангажман, који је сматрао својеврсном везом са завичајем који је напустио '50-их година (Guzenkova, 1998: 218). На чувашки језик је превео, осим дела руских аутора (нпр. *Василија Тјоркина* Твардовског, *Облак у панталонама* Мајаковског и др.), и европске ствараоце (попут Дантеа, Шелија, Витмана, Лорке). За собом је оставио и антологију чувашке поезије⁷ (предговор је написао сам) објављене први пут 1986. у Риму под називом *Песме народа са Волге*, која је, осим на руски, била преведена и на мађарски, италијански и енглески језик, упознавши на тај начин Европу са чувашком књижевном традицијом. Целокупним својим ангажовањем Генадиј Ајги учинио је доступним широкој читалачкој и стручној публици⁸ књижевно благо једног малог народа, уједно подржавајући развитак чувашког језика и културе.

Никола Шанта је рођен у Ђурђеву 1959. године, од 1965. живео је у Врбасу, док од 1986. живи у Куцури. Ови подаци говоре о томе да М. Шанта читав свој животни и стваралачки (радни) век непрекидно проводи у вишејезичној средини, те се одговор о писању на два језика, русинском и српском, може крити управо у наведеној биографској чињеници. Од 2005.

⁶ Дуго су објављиване само у иностранству (прва његова књига поезије на руском језику објављена је 1975. у Минхену). Тада је у Русији важио за чувашког песника и преводиоца и по томе је остао познат до данас, мада 1987. године почињу да се штампају његове књиге поезије на руском језику и у тадашњем СССР-у (Jurčenko, 2017: 166). Уникалност Ајгијеве поезије и на чувашком и на руском језику садржана је, према А. Хузангају, у настојању да „остајући Чуваш буде грађанин света” (Huzangaj, 2006 према Jurčenko, 2017: 168).

⁷ Он је поетички преосмишљавао и интерпретирао чувашки фолклор (Guzenkova, 1998: 220).

⁸ Ајгијева поезија имала је утицаја и на македонске ауторе (в. више код Nikolovska, 2016).

године Шанта ради у Новинско-издавачкој установи „Руске слово” у Новом Саду на месту одговорног уредника издавачке делатности на русинском језику, што, с једне стране, говори о изузетној стручности и посвећености не искључиво русинској књижевности него и очувању и популаризацији русинског језика и културе.

Своју прву књигу поезије *Водена игла* објавио је 1985. године на српском језику, затим следи књига *Заяци* (што је, заправо, верзија поменуте књиге на русинском језику, и публикована је исте године), а потом и двојезична збирка песама *Ослухованя/Ослушкивања* (1989), те *Варгоч* (2004) и *Откривање света* (2009). Књигу есеја *Шантовки* објавио је 2016. године. Осим поезије и есејистике, публиковао је и романе: на русинском *Папуча страцена у Львове* (2011), док је шест година касније на српском језику објављена *Панонска неман*.

О значају поезије Н. Шанте у више наврата писали су истакнути савремени теоретичари књижевности. На пример, Јулијан Тамаш (након објављене прве две Шантине књиге поезије) назвао је Шанту песником интелектуалног веризма, у смислу везаном за Хегелово схватање идеје, а као знак распознавања поезије овог песника, наводи повезивање конкретног са метафизичким (Тамаш, 1997: 360). Даље Тамаш наглашава да би погрешно било Шанту уврстити међу песнике егзистенције, јер он о егзистенцијалијама не говори из становишта савременог човека опрхваног апсурдом, већ користи симболе свакодневног живота, као што су недосегнути дом, трагови, па и симбол коже као испражњеног идентитета, који представљају његове преображене ликове (Тамаш, 1997: 361). Н. Шанта у својој поезији јасно повезује чињенице, појаве, ствари око себе са рефлексijом о њима, те се са „становишта естетике овде ревитализује појам контемплабилности који подразумева да је књижевно односно уметничко дело поклоњено песнику од стране апсолута како би он са усана Господњих изразио појединост или мисао о њему сагласну милости Божијој” (Тамаш, 1997: 362). О песмама из књиге поезије *Ослухованя/Ослушкивања* Зоран Ђерић је рекао да су оне „покушај разумевања смисла живота, али и потраге за милосрђем, прочишћењем; вера у непознато, али и страх од њега” (Šanta, 1989). И управо би се тако могла представити Шантина поезија, јер он у својим песмама приказује свет виђен очима у једном тренутку, тајне живота не разоткрива, већ упућује читаоца на њихово одгонетање са сваким новим читањем. „Песник литераризује своју фасцинацију смрћу и вечношћу,

нематеријалним светом идеја, друштвним моралом, хришћанством, феноменом власти” (Konstantinović, 2009: 98).

Поезија М. Шанте до сада је преведена на српски, украјински, румунски, руски и македонски језик, чиме русинска поезија (али и књижевност уопште) добија заслужену афирмацију у ширем словенском контексту.

МОТИВ СТВАРАЊА СВЕТА У ПОЕЗИЈИ АЈГИЈА И ШАНТЕ

Пажњу у овом одељку поклањамо одабраним песмама ГенADIЈА Ајгија и Николе Шанте из различитих периода њиховог стваралаштва, не бисмо ли на ваљан начин покушали да опишемо разумевање стварности ових песника и њихово виђење стварања света.

На почетку би ваљало истаћи да се, као и у француских симболиста, понајпре Верлена, код Ајгија срећу симболи и појаве које постају стална карактеристика његове поезије – тежња да се проникне у тајне постојања и стварања кроз актуелну стварност, односно да се оно што нас окружује искористи као начин спознаје идеалне суштине света (Anisimova, 2010: 9). У ту сврху Ајги користи *поља, шуме, дрвеће* који, осим што осликавају карактеристике поднебља са којег он потиче (дати мотиви присутни су и код других чувашких песника), истовремено пружају и увид у схватање Ајгијево концепције постојања. Читава Ајгијева поезија је, према Анисимовој (2010: 7–10), след личних интерпретација природе, света око себе и у себи без „интелектуалне прераде информација”; поезија Г. Ајгија, заправо, фиксира чисте утиске песника.

У поезији Николе Шанте такође се, сматра Д. Вујков (2009), као песничка мотивација препознају човекова судбина и питања у вези са смислом постојања. „Шанта, и открива, и ослушкује свет: свет у себи, трептаје душе, те божанске искре у нама, и разоткрива спољашњи (макрокосмос) у којем се од постанка до данас, боре силе добра и зла (гладијатор и Христ)” (Vučković, 2009: 89).

Једна од првих Ајгијевих песама – *Овде* (рус. *Здесь*) – настала 1958. године и чини саставни део циклуса *Почеци пропланка*, који се, према М. Јовановићу, одликује песничким стварањем као сакралним чином у области трагичког (Јовановић, 1987: 217). У датом циклусу, али и у свим наредним, присутан је мотив песничког стварања света заједно са Богом (Јовановић, 1987: 217), односно песник је попут Бога – у својим песмама ствара свет по свом виђењу. Закључује се да је за Ајгија стварање непрекидан процес, те

стога је и поезија преношење процеса стварања, при чему Ајги употребљава бројне интензификације.

Слични мотиви препознају се и код Н. Шанте. Наиме, реч је о стварању света путем песама уз Божију помоћ, у ком песник и Бог постају ствараоци новог света у свакој новој песми. Мотив стварања света путем песме чест је покретачки мотив, осим у Шантиној поезији, и у његовим есејима објављеним у књизи *Шантовки* (2016). Наводимо одломке из есеја који о томе сведоче: „У нама је моћ божија и велика, само треба имати храбрости и снаге да је пробудите” (Šanta, 2016: 28).⁹ Наведени одломак из есеја говори о улози писача у људским животима и њиховом утицају на читаоце. Шанта спомиње књижевне јунаке попут Дон Кихота и Ане Карењине, који су постали део наше свести, те пишчеву величину види управо у моћи да ствара јунаке који ће утицати на поглед на свет својих читалаца: „Ако је моћ уметничког духа велика као што је моћ Толстојевог или Хомеровог духа, онда ликови које је писац стварао пре више од сто година или више хиљада година живе и данас, а живеће и после нас” (Šanta, 2016: 27).

Међутим, Шанта осећа да је за покретање те стваралачке моћи писца од суштинске важности истовремено присуство Божијег духа. Из преплитања уметничке стваралачке моћи и Божијег духа произилази не само ново уметничко дело, а тиме и нови свет отелотворен у том делу, већ и песничково приближавање Богу: „И писање ја доживљавам као приближавање Богу. Што боље пишеш, ближи си му” (Šanta, 2016: 64). О Божијој моћи која, ако јој се песник препусти, усмерава пишчеву моћ стварања, говоре и следећи стихови:

Немаш тело.
Диригујеш мојим нервима
Мојим расположењем
И мојим темпераментом.
Немаш душу.
У ком ћеш се облику јавити
Када се преобразиш, кроза ме?
Да ли ћеш бити песма,
Нова љував,

---

⁹ Цитати из књиге *Шантовки* су преведени са русинског на српски језик. Превод: Ана Римар Симуновић.

Учињено добро дело,
 Мисао,
 Или ново пријатељство.
 Суптилност моје душе
 Твоје је резбарско дело (Šanta, 1989: 25).

Стварање поезије као стварање света читава се и у Шантиној песми *Могућност*:

Када би поезија била
 Темелј стварања новог света
 Ритам песме био би ватра
 Једноставност њеног израза, ваздух
 Блесак слике, вода
 Метафора, земља
 И човек би био земља
 Као што је и сада¹⁰ (Šanta, 2009: 71).

Међутим, стварање новог света кроз поезију не подразумева и откривање његових тајни већ управо супротно – створен нови свет нас доводи до питања разоткривања тајни света у којем живимо. Како код Ајгија, тако и код Шанте наилазимо на непрекидне покушаје откривања смисла човековог постојања живота, као и света који га окружује. Као илустрацију наводимо песму *Откривање света* М. Шанте:

А ко сам ја?
 То је непознаница и мени
 Када почнем да откривам самога себе
 Почео сам да откривам свет, Бога (Šanta, 2009: 74).

Средство којим писац преноси својим читаоцима покушаје откривања тајни човека и света јесте језик, а језик Шанта назива „плетеницом Божјом” у песми *Плетеница*:

---

¹⁰ Избор и препев песама из књиге *Откривање света* начинила је Данице Вујков.

Ако је време исто што и Бог
Шта је онда језик?
Има ли ишта моћније од Бога?
Да ли би било Бога да језика нема?
Језик је моћ која повезује душе у велико биће
Језик је плетеница Божија (Šanta, 2009: 78).

Најзад долазимо и до сржи оваквог схватања настајања поезије и књижевности уопште: „Књижевност и човеков разум у специфичном су односу међусобног надопуњавања и преплитања. Као плетеница. Па ипак, на почетку свега била је Реч.” (Šanta, 2016: 32). Наиме, „На почетку беше Реч, а онда је она добила отелотворење. Тиме је све речено. Ја верујем да наши животи у многоме зависе од онога што изговарамо” (Šanta, 2016: 34).

Важност речи је изузетно велика. Наиме, иако песник има моћ стварања новог света, за испољавање те моћи неопходна је реч, јер без изговорене или написане речи многе ствари и појаве не би постојале јер не би доживеле своје отелотворење. У вези са оваквим разумевањем значаја речи и језика уопште, необично су инспиративни стихови које је Шанта написао подстакнут доживљајем тренутка у ком разговара са пријатељем, а тај тренутак он види као фомирање тела тог разговора. У томе такође препознајемо моћ и значење које реч има за Н. Шанту, јер и у првим јутарњим речима које проговара са својом супругом, он види стварање нокта новог тела:

Реч моја је небо исписано линијама млазњака,
Тајна прореца на хаљини,
Вештачки бубрег (Šanta, 1989: 49).

Моћ стварања коју поседује реч исказана је и у следећим стиховима:

У служби речи без којих нема досезања смисла
Без речи, и Бог није оно што јесте (Šanta, 2009: 85).

Генадиј Ајги, како је и раније речено, такође стварање песме сматра креирањем света уз посредство Бога, а, као и Шанта, непрекидно настоји да открије тајне људског постојања и света у ком живи.

У песми *Овде* супротстављени су поларитети „овде” и „тамо”, односно сигурност нечега што нам је познато (нпр. тренутка, дома, добро

знане свакодневице) – што Ајги назива *скровиштем које чува људе* – и неизвесност пред новим и непознатим (бесмртност). Песник истиче значај актуелног тренутка, оријентисан је на „сада и овде“:

И одгонетка бесмртности
није изнад одгонетке
жбуна обасјаног зимском ноћи (Ајги, 1987: 7).

Наиме, одгонетка бесмртности је у нама, и то сада, јер „овде све одговара једно другом језиком исконски-узвишеним” (Ајги, 1987: 7). Као додатна илустрација значаја тренутка у коме постојимо и наше (субјективне) стварности, може да послужи и стих „овде живимо и овде смо лепо” (Ајги, 1987: 8).

Ноћ уочи пролећа (1964) припада циклусу „Степен: стабилност”, у који улазе песме написане 1964. и 1965. године. Као и многи симболисти, и Ајги значајно место у свом стваралаштву посвећује симболици боја. У наведеној песми присутна је опозиција *црно : бело*, односно *помрчина : нови дан*, тј. „бела поља”. У песнику помрчина изазива страх, али он зна да ће „петао криком најавити одрон далеког грумена земље” (Ајги, 1987: 47) и да ће тада „стубови и увале помрчине”, привучени ватром издалека, напустити простор у коме се тренутно налазе и уступити место „белим пољима”, односно наступиће нови дан. Ватра која растерује помрчину такође се може схватити као ентитет повезан са белим, тј. светлим, јарким (односно, може се и она условно тумачити кроз призму горенаведене опозиције *црно : бело*); поготово уколико претпоставимо да је та ватра заправо сунце, свитање. Пошто се пејзаж као спољашњи свет може разумети и у спрези са унутрашњим светом песника, онда можемо да закључимо да неки унутрашњи пориви терају песника да жељно ишчекује нови дан и разрешење тескоба које помрчина собом носи.

Песма *А сад је вазда снег* (рус. *Теперь всегда снега*) припада циклусу „Провинција живих”, у који улазе песме настале 1978. и 1979. године. Доминантни мотиви у песми су душа, снег, сјај и смрт. На почетку песме Ајги нам сугерише да су душа, снег и сјај заправо смрт:

душа и снег и сјај
а све је тек о том
да они то је смрт
да они смрт што јест (Ајги, 1987: 105).

Душа се пореди са снегом и његовим сјајем, а претходно цитирани стих је игра језика и смисла и упућује нас на испражњену егзистенцију (Таташ, 2008: 155), а не на буквалну смрт, што је један од примера интензификација у Ајгијевим песмама. Како се може приметити, човек је нераскидиво везан с природом, чак се и „трнутно мртвило” природе (снег) посматра као мртвило човека, празнина која може нестати исто тако брзо како је и настала – „јест вихор чудо трен; и неста Леш тај-Крај”, али у датом тренутку о томе нема назнака јер „о Боже опет снег; и јест да јесте снег” (Ајги, 1987: 106).

У Шантиној поезији такође препознајемо веома блиску везу човека и природе, а тренутак у ком лирски субјект постаје свестан снега, тренутак је тишине у којој, чини се, тај лирски субјект продире у делић тајне света:

Још није свануло
Ослушкујем
Мир и тишина
Шта је свечаније у васцелој природи
Од падања пахуље?
У тренутку том, само снег и моја свест о њему
Када тишину наруши
Стругање нечије лопате
Постајем свестан тела, материје
И људи у селу
Тренутак када сам био пахуља
Ишчезава (Šanta, 2009: 27).

Мотиви ноћи, таме и душе поново се јављају у Ајгијевој песми *Призор с дрвећем*. Расположење песника је као и тренутна карактеризација стварности: он је застрашен оним што види, али ипак „има нечег људског – у тој немуштој неразумљивости” (Ајги, 1987: 111). Међутим, Ајгију, за разлику од Верлена, тишина (*немушта неразумљивост*) није непријатна, већ је преко потребна да би се спознало оно безгласно, духовно (Anisimova, 2010: 13), зато у њој има нечег *људског*. Живот песника посматра „усред белих фигура; са мрачног дрвећа: душа” (Ајги, 1987: 111). Наведени стих може се протумачити и у светлу чињенице да је, на пример, душа светла тачка, нада коју је песник спознао у себи, упркос црној и непријатној стварности која га је окружила, а спознао ју је управо јер га *немушта неразумљивост* није поколебала, већ натерала да се загледа у себе.

У својим есејима, као и у поезији, Шанта покушава да расветли дубљи смисао постојања, да открије своје место као песника у свету, да проникне у тајну односа између песника и читаоца, а врло је занимљив начин на који види стварање света кроз песму, начин веома сличан Ајгијевом виђењу истог феномена. О томе сведоче наредни одломци:

Много је онога што у нашим душама није именовано. Да је то уистину тако, уверава нас непрестани немир да опет пробамо да запишемо, или да напишемо нешто право, нешто за чиме непрекидно жудимо. То је потреба за именовањем онога што интиутитивно осећамо да постоји. Неки дубљи смисао нашег постојања. И ми га непрекидно тражимо у, засад неименованим стварима, догађајима, односима, осећањима, животним драмама, неоствареним љубавима, жељама, несрећама, душевним болима. [...] Један од циљева књижевности је да писац препозна једно могуће виђење стварности, спољашње и унутрашње, као причу, догађај, у сваком случају матрицу по којој се људи понашају (Šanta, 2016: 31).

Будући да је писац који припада малој књижевности, Шанта је уверен да је за њега, као и за све представнике малих књижевности, веома важно да добро знају свој матерњи језик, своју националну историју, традицију, менталитет. Он сматра да нико не треба да жали што не припада некој другој култури, јер „од Бога је постављен ту где је и такву судбину треба да прихвати, истражује и препознаје који су разлози што је постављен управо овде” (Šanta, 2016: 46).

Говорећи о различитим видовима уметности које негују Русини, овај писац сматра да је управо књижевност уметност у којој се најснажније огледа русински менталитет: „због тога што је средство путем којег се изражава – језик, а језик је по својој природи најаутентичнија карактеристика једног народа” (Šanta, 2016: 61). Шанта још сматра да стварању на русинском језику, овом језику у нестајању, посебност даје управо овакав статус, који му омогућава непрекидно тражење смисла стварања књижевности на овом језику. „Смисао који језик у експанзији или у стагнацији не познаје. Као што и човек који умире има сазнања која није имао док је живео пуним плућима” (Šanta, 2016: 70).

ЗАКЉУЧАК

Настојали смо да представимо основне податке о књижевности народа који, на територијама на којима живе, представљају мањинско становништво. Реч је, наиме, (1) о Чувашима, који живе у Чувашкој Републици у саставу Руске Федерације, и чији су језик, култура и традиција у сталном контакту са већинским народом, Русима. Такође смо представили (2) русинску књижевност која данас функционише као регионална књижевност унутар Републике Србије. Посебну пажњу посветили смо биографским подацима о двама представницима проучаваних малих књижевности – Генедију Ајгију и Николи Шанти, стога што сматрамо да је то важно за разумевање контекста њиховог књижевног стваралаштва.

Наиме, премда смо представили поједине песме из различитог периода стваралаштва Генедија Ајгија, може се запазити да он у сликању свакодневице и стварању света обилато користи песничке интензификације, које су комплексне за анализу јер се ради о песнику који не само лексичка и стилска, већ и синтаксичка средства, користи на врло особит начин, како би што боље предочио читаоцу свој доживљај стварности. Међутим, управо специфична употреба наративних средстава и честа одсуства интерпункцијских знакова усложњавају читаоцу процес разумевања Ајгијеве поезије стварања света и свакодневне стварности.

Код Николе Шанте је изузетно наглашено схватање да је стварање песме уједно и стварање света уз Божију помоћ, те песник и Бог заједно постају његови ствараоци. Како Шанта стварање поезије види истовремено и као приближавање Богу, за њега је неопходно да се на том стваралачком путу препусти управо тој Божијој помоћи без које новог света не би било. Писац тим створеним светом утиче на своје читаоце, њихов поглед на свет и на свест уопште. Пошто се писац у стварању света користи језиком, долази се до закључка према ком Шанта сматра да се књижевност и разум допуњују. Реч тако добија почасно место у стварању света – да нема ње, не би било ни новоствореног света у поезији.

Како је реч о малим односно регионалним књижевностима, неопходно је нагласити значај стварања Шанте и Ајгија како на њиховим матерњим језицима, тако и на језицима држава у којима живе и/или пишу. У контексту значаја матерњег језика за писца, а посебно кад је реч о оваквим књижевностима, указаћемо још једном на мишљење Јулијана Тамаша да је „преко свог или матерњег језика најприроднији контакт између бића и

универзума. То значи и најплоднији” (Таташ, 2017: 65). Проучавани писци, Генадиј Ајги и Никола Шанта, изузетно су свесни значаја својих матерњих језика – чувашког и русинског, трудећи се да читаоцима осликају мотиве карактеристичне за језичку традицију на којем и са којим су одрасли. Ј. Таташ са пуним правом аргументовано истиче да би књижевно дело требало да буде написано на изворном језику свог ствараоца, „али уколико не казује битну поруку књижевном и животном искуству носиоца другог језика, том делу нешто недостаје” (Таташ, 2017: 65). Ипак, Г. Ајги и Н. Шанта су овај тежак задатак испунили изузетно успешно, и то не једино својим истанчаним поетским осећајем него и укупним ангажманом у вези са очувањем језичке и културне традиције својих народа.

Анализирана дела ове двојице писаца, представника „малих” тј. регионалних књижевности, показала су и доказала да и преведена на друге језике она подједнако разговетно и гласно говоре о универзалним тајнама живота и света.

ЛИТЕРАТУРА

- Anisimova, E. G. (2010). *Tvorčestvo Gennadiâ Ajgi v kontekste proâvleniâ èstetiki simvolizma v evropeskoj, ruskoj i čuvaškoj literature*. AKD. Čeboksary. (Cyrillic)
- Ermakova, G. A. (2011a). Oтраženie nacional'noj kartiny mira v semiotike jazykovyh edinic liriki M. Sespelja i G. Ajgi. *Vestnik Čuvaškogo universiteta*, № 2, *Lingvistika*, 229–305. (Cyrillic)
- Ermakova, G. A. (2011b). Kartina mira čuvaškogo ètnosa v semiotike jazykovyh edinic liriki M. Sespelja i G. Ajgi. *Ežegodnik finno-ugorskih issledovanij, Jazykoznanie i literaturovedenie*, 32–39. (Cyrillic)
- Gorskij, S. P. (1959). *Očerki po istorii čuvaškogo literaturnogo jazyka: dooktjabr'skij period*. Čeboksary: Čuvaškoe gosudarstvennoe izdatel'stvo. (Cyrillic)
- Guzenkova, T. S. (1998). Gumanitarnaja intelligencija neruskoj nacional'nosti v Moskve: problema identičnosti. *Mir Rossii*, № 1–2, 199–226. (Cyrillic)
- Huzangaj, A. (2006). Voprošanie o Boge. *Novoe literaturnoe obozrenie*, 79/3, 217–222. (Cyrillic)
- Jovanović, M. (1987). Poezija Genadija Ajgija. U: Ajgi, G. (1987). *A sad je vazda sneg*. Beograd: Narodna knjiga. 211–225. (Cyrillic)
- Jurčenko, T. G. (2017). Poëtičeskij mir Gennadija Ajgi: aspekty izučenija. (referativnyj obzor). *Social'nye i humanitarne nauki. Otečestvennaja i*

- zarubežnaja literatura. Ser. 7, Literaturovedenie: Referativnyj žurnal*, 166–178. (Cyrillic)
- Konstantinović, S. (2009). Kad ne bi bilo smrti, ne bi bilo ni Boga. U: Šanta, N. (2009). *Otkrivanje sveta*. Novi Sad: Ruske slovo. 98–100. (Cyrillic)
- Nikolovska, K. (2016). Poetskiot blesok na Genadij Ajgi vo makedonski kontekst. U: Kuzmanovska, D. (ur.) (2016). *FILKO: Filologija, kultura, obrazovanie*. Štip: Univerzitet Goce Delčev. 655–662. (Cyrillic)
- Ramač, J. (2002). *Gramatika ruskoho jazika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Cyrillic)
- Studencov, O. R. (2012). Periodizacija čuvaškogo literaturnogo jazyka: istorija i sovremennost'. *Vestnik Čuvaškogo universiteta*, № 1, *Lingvistika*, 262–265. (Cyrillic)
- Tamaš, J. (1984). *Rusinska književnost*. Novi Sad: Matica srpska. (Cyrillic)
- Tamaš, J. (1986). *Havrijil Kosteljnik medzi doktrinu i prirodu*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Tamaš, J. (1997). *Istorija ruskej literaturi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Cyrillic)
- Tamaš, J. (2008). *Veličina malih. Poetika regionalnih i malih književnih tradicija*. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti. (Cyrillic)
- Tamaš, J. (2017). *Skladanje identitetoh*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Vujkov, D. (2009). Otkrivanje sveta Nikole Šante. U: Šanta, N. (2009). *Otkrivanje sveta*. Novi Sad: Ruske slovo. 89–91. (Cyrillic)

ИЗБОРИ

- Ajgi, G. (1987). *A sad je vazda sneg*. Beograd: Narodna knjiga. (Cyrillic)
- Ènciklopediâ Krugosvet. Ajgi, Gennadij Nikolaevič.
http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/AGI_GEN_NADI_NIKOLAEVICH.html?page=0,0 (9. 8. 2023) (Cyrillic)
- Šanta, M. (1989). *Osluhovanja/Osluškivanja*. Titov Vrbas: Narodna biblioteka „25. maj”. (Cyrillic)
- Šanta, M. (2009). *Otkrivanje sveta*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Šanta, M. (2016). *Šantovki*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)

Анна Римар Симунович

Тијана Балек

СОЗДАНИЕ МИРА В ПОЭЗИИ Г. АЙГИ И Н. ШАНТЫ

Резюме

В статье исследуется способ создания мира, который проявляется в поэзии Геннадия Айги и Николы Шанты. Оба писателя являются представителями т. н. региональных литератур — русинской и чувашской. Именно из-за этого, особое внимание уделяется биографическим данным об этих писателях. В статье также подчеркнута значимость творчества Айги и Шанты на своих родных языках — чувашском и русинском. Кроме усилий по сохранению своего родного языка и культурных традиций посредством литературного творчества, данные писатели писали/пишут и на официальных языках государств на территории которых они живут. Общее в поэзии Шанты и Айги — это то, что поэзию считают инструментом создания нового мира, который рождается перед глазами их читателей. Универсальные секреты жизни и мира, закрепленные в поэзии Шанты и Айги, успешно переносятся из их родных языков в другие языки.

Ключевые слова: Геннадий Айги, Никола Шанта, чувашская литература, русинская литература, региональные и маленькие литературные традиции.

Александра Деянович*
Саша Сабадош**
Филозофски факултет Нови Сад¹

792:821.161.2.09(497.13) Olejar J.
doi: 10.19090/rs.2023.7.77-91
Оригиналан научни рад
Примљен 01.11.2023.
прихваћено за штампу 01.12.2023.

ТЕАТРАЛНА ДИЈАЛНОСЦ ЯКИМА ОЛЕЈАРА

У работи направени препатрунок театралней активносци Якима Олеяра у рамикох цалокупней аматерскеј сцени бачванско-сримских Руснацох у рокох пред Другу шветову войну и после ней з окреммим акцентом на його діјалносц у Дюрдьове. Перши документ о театралней активносци войводянских Руснацох походзи зоз 1913. року. Точнейше, єдине потверджене же Руснаци пред Першу шветову войну виводзели театрални представи то поволанка на „забаву” зоз Коцура, 1913. року кед виведзени два єднодійки Єронима Луцика *Не преклінай* и *Врачкарка*. После 1918. року, зоз зявйованьом новей держави, зяви ше и потреба Руснацох же би пременели становиско гу театру и вон ше од теди будзе находзиц у верху руских интересованьох и ангажованьох. Яким Олеар у рускеј явносци найпознатши як учитель, а вец и як писатель за дзеци. Медзитим, його театралней творчосци, хтора людзом меней позната, його упартосц и витирвалосц у тей обласци були жридли дзе ше напавал театрални живот Петровцох и Дюрдьова, але шлебодно мож повесц и театрални живот Руснацох у тих крайох вообщє. Зоз роботу ше указує на улогу Якима Олеяра у розвою театралного аматеризму медзи Руснацами у Войводини.

Ключни слова: Яким Олеяр, театрална діјалносц, Руснаци у Войводини.

УВОД

Театрална діјалносц єдного народу гутори вельо о його култури. Исконска потреба чловека повесц и гевто цо му у реалним живоце, недошлебодзєне. Театер и настал так же людзе мали потребу през ритуални обряд комушик од горе, лебо од долу послац поручєне: „Гей! И я ту! Попатри на мнє!”.

У першобутней заснїци людзе зоз танцом и рухами славєли добри лов и пробовали умилосцивиц непознати сили природи як цо диждж, гирменє, слунко, огонь итд. „Човек им давал надприродни прикмети и почал гледац одношеня з нїма – з цильом же би здобул їх прихильносц и приятельство” (Мушінка, 1988: 34). Човек и преїг театру сцєл одгаднуц

---

* misgac@gmail.com

** sabadossasa@ymail.com

¹ Докторанд на студийней програми Историја на Филозофским факултету у Новим Садзе.

смісел свого егізистованя и пробовал розришиц мистерию живота на тим швецѣ. Театрални елементи мож ясно розпознац и у даєдних обичайох Руснацох. Найвещей ше зявюю у свадзєбних обичайох², но, файту театралносци мали и даєдни други подїї у живоце Руснацох у тих крайох.

ПОЧАТКИ РУСКОГО ТЕАТРАЛНОГО ЖИВОТА

Перши руски фамелиї ше приселели до Бачки штерацетих рокох XVIII вику. У першей³ организованей миграції, пришли зоз Закарпатя, т. є. зоз просторох нешкайшей восточней Словацкей и сиверней Мадярскей на тло Бачки даскельо тисячи Руснаци. Тоти руски приселенци 1751. року основали населене Руски Керестур, 1763. року населели и Коцур (Рамац, 2007: 457). У новим штредку, помишани зоз Мадярами, Сербами, Немцами и Словацями, Руснаци чували своєю окремносци: язык, грекокатолїцки обряд, обичаї. Медзитим, з оглядом на то же, як и велї други народи у Австроугорскей монархії, були политично обезправени, церква и школи им були найзначнейши и найсигурнейши центри очуваня народного идентитета и порушованя културних збуваньох.

Коренї театра при Руснацох находзимѣ у приказу християнскей приповедки о народзєню Исуса Христа котра позната под назву „Вертеп”⁴. Тота драма першенствєно церковна, алє познєйше вона достала шветови карактер кед ше ю зоз церкви преселєло до обисца, блїжєй гу народу, а у городских стрєдках на площѣ блїзко церковних будинкох. Теди вона пребера елементи обряда, а зоз нїм и театра (костими, шминка, реквизит, улоги, текст итд). У першей часци того «фалата» ше шпивало коляди, а у другєй часци текст бул импровизация и вон директно завишел од схопносци «глумца». Медзитим, перши доказ о отримованю театралней представи датира зоз 1913. року, зоз Коцура (Рамац, 2007: 444). У питаню поволанка на забаву на котрєй, медзи иншим, одбавени два єднодїйки, „Не преклінай” и „Врачарка”

---

² През стороча зоз свадзєбного обряду ше витворєла народна свадзєбна драма, зложена з даскелїх дїйох; каждому членови тєй драми одвитовала точно означена улога, а з каждую дїю були повязани окремни шпиванки яки ше шпивало лєм у одредзєним „акту” (Муšinka, 1988: 67).

³ Попри тєй ше случєли ище два, у половки и концом XIX вику.

⁴ У вязи зоз тоту театралну форму и перши активносци Якима Олеяра. Єдну варианту сценария у вязи зоз тим обичаєм записал Яким Олеяр од свогого оца Осифа Олеяра 1940. року у Дюрдьове.

од Луцика⁵. У поволанки не мож обачиц ані єден податок котри гутори же то перше виводзене театралней представи у валале, а бизовно же би пририхтоваче представи зазначели кед би ше то случовало по першираз.

Тота програма була резултат намаганьох Е. Губаша и конфесийней школи у Коцуре же би организовали културни и театрални живот (Рамач, 2007: 445).

Руснаци у тот час були земледілске жительство котре свою культуру углавним отримовало у рамикох преславйованя церковних шветох и организоваия музично-танечних забавох.

Чежко прилапиц факт же Руснаци по Першу шветову войну не мали ніяки дотики зоз драмску творчосцу, окреме пре того же шицки у їх окруженю уж познали рижни форми тей уметносци, а окреме теди бул популярни – школски театар (при Сербох вон теди исновал уж полни вик) (Lendjer, 2017: 7). Окреме у часох кед ше приселели до тих крайох и кед були под рижнима уплівами и у язичу, и у обичайох, а и у религий, виroyтно же Руснаци мали потребу витвориц одредзену файту приказу свойого живота и походзения, понеже, як нам гутори приклад зоз сербского театралного живота, други народи уж оддавна почали твориц у тей обласци.

Медзитим, „Руснаци у Южней Угорскей по розпадованє Австро-Угорскей 1918. року не мали свойо културно-просвитни и национални организации” (Рамач, 2016: 9). Зоз розпадованьом Австроугорскей и зоз снованьом новой держави, Кральовини Сербох Горватах и Словенцох „за Руснацох у новоформованей держави настали вельо вигоднейши условия за розвой їх културно-просвитного и национального живота” (Рамач, 2016: 11). Уж идущого, 1919. року, основане Руске народне просвитне дружтво, зоз чийм формованьом „поставени основи за розвой образования, науки и култури Руснацох Югославий” (Таташ, 1997: 70). Мож повесц же ше дзекуючи тим новим обставинам после 1918. року, зяви и потреба Руснацох же би пременели становиско гу театру и вон ше од теди будзе находзиц у верху руских интересованьох и ангажованьох.

---

⁵ Програма мала 7 точки. Окрем театралних точкох, виведзени и пейц писні: *Мова родна, слово родне* (Воробкевич), народни писні *Та уж треци вечар*, *У суседа хижа била* и народни писні *Кажуть люде жем счаслима* и *А я люблю Петруся* (М. Копко) (Рамач, 2007: 444).

ЯКИМ ОЛЕЯР
(1941–1998)

Яким Олеяр у рускей явности найпознатши як учитель, а вец и як писатель за дзеци. Медзитим, його театрална творчосц, хтора ширшей явности меней позната, його упартосц и витирвалосц у тей обласци були жридли дзе ше напавал театрални живот Петровцох и Дюрдьова, але шлебодно мож повесц и театрални живот Руснацох у тих крайох вообще. Яким Олеяр народзени 27. априла 1914. року у Дюрдьове. Основну школу закончел у Дюрдьове, два класи закончел приватно, а два класи и малу матуру у Новим Садзе 1929. року. Учительску школу закончел у Зомборе 1934. року. Першу учительску службу достал у Шурковцу (Босна), а рок потим достал роботу у Петровцох (1937. року). У Петровцох жил по 1941. рок кед як Бачвань, бул примушени преселіц ше до свойого краю. У новоформованей держави Независней Держави Горватскей вон бул третировани як странски державян и практично страцел право перебуваня на тих просторох. Од 1941. по 1945. рок Яким Олеяр службує у Руским Керестуре, вец од 1945. року по 1963. рок у Дюрдьове, а од 1963. року по пензию роби у Новим Садзе дзе и остал жиц по конец живота. Умар 2. юлия 1998. року.

Як писатель и виучователь руских обичайох свойо работи по Другу шветову войну обявйовал у *Руских новинох* и *Нашей заградки*, а од 1945. року по шмерц цали час писал и работи обявйовал у *Руским слове*, *Пионирскей заградки*, *Шветлосци*, *Новей думи* и у *Народним календаре*. За видавательну хижу *Руске слово* обявел три кніжки за дзеци: *Вивирка чека жиму* (1975), *Весели часи* (1986) и *Мали швет* (1986).

Яким Олеяр спада до шорох генерациі руских просвитительох хтори ше занімали з рижнороднима активносцами, а у його чаще то були и Яким Костельник, о. Дюра Биндас, о. Онуфрий Тимко, Михайло Ковач и велі други. Окром того, бул активни у дружтвеним живоце, понеже бул и хорски диригент, гушляр (грал на гушлі на окремени способ, так же ю тримал на першох...), декоратер, инспициент, хорски шпивач, глумец, але за тоту роботу найзначнейша його улога як театралного режисера.

По приходу до Петровцох 1937. року, дзе почал робиц як учитель, Олеяр участвовал у технічним пририхтованю сцени за театрални фалат „Ой не ходи Грицю” автора М. Старицкого, а у режиі Петра Югаса. Премьера отримана 2. мая 1937. року.

На основи податкох зоз публикації *Театрални живот Руснацох* мож заключиц же Олеяр у периодзе од 1938. по 1940. рок бул барз продуктивни режисер понеже у тим периодзе самостойно поставел на сцену 15 театрални фалати⁶. То преважно тексти Михайла Ковача⁷ (7 тексти) але и тексти Торми, Фейси, Пирятинского, Шкрумеляка, Основяненка, Франка.

У периодзе од 1941. по 1945. рок Олеяр жил у Руским Керестуре дзе ше занімали зоз театром занімали священік и хорски диригент Ириней Тимко⁸ и Петро Ризнич⁹. Яким Олеяр им помагал у організації и коло технічних роботах. Вироятно же так здобул велі знаня и искусства од теди уж реномованих театралних діячох. Аж кед пришол робиц до Дюрдьова, вон знова ожил свою режисерску активносц. У Дюрдьове по 1963. рок поставел на сцену 20 театрални фалати рижних жанрох и авторох.

Тото сотрудніцтво випатра уплівовало и на вибор текстох хтори Олеяр поставел. Видно же по етапу у Руским Керестуре, поставене аж 15 представи за два роки та же Олеяр виберал тексти руских и українских авторох. То преважно тексти Михайла Ковача (7 тексти) але и тексти Торми, Фейси, Пирятинского, Шкрумеляка, Основяненка, Франка. Од 1946. року видзимо рижнороднейши репертоар текстох у хторим попри домашніх (Ризнич, Велисовски, Тобилевич, Гоголь, Основяненко, Корженьовски) заступени сербски або югославянски авторе Нушич, Попович, Хорват, Широла, Трифкович але и французки Молиер. Праве тоти авторе були

---

⁶ Хронологийни прегляд театралних фалатох котри режирал Яким Олеяр мож пренайц у кніжки *Театрални живот Руснацох I* (Latjak, 2008: 328).

⁷ Михайло Ковач наш найплоднейши драмски писатель (Rimar, 2016: 12; Tamaš, 2009: 85).

⁸ Ириней Тимко за священіка бул пошвечени у Коцуре 2. юния 1938. року, после рукоположеня перше бул капелан у Прняворе (Босна), а потим у Руским Керестуре. Ту попри священіцкей длужносци водзел и керестурски мишани хор перше при РНПД (по 6. април 1941. року), а вец при ОГМ (Организация грекокатолицкей младежи) по 1944. рок. Єден час (1942-1944) и режирал театрални фалати керестурским дилетантом, преважно зоз шпиваньом (Miz, 2016: 310–311).

⁹ Петро Ризнич Дядя бул найзначнейши театрални діяч при Руснацох у Бачкей. Народзени є 1890. року у Галичини, Україна дзе закончел перши два уровні школованя. Драга го наведла до тих крайох дзе є запаметани як режисер и театрални педагог. Як режисер ше першираз зявюю у Коцуре 1926. року. Од теди режирал вецей як 500 театрални представи по цалей Бачкей, але остал вирни деском руского театру дзе закончел карьеру, та и живот. Од 1969. року, йому на чесц, каждого року ше у Руским Керестуре отримує Драмски мемориял котри ноши його мено (Lendjer, 2017: 8).

найпопулярнейши при наших режисерох (Vlasenko, 2020: 24; Hajduković, 2007: 166–167).

По чишле режираних и виведзених театралних представох у тим периодзе Яким Олеяр забера друге место (35 представи), такой после Петра Ризнича (53 представи), а опрез Михайла Ковача (33 представи) (Latjak, 2008: 329; Latjak, 2011: 502).

Роботу Якіма Олеяра будземе аналізувац хронологійно, провадзаци періоди и места у котрих робел.

РОБОТА У ПЕТРОВЦОХ

На початку 1937. року за учителя до Петровцох пришол Яким Олеяр хтори уж од ешенї истого року зоз школярами основней школи почал пририхтовац театрални фалати. Пред тим, виројтно як увод до театралного живота, було сотрудніцтво зоз Петром Югасом (1917–1944) хтори бул правнік родом зоз Петровцох дзе у рамикох РНПД бул активни як руководитель хора и драмскей секції (Hudak, 2004: 291). По приходу на место учителя до Петровцох помогнул Петрови Югасови при роботох на сценографії за театрални фалат „Ой не ходи Грицю”. Першу самостойну представу зоз школярами дал 7. и 8. януара 1938. Року кеди була премиерно виведзена представа хтору почал робиц вешенї 1937. року. Була то кратка сценска слика под насловом „Як Яника сцели покарац кнїжки” автора Михайла Ковача. Уж 15. фебруара истого року зоз своїма школярами дава и другу премиеру з насловом „Як Штефан постал школяр” Юрия Шкрумеляка кед пририхтовал академию Червеного крижа. У звиту зоз рочней схадзки Месней організації РНПД-а у Петровцох зазначене же зоз приходом учителя Якіма Олеяра до Петровцох руска театрална діялносц достала на интезитету. По конец 1938. року у Петровцох виведзени ище штири премиери у режії Якіма Олеяра. 24. и 25. априла виведзени „Хто ма право” Осифа Торми и „Бешета кнїжки” автора Ю. Шкрумеляка. Потим 18. децембра Олеяр зоз своїма школярами, у рамикох святочней академії пошвеченей 950-рочніци покресценя Руси, виведел два кратки фалати: „Врачанїна” (виројтно слово о фалаце „Врачарка” Єронима Луцика) и „Мижов сон” Янка Фейси. През 1939. и 1940. рок Яким Олеяр предлужує робиц сам, як зоз школярами, так и зоз валалским дилетантами. Року 1939. вон вирежирал три театрални фалати: „Сватання на Гончарівци” Григория Квитки-Основяненка (тота представа перши раз виведзена 7. и 8. януара 1939. року, а 14. януара зоз тоту представу госцовали у Миклошевцох), „У

леше” Михайла Ковача и „Учитель” Ивана Франка. Тоти два представи виведзени 9. и 10. априла истого року. Року 1940. Яким Олеяр вирежирал и виведол аж шейсц театрални фалати. „У дохтора” Михайла Ковача (зоз школярами) и „Суд правди” Михайла Ковача зоз старшима дилетантами виведзени 7. и 8. януара. За вельконоцни швета, 28. и 29. априла, виведзени два театрални представи: „Широта” Михайла Ковача (зоз школярами) и „Турецки старости” В. О. Пирятинского, комедия у трох дійох. Остатня театрална представа о чийм виводзеню остал шлід у Петровцох виведзена 16. юния 1940. року. Теди виведзени тиж два театрални фалати у режії Якима Олеяра зоз школярами „На концу рока” Михайла Ковача и „У леше” истого автора.

Петровци под час Другей шветовой войны були у Независней Держави Горватскей, та ше учитель Яким Олеяр народзени у Бачки (у Дюрдьове), хтора теди була приключена до Мадярскей, мушел вращиц до Бачки, прето же там бул странски державян. Вон потим пошол до Руского Керестура дзе предлужел свою службу учителя, а у Петровцох го не бул хто нашлїдзиц. Война претаргла потедишні ентузіязем младих людзох, та так Петровци остали без ношительох культурних активносцох.

ЗОЗ МЕМОАРОХ ЯКИМА ОЛЕЯРА

Здогадованя Якима Олеяра на свою культурно-просвитну роботу у Петровцох перши раз обявени 1970. року у часопису *Шветлосц*. У першим тому монографії *Театрални живот Руснацох* Дюра Латяк пише:

У чаще медзи двома войнами, шлебнодно мож повесц, традиция культурно-просвитней роботи у Петровцох бул на досц високим уровню.

[...] Окреме ше думало на подросток, так же вше було нових и нових талантох яки ше у школи добре «вйбрушели» и вец як старши на бину вишли цалком порихтани. Тота непрерывна и систематична работа подзвигла уровень петровских аматерох гоч ше вони борели зоз велїма чежкосцами. Єдна зоз основних чежкосцох була комуникативна оддаленосц. Гайзибан аж у Янковцох або у Вуковаре. Вец недостаток одвитующих будинкох, осаменосц у поглядзе даякей помощи, а часто и политичне онеможлївйоване. Невельки валал не могол дац широки и квалитетни вибор членства, вец и подлейши материални основи жительствох були причина же народ не могол зоз

пенежом помогнуц тоту роботу. Крем того, вична звада и прекосцене двох групох. На єдним боку були члени «Просвити» коло хторих ше зберали огоньгасци, церковни одбори и режимски організації (Орли). З німа була и найвекша часц валала. На другим боку поларизована група позберана коло «Сокола», познейше и «Заряше», помогнути од власци з Вуковару.

[...] Аж у новши часи, дзешка 1936–1937. року почало ше активнейше робиц з дзецми у школи и активовац младих «другого боку». И так кус-покус спомнути роздори преставали и уциховали. У тей акції просвитне дружтво одбавело хасновиту ролю, бо обєдиньовало шицку младеж. За успихи и традицию котра ше створела у Петровцох найвещей мали заслуги правнік Милутин Фирис и парох Михайло Бесермині. Нєраз сом слухал од членства о акційох и намаганьох яки посцигнути у чаше дїялносци тих двох работнікох. Мож шлєбодно повесц же вони двоєме були ношителе цалей роботи у своїм чаше.

Здогадам ше же сом после мойого приходу до Петровцох (27.02.1937. року) часто слухал од старших членох о їх роботи под водьством тих двох руководительох. Попри шпиваня, споминали ми же до теди бул найлєпше виведзени фалат «Каплар Тимко».

За аматерску дїялносц мож насправди повесц же була препущена сама себе. Дружтво не доставало ніяки дотации ані помоц. Дружтво робело у сали чий власнік було церковне общество. Сала була длугока 14-16 метери, а широка 6 метери. У сали була и бина хтора од спомнутей длужини забєрала 4 метери. Були єдни дзвери и дас 3-4 облаки. Шицко було малого фьормату. Ту ше отримовало и проби шпиваня, и проби танцох и схадзки. Ніякей окремней просторії не було. Случовало ше же на бини млади отримовали даяку пробу, а у другим куце старши шєдзели и читали новини або слухали пробу.

Єдини прихильнік нашей культурно-мистецкей роботи були огоньгасци. котри до тей сали о своїм трошку положели патос. Аж познейше, о два роки, сала преградзена зоз шпанским муром, котри ше по потреби могол заверац и отвєрац. То у тедишні часи коштало 11.000 динари. Мур тот правєл столар Яким Бесермині.

Гардероби або даякей другєй просторії не було. Бавяче ше прєблекали за бину. Шицки рєквизити аматерскей драмскей дїялносци були змєсцєни у єдним орманє. Там було даскєльо шаблї,

гречески шапки, двої гачи и подобне. Бавяче за кажди фалат мушели погледац одвитууюц гардеробу.

Почим у тим чаше не було у Петровцох електрики, то ошвицоване було барз важни фактор отримованя представох. Укельо ше ошвицовало з витрийоновима лампами – вони ше часто гашели, бо у горучей сали не було воздуху. Кед же ше ошвицовало з карбитову лампу, вец зме три дні носи не могли поумивац од гару. Отже, ніяк добре.

Исто так була чежкосц и зоз шминку. Бради и баюси ше правели од клоча або волни. Найзвичайнейше ше привязовали, бо не було ніякого ліпкадла. Дакеди ше баюси и бради рисовали на твари з угльом. Дабоме же вец актере дакеди випатрали як «комедияше».

Но, не були то єдини неприємносци котри провадзели каждую забаву, чи то у месце, чи на страни.

Здогадам ше же на госцованю у Шиду 1938. року мала з нами работи и полиция. Же би ше не повторела якашик битка петровских и шидянских хлапцох, полиция нас випровадзела аж гу железніцкей станіци. Як видзице стара наша хорота у медзисобних одношеньох наших легиных...

На єдней представи, добре паметам, мал сом забиц свойого процивніка. Випатра же то бул «Суд правди». Но, з огньовим оружийом вше зме мали проблеми. Прето зме нашли звичайни дзедински револьвер, котри штрелял на «дугови». И праве кед сом требал на очивис шицкей публики заштреліц свойого процивніка – револьвер затаєл. Попробовал я даскельораз цвенкнуц, але вон ніяк же би штрелєл. Наостатку процивніка требало якошик ликвидовац. Одруцел сом револьвер, влапел процивніка з руками за шию, и зоз словами: «Ані пиштоль не сце на такого злодія штреляц, але заж лем умреш од моєй руки» – задавел сом го. Главне же правда була задоволена, а публика оддихла.

Декорация у Петровцох, а так и по других валалох, була наисце непремосцива чежкосц. Но, у Петровцох то було якошик ришене. Кед сом пришол до Петровцох нашол сом кулиси котри були досц примитивно и наївно зробени. Були з паперу прибитим на латох. На задку бини бул вельки пано з паперу медзисобне зліпканим, а на стредку змоцнети з лику. Але було крашне и майсторски вимальоване. То була работа нашого познатого Дяді. Як видно, Дядя

и до Петровцох сцигнул. З тима ше декорациями служели петровски аматере аж до войны 1941. року.

[...] Забави ше звичайно давали 7. и 8. януара. на Крачун, а тиж и на Вельку ноц. У других нагодох меней. Теди звичайно лем странски приходзели. Найчастейше Шидяне, а Керестурци и Миклошевчане по раз. (Latjak, 2008: 330–334).

На тему работи драмскей секції у Петровцох у медзивойновим периодзе Олеяр писал и 1989. року у вуковарскей «Новой Думки» дзе зазначел же з його одходом зоз Петровцох 1941. року пре воени причини культурно-просвитна активносц Руснацох престава (Olejar, 1989: 57).

РОБОТА У РУСКИМ КЕРЕСТУРЕ

Познате же Яким Олеяр, кед мушел пойсц зоз Независней Держави Горватскей, пришол до Руского Керестура дзе службовал од 1941. по 1945. рок. Зоз режираньом театралних фалатох ше тих рокох у Руским Керестуре заїмали Ириной Тимко и Петро Ризнич. Вон ше у театралним живоце Руснацох у Руским Керестуре ангажовал лем на тот способ же помагал у технічно-организацийних стварох. Мож повесц же Яким Олеяр мал и щесца же теди мал нагоду робиц зоз найзначнейшима людзми кед руски театар у питаню. О його діялносци у Руским Керестуре зме не пренашли ніяки податки, але мож предпоставиц же искусство у работи зоз тима людзми значно уплівовало на його дальшу роботу и ангажоване.

РОБОТА У ДЮРДЬОВЕ

Пошвидко после войны Дюрдьов обновел свою театралну діялносц. Дюрдьов бул треци валал по шоре хтори свой театрални живот врацел до кельо-тельо нормального стану такой по войны. Єден зоз главних организаторох и ношительох культурно-просвитного живота у тим валале при Руснацох бул праве учитель Яким Олеяр. Вон уж 30. юния 1945. року организовал коло 30 дзивчата же би пешо пошли до Нового Саду на програму на хторей участвовали Керестурци (Latjak 2011: 178).

Вон бул и єден зоз главних домашніх организаторох за пририхтуюцу сходзку за Сновательну скупштину дюрдьовского одбору Рускей матки хтора отримана 28. августа 1945. року у Дюрдьове. Месни

одбор Рускей матки¹⁰ у Дюрдьове основани 30. новембра 1945. року и у його рамикох ше сную рижни секції: музична, танечна, хорска и драмска.

Перша информация о театралней представи хтору пририхтали и виведли сами Руснаци у Дюрдьове походзи зоз новембра 1945. року. Теди вони у рамикох означованя Дня червеного крижа указали єднодїйку „Златне дзецко”. Мено автора ше не спомина, як и мено режисера, але ше споминаю актере тей представи (Latjak 2011: 178).

Як наводзи Дюра Латяк, 2. и 3. марца 1946. року дюрдьовски дилетанти виведли „На синокосу” автора Петра Ризнича. Цали приход од тей представи хтори виношел 3.000 динари бул послати руским школяром гимназії у Руским Керестуре и Загребу. У Руским слове даскельо мешаца познейше писало и же 5, 6. и 7. мая Руснацох на змаганю шпивацких и дилетантских дружтвох будзе представляц дилетантска секция Рускей матки зоз Дюрдьова зоз театралним фалатом „На синокосу”. Понеже по теди не було змаганя руских драмских секцийох предпоставя ше же дюрдьовски дилетанти там послати як найпорихтанши у тот час.

На други и треци дзень Крачуна 1947. року у рамикох мишаней програми виводзи Молиерову комедию „Досадзени пациент” (слово о комедії „Уображени хоротнік”).

Досц швидко потим, уж 22. и 23. фебруара Яким Олеяр пред свою публику зоз дюрдьовским дилетантами виводзи комедию Йована Стерії Поповича „Кир Яня”.

8. марца 1947. року у рамикох преславйованя Дня женох дюрдьовски дилетанти виведли Нушичову єднодїйку „Аналфабета”. Мено режисера ше не наводзи, але ше предпоставя же то тиж бул Яким Олеяр. 19. децембра 1947. року як остатня представа того року виведзена дзецинска представа „Рахунково корчи” хтору виведли дзеци, школяре. Мено режисера ані ту нігдзе не записане, але зоз сигурносцу мож вериц дзецом хтори теди ишли до школи же их пририхтал учитель Яким Олеяр. Театралну сезону 1948. року отвєра вшелїяк Яким Олеяр 7. и 9. януара зоз театралним фалатом у трох дїйох «Палец пред носом» Йोजи Хорвата. Вони зоз тоту представу 19. януара нашивели Руски Керестур. Була то перша нашива Дюрдьова зоз театралним фалатом Рускому Керестуру, прето и було вельке интересованє,

---

¹⁰ Мєсни одбор Рускей матки у Дюрдьове зоз хторого настал КУД Тарас Шевченко. Руска матка представа повойнову организацию хтора основана 21. октобра 1945. року и мала за цель предлужиц роботу Руского народного просвитного дружтва (Latjak II 2011: 16).

аж велї анї не могли видзиц представу бо не було места, як написане у звиту Руского слова о тим госцованю.

Дня 10. юлия драмска секция зоз Дюрдьова участвовала на змаганю побиднїкох на националних змаганьох театралних секцийох у Новим Садзе. На тим госцованю наступели и сербске дружтво зоз Туриї, мадярске зоз Кикинди, словацке зоз Кисачу, румунске зоз Мраморку и руске зоз Дюрдьова. Не зазначене же зоз хтору представу наступели, але предпоставяме же вони там наступели зоз Ризничовим фалатом „На синокосу” у Олеяровой режїї. Истого року Союз культурно-просвїтних дружтвох АП Войводини наградзел дїялносц Дружтва Тарас Шевченко зоз 10.000 динарами, а наградзени и руководитель хорско-драмско-танечней секций Яким Олеяр. У другей половки марца 1949. року дюрдьовски дилетанти наступели на квалификацийней смотри двох дилетантских секцийох того дружтва. З тей нагоди Яким Олеяр зоз дилетантами пририхтал „Скапеново франти” Молиера, а його младши колега учитель Влада Копчански пририхтал другу представу. Указало ше же Олеярова представа була лепша, бо зоз ню Дюрдьовчане 27. марца 1949. року наступели у Руским Керестуре на финалним змаганю за побиднїка тогорочней смотри руских драмских секцийох. Вони у финалу не победзели, але заш лем то бул високи пласман, котри у Дюрдьове не остал незамерковани. 22. и 23. децембра 1951. року дюрдьовски дилетанти зоз Олеяром пририхтали театралну представу „Патрач, Бегач и Брухач” Младена Широли и фалат бул наменени виключно дзецом.

У Дюрдьове 1952. року отримана єдна часц смотри рускей драми за Бачку (друга у истим чаше отримана у Вербаше) хтора отримана 26. и 27. априла. На ней дилетанти зоз Дюрдьова наступели зоз представу „Степови госц” Бориса Гринченка, а режирал ю Яким Олеяр. 15. и 16. януара 1955. року у Дюрдьове виведзени театрални фалат у трох дїюх „Верховинци” Осифа Корженъовского, режия Олеяр Яким. Зоз тим фалатом Дюрдьовчане 13. фебруара госцовали у Руским Керестуре. После длугшей паузи Яким Олеяр 1961. року ознова режира и того року то була перша премиера (2. априла). Бул то фалат „Єдного оца дзеци” од Цимлера. У 1962. року у звитох зоз Дюрдьова не зазначени нїяки случованя у театралним живоце. То мож потолковац зоз тим же ше младежка драмска секция КУД Тарас Шевченко приключела гу сербскому дружтву Бранислав Нушич и виведла даскельо театрални представи на сербским язїку. Аж 17. фебруара 1963. року дата премиера представи по руски. Була то представа „Скапеново франти”

Молиера у режії Якіма Олеяра. Зоз тим фалатом госцовали 23. фебруара у Руским Керестуре, а 24. фебруара у Вербаше. 3. марца наступели зоз тоту представу у Новим Садзе як госци КПД Максим Горки. У монографії *Культурни живот Руснацох у Дюрдьове 1900-2000* Любомира Рамача ше спомина и же тота представа участвовала на Општинской смотри у Жаблю (Рамач, 2000).

После того настава прерва у роботі драмских аматерох у Дюрдьове. У Руским слове зоз 1964. и 1965. року не обявена ані єдну інформацію о роботі дюрдьовской драмской секції. Випатра же после преходу учителя Якіма Олеяра на роботу до Нового Саду зоз дюрдьовскима дилетантами у перших роках не бул хто робиц (Latjak, 2011: 196).

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Робота Якіма Олеяра, як зме то могли видзиц зоз того прегляду його активносцох, не базована лем на твореню театралних представох. Його главна заслуга то робота зоз дзецми, односно робота на правеню фундаментах за розвой театралней діялносци у местох дзе творел.

Зоз прегляду представох котри режирал видзимо же бул винїмово плодни режисер понеже режирал 35 представи. О квалитету представох чежко бешедовац але даскельо інформації зоз його биографії и мемоарох гуторя же представи котри поставел мали успех, односно же були наградзени.

Понеже даскельо роки сотрудзовал зоз Петром Ризничом и о. Иринеюм Тимком мал щесце же ше могол учиц од искусних театралних діячох та гоч под час керестурскей етапи його тетралней діялносци, не режирал, вшелїяк же резултат того сотрудніцтва були представи у дюрдьовскей етапи його роботи. Можемо предпоставиц же вони мушели буц висшого квалитету. Фреквенция поставених представох менша цо тиж так може указовац на обдуманшу, сцерпеншу роботу и планованє.

Тото сотрудніцтво випатра уплївовало и на вибор текстох хтори Олеяр поставел. Видно же по етапу у Руским Керестуре, поставене аж 15 представи за два роки та же Олеяр виберал тексти руских и українских авторох. То переважно тексти Михайла Ковача (7 тексти) але и тексти Горми, Фейси, Пирятинского, Шкрумеляка, Основяненка, Франка. Од 1946. року видзимо рижнороднейши репертоар текстох у хторим попри домашніх (Ризнич, Велисовски, Тобилевич, Гоголь, Основяненко, Корженьовски)

заступени сербски або југославјански авторите Нушич, Попович, Хорват, Широла, Трифкович але и француски Молиер.

Њого театрална дјалносц ше одвивала у двох окреме значних периодох за руску заедницу на тих просторох: насампредз, у медзивојнових рокох кед ше лем формовал културно-просвитни идентитет Руснацох у Југославији, але и у периодзе после Другей шветовой войны кед приходзи до дальней институционализацији рускеј култури. Праве тот факт нам ше видзи ключни за розумење места и улоги Якима Олејара у розвоју театралней дјалносноци Руснацох.

ЛИТЕРАТУРА

- Hajduković, L. (2007). Pozorišno tvorenje naših Rusina. Zbornik Matice srpskoj za scenske umetnosti i muziku, 36, 161–173. (Cyrillic).
- Hudak, Š. (2004). Petrovci. 85 roky kulturno-prosvitnei y umetnjickej roboti. Petrovci: KUD „Jakim Hardi“. (Cyrilic)
- Latjak, D. (2008). Teatralni život Rusnacoeh. I časce. Pozorišni život Rusina. I deo. Novi Sad: NVU „Ruske slovo“, Pozorišni muzej Vojvodine. (Cyrilic)
- Latjak, D. (2011). Teatralni život Rusnacoeh. II časce. Pozorišni život Rusina. II deo. Novi Sad: NVU „Ruske slovo“, Pozorišni muzej Vojvodine. (Cyrilic)
- Latjak, D. (2018). 50 roki Dramskoho memorijala Petra Rizniča Djadji. Zavod za kulturu vojvodjanskich Rusnacoeh; Ruske slovo; Dom kulturi. (Cyrilic)
- Lender, A. (2017). *Literaturno-istorijni diskurs dramskoho dodatku časopisa „Švetlosc“ u periodze od 1952. roku po 2010. rok.* Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Rusnacoeh. (Cyrillic)
- Miz, R. (2016). Svjaščenjiki dakedišnjoho Osjeckoho vikarijata. Novi Sad: Parohija sv. Petra i Pavla. (Cyrillic)
- Mušinka, M. (1988). *Folklor Rusnacoeh Vojvodini.* Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Olejar, Ja. (1989). RNPД „Prosvita najvecej doprinjesla rozvoju kulturi medzi dvoma švetovima vojnama (III). Nova dumka, 74–79. (Cyrilic)
- Ramač, J. (2016). *Na križnej drahi.* Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrilic)
- Ramač, J. (2007). *Rusnaci u Južnej Uhorskej 1745–1918.* Novi Sad: Vojvodjanska akademija nauka i umetnosti. (Cyrilic)
- Ramač, Lj. (2000). *Kulturni život Rusnacoeh u Djurdjove 1900–2000.* Djurdjov: KPD „Taras Ševčenko“. (Cyrilic)

- Rimar, A. (2016). *Upljiv ukrajinskih pisateljoh na Mihajla Kovača*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvodjanskih Rusnacoch.
- Tamaš, J. (1997). *Istorija ruskej literaturi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Cyrillic)
- Tamaš, J. (2009), *Jevanhelista Michajlo Kovač: studija*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Vlasenko, V. (2020). Teatral'ne mystectvo v seredovyšči mižvojennoji ukrajins'koji polityčnoji emihraciji v Juhoslaviji. *Ruthenian Studies*, 4, 23–38. (Cyrilic)

Aleksandra Dejanović

Saša Sabadoš

THEATRE WORK OF JAKIM OLEJAR

Summary

This paper highlights the significance of Jakim Olejar for the development of amateur dramatics among Ruthenians in Vojvodina. Although he was better known to the Ruthenian public as a teacher and a children's author, his contribution to the development of the theatre scene in Petrovci and Đurđevo is also noteworthy. The first document on the Vojvodina Ruthenian theatre dates back to 1913. The only evidence that Ruthenians performed theatrical plays before the First World War is an invitation to a performance of two one-act plays in Kucura, Jeronim Lucik's "Do not curse" and "The witch doctor". After 1918, with the creation of the new state, there was a need for Ruthenians to change their approach to the theatre, and from then on it would be at the top of interest and involvement of the Ruthenian public. A review of the plays directed by Olejar makes it evident that he was an exceptionally prolific director, having directed 35 plays. Collaboration with Petro Riznič and Irinej Timko contributed to the development of his theatre work, as evidenced by awards for plays he directed later on in Đurđevo. His theatre work spanned two particularly significant periods for the Ruthenian community in these areas—first, the interwar period, when the cultural and educational identity of Ruthenians in Yugoslavia was forming, as well as the period after the Second World War when Ruthenian culture was further institutionalized. This fact seems crucial to understanding of Jakim Olejar's role in the development of Vojvodina Ruthenian theatre.

Keywords: Jakim Olejar, theatre, Ruthenians in Vojvodina.

Александар Мудри*
Универзитет у Новим Саду
Филозофски факултет
Одделене за русинистику

УДК 811.161.2'1(497.13):165
doi: 10.19090/rs.2023.7.93-106
Оригиналан научни рад
Примљен 01.11.2023.
прихваћено за штампу 01.12.2023.

КАТЕГОРИЗАЦИЈА И ТЕОРИЈА ПРОТОТИПОХ НА МАТЕРИЈАЛУ КАТЕГОРИЈОХ ДОМАШЊИХ ЖИВОТИЊОХ У ЈАЗИКУ РУСНАЦОХ У ВОЈВОДИНИ**

У работи представена една з кључних темох когнитивней лингвистике, категоризација и теорија прототипох. Розвој становискох о тих поняцох ишол од розуменя категорийох як строго ушорених ентитетох, цо було карактеристичне за антични часи та аж по початок 20. вику, по сучасни когнитивни розуменя категорийох. Основни предпоставки класичного приступу теорії категоризациї то же категорії дефиновани у смислу злучованя потребних и достаточних карактеристикох, же прикмети членох категорий бинарни, же маю ясни гранїци та же шицки члени категорий маю еднаки статус. Перши сумнї до такого спатраня категорийох представел Лудвиг Витгенштайн у работи о Бавискох. Седемдзешатих рокох двацетого вику зоз емпирийнима вигледованяма Еленор Рош приходзи до пременки становиска гу теорії категоризациї. Єдно зоз найзначнейших резултатох вигледованьох Рошовой то исноване найлєпших членох категорий, односно прототипох. Операючи ше на представени теорийни фундаменти, запровадзене вигледоване категоризациї домашњих животињох у јазику Руснацох у Войводини. Воно провадзи як Руснаци видза тоти поняца на уровню номинацийох, фразеологизмох, и асоциацийох. Прототипични член категорий ДОМАШЊИ ЖИВОТИЊИ пєс. Тота категория надредзена категорийом СТАТОК, ЖИВИНА/ДРОБИЗГ и ДОМАШЊИ ЛЮБИМЦИ. Прототипични член категорий СТАТОК то домашња животиња крава. На периферії теј категорий ше находза домашњі животињі: коза, овца, коњ, магарец, швиня. Як найпрепознатлївши типични член категорий ЖИВИНА/ДРОБИЗГ зявює ше домашња животиња кура. Як менєй препознатлїви члени хтори творя периферию теј категорий ше зявюю домашњі животињі гуска, пулька, качка, когут, заяц.

Кључни слова: когнитивна лингвистика, категоризација, теорија прототипох, Руснаци у Войводини.

---

* mudrisasa@ff.uns.ac.rs

** Робота реализована у рамикох проекту „Мањински језици и књижевности у АП Војводини – семиотички и културни ресурси у изградњи етничког идентитета”, број142-451-3125/2022-01 хтори финансовани з боку Покраїнског секретаријату за високе образование и наукововигледовацку діялносц А.П. Войводини.

1. УВОД¹

1.1. КЛАСИЧНИ И КОГНИТИВНИ РОЗУМЕНЯ КАТЕГОРИЙОХ

Термин категоризация ше хаснує за описоване схопности человека же би препознавал ентитети як члени категорийох, односно подобне у розличним. Тот процес ше найчастейше случує несвідомо понеже каждый раз кед одредзене поняце видзимо як файту дачого, ми категоризуєме (Lakoff, 1987: 5). Поняце категоризації представля єдно зоз основних поняцох теорії прототипох. Джордж Лейкоф, автор єдней з фундаменталних кніжок когнитивней лингвистики Жени, огонь и опасни ствари – Цо категорії одкриваю о розуме (Women, Fire, and Dangerous things – What categories reveal about the mind) розумене категоризації видзи як помоц у розуменю як роздумуєме и як функціонуєме прецо розумене категоризації найважнейше за розумене цо нас твори людзми (Lakoff, 1987: 5).

У основней когнитивнолингвистичней літератури авторе ше часто поволюю на класичну теорію категоризації як становиско по хторим ше описує нове когнитивистичне становиско, односно, у негачії того становиска. Основни предпоставки класичного приступу теорії категоризації хтори дефіновани у Аристотеловой *Метафізики* шлідуюци (Taylor, 1995: 23–24, Popović, 2008: 32–33):

1. Категорії дефіновани у смислу злучованя потребних и достаточних характеристикох;
2. Прикмети членох категорії бинарни²;
3. Категорії маю ясни граніци;
4. Шицки члени категорії маю єднаки статус.

Перши подозривосци до класичного видзєня категорийох уводзи Лудвиг Витгенштайн зоз свою анализу бавискох у роботі *Філософски виглєдованя (Philosophical Investigations 1980)*. По Витгенштайнови, за розлику од класичней теорії категорийох хтора предпоставя же категорії маю ясни граніци дефіновани зоз звичайними характеристиками членох

---

¹ Часци тей роботи засновани на докторскей дисертациї *Терминология вихову домашніх животиньох у язiku Руснацох у Войводини (когнитивнолингвистични аспект)* (Мудри 2023).

² Попович наводзи же Аристотелово видвойованє категорийох по бинарним принципу уплївйовало на структуралистох у науки, напр. у лингвистики, становиско фонологах о бинарности фонемох (Popović, 2008: 32).

категорії (*common properties*), категорія бависка не одвитує тей класичней фурми. У даєдних бавискох нет побидніка, у других важне буц схопни. Пре недостаток заєдніцкей характеристики хтора зєдині шицки члени до єдней категорії, Витгенштайн понука поняце *фамілійней подобносци* (*Family resemblances*). Под тим термином ше подрозумює же члени єдней категорії, як цо уж спомнута категорія бавискох, дзеля рижнородни подобни характеристики але анї єдну хтора характеристична за шицки члени категорії. Прето не можліве направиц ясну, оштру граніцу медзи членами двох категорійох прецо мож заключиц же не стої твердзєне класичней теорії категоризації заснованей на Аристотеловому учєню по хторим категорія структурована з помоцу групи заєдніцких прикметох. Витгенштайново вигледованє указує же анї становиско класичней теорії по хторим *категорії дефиновани у смислу злучованя потрібних и достаточних характеристикох* не мож прилапиц.

Категорію дефинує накрижна мрежа подобносци. Дзєпєдни прикмети членох категорії можу буц типични за тоту категорію а кажди член категорії ма лєм дзєпєдни зоз тих прикметох. Як у фамелії, члени дзеля розлични подобни фізични або психологійни характеристики але не муша мац єдну характеристику, односно добре дефиновану групу заєдніцких характеристикох, прецо ше визначує же бависка як фамелії, односно же вони представляю категорію (Lakoff, 1987: 16).

Одсуство строгих граніцох категорійох ше нешка илуструє зоз прикладом видео бавискох як нових бавискох зоз чим ше указує на єдно зоз заключєньох Витгенштайна же стари члени категорійох можу нестац а нови ше можу зявиц (Lakoff, 1987: 16).

Подобни случай можеме илустровац зоз прикладами з категорійох домашніх животиных. У прєшлосци, велька часц Руснацох мала голєм коня и краву цо нешка не случай. Зоз тим не нестала свідомосц о иснованю крави або коня як домашней животині але чи факт же дзєци, аж и на валалє не знаю хтори то домашні животині не гутори о виключованю тих животиных зоз тей категорії?³ Як репрезентативнейши, односно як прототипи ше можу зявиц праве пес и мачка пре пременки у дружтвених обставинох.

³ О тим гутори и факт же дзєци при ришованю задатку на Закончуючом испиту на концю основношколского образованя у хторим требало почитац хтори файти домашніх животиных було найвєцей кєд ше Руснаци досєлєли, не розумєли воли як членох истєй категорії з кравами але их читали окреме як другу файту.

Когнитивна лингвістика пригваря класичней теорії категоризації оштри, виключни граніци категорийох, односно спатране категорийох як абстрактних контейнерох зоз предметами хтори виключно у контейнеру або вонка з нього (Lakoff 1987: 6). Припадносц одредзеной категорії одредзована виключно на основи заєдніцких характеристикох. Подли бок тей теорії хтора по Лейкофови длуго мала статус непобивающей правди, и одсуство емпирийного потвердзена (Lakoff, 1987: 6).

Седемдзешатих рокох двадцетого вику праве зоз емпирийними вигледованями у вецей гуманистичних дисциплинох приходзи до пременки становиска гу теорії категоризації зоз чим ше тото поняце кладзе до центру уваги вигледованьох. Тота пременка ше случела насампредз у вигледованьох когнитивних психологох, односно, як ше часто наводзи пионирских вигледованьох Еленор Рош⁴, Керолин Мервис и сотрудніцох (Rosch, 1973; Rosch, 1975a; Rosch, 1975b; Rosch, 1976; Rosch, 1978; Rosch, Mervis, 1975). Вона зоз своїма сотрудніцами поробела вецей психологийни експерименти у хторих випитаніки мали задаток ранговац члени одредзеной категорії по ступню у хторим вони ей типични представителе (Goodness-Of-Exemplar). Найєдноставнейши способ такого вигледованя випатра так же ше випитаніком перше представи категория и лістина зоз ей предпоставенима членами на хторей маю оцєніц зоз оцєну од 1 до 7 кельо одредзени припаднік категорії добри представнік тей категорії. Од випитанікох, тиж так, гледане же би направели лістину атрибутох одредзеной категорії на суперординатним, односно надредзеним уровню. На тот способ ше вибераю нейлєпши члени категорії хтори представляю прототипи, або як ше у литератури ище наволю прототипични члени хтори централни члени категорії (Croft, Cruse, 2004: 77). Резултати вигледованьох указую же дзепоедни члени категорії репрезентативнейши як други, односно же су лєпши приклади категорії. Тота характеристика членох категорії ше наволю централносц (*Centrality*).

Рош, зоз своїма вигледованями категорії фарбох указала же становиско класичней теорії категорийох по хторим шицки члени єдней категорії маю исти статус не можлїве понеже обачене же иснує универзална група примарних фарбох та же медзи нїма иснує гиєрархия прецо дзепоедни фарби типичнейши представителе категорії од других. Єдно зоз найзначнейших резултатох вигледованьох Рошовой то иснованє найлєпших

---

⁴ Назви авторох з англійского языка транскрибуєме по угляду на *Novi traskripcioni rečnik engleskih ličnih imena* (Prčić, 2018).

членом категорії, односно прототипом (Lakoff, 1987: 7). Лейкоф наводзи же по теорії прототипом людска категоризация ствар людского искусства, имагинації, моторичней активносци и культури, а з другого боку, метафори, метонимії и менталних сликох (Lakoff, 1987: 8).

По Тейлорови, исную два модели одредзованя прототипом. Перши модел подрозумюе же иснуе лем еден прототип категорії хтори ма найвекше число типичних прикметох, покля по другим моделу категория може мац вещей прототипски члени хтори маю розлични прикмети хтори не муша буц подобни (Taylor, 1995: 52)⁵.

У рамикох категорийох члени не маю исте место, маю ступні членства и не маю ясни граніци цо ше наволуе градиентносц членом (*membership gradience*) (Lakoff, 1987: 8). Вони указую розлични ступень подобносци зоз прототипом. З оглядом на ступень подобносци члени категорії могу буц бліжей гу центру або на його периферії прецо дакеди не мож зоз сигурносцу повесц чи су члени тей категорії⁶. Ентитети групуеме до одредзеной категорії на основи їх подобносци, зоз найтипичнейшим представителем. Бешедуючи о жридлу типикалносци, Марфи як еден зоз можлівих наводзи фреквенцию, напр. кед частейше видземе одредзену животиню або предмет вона за нас будзе типичнейша (Murphy, 2021).

Ришене проблему дефинованя принципом репрезентативносци, Попович видзи у одредзованю вязи медзи прототипом и стереотипом (Роровіч, 2008: 36). Ранговане елементох по Попович завиши од вектора прототипичносци, односно од того кельо особи препознаваю одредзеного члена категорії як прототип. Векша препознатлівосц прототипа меня його позицию у структури категорії бліжей гу центру (Роровіч, 2008: 37–38)⁷.

Як основну розлику медзи класичну и нову теорию категоризації, Попович видзи факт же ше физичним свойством придружело и видвойоване їх функцийох (Роровіч, 2008: 31).

1.2. ОГРАДЗЕНЯ (HEDGES)

---

⁵ По Тейлорови члени категорії здобуваю статус прототипичного члена пре фреквентносц, односно кельо часто ше каждодньово хасную (Taylor, 1995: 53).

⁶ Таки случай зоз заяцом як членом категорії дробизгу/живини.

⁷ Попович наводзи вигледоване французского лингвисти Дибоа по хторим прототипични член ма таки статус кед го так видзи вещей як 75 % випитанікох (Роровіч, 2008: 37–38).

Бешедуючи о становиску же категорії строго дефиновани, Тейлор наводзи же причини такого становиска видзи у формалним образованю але и Библиї, односно приповедки о стваряню швета хтора нас учи же Бог створел файти и же им дал мена (Taylor, 1995: 75).

Категорії не муша мац градацію членства. Лейкоф наводзи приклад особи хтора ма одредзену титулу, односно положене хторе подрозумює же може буц лем една особа хтора ю окончує, напр. председатель одредзеной держави, процивно од напр. категорії богати людзе або високи человек (Lakoff, 1987: 21–22; 1973: 461). Лофти Задек представел *fuzzy set theory* по хторей одредзени член може не мац шицки характеристики других членох категорії але є заш лем часц категорії. Односно, його становиску же ані єден человек не цалком ясно високи або нізки але дзешка помедзи, до одредзеной мири високи або нізки (Lakoff, 1987: 21–22; 1973: 461).

Интересантни приклад неясних граніцох категорійох дава Марфи у вязи зоз виключованьом Плутому зоз категорії планетох, односно деградованя до планети патулька цо наведло науковцох же би пробовали направиц ясну дефиницію планети (Murphy, 2021). Дефиниция не була прилапена з боку веліх припаднікох науковей заєдніци, односно астрономох прето же би зоз єй прилапйованьом імпліцитно значело же и Нептун не планета. Марфи зоз тим заключує же и домени при хторих бизме обчековали ясну, чисту дефиницію часто представляю проблем. Категорії маю неясни граніци хтори можу пременіц место з часом.

Виразованє ступню припадносци категорії, бешедніки можу виразиц зоз словами и виразами хтори Лейкоф вола оградзєня (*hedges*). У своєй роботі *Hedges: A Study In Meaning Criteria And The Logic Of Fuzzy Concepts* (1973), Лейкоф наведол вецей як 60 оградзєня хтори можеме розумиц як категоріялни конкретизатори модалней природи хтори доприноша яснейшей слики о припадносци члена одредзеной категорії (Poročić, 2008: 35). Окром того, оградзєня служа и же би ше препознало нечлени категорії (Taylor, 1995: 78).

Тейлор випитує поняце оградзєня на прикладах Лейкофа и наводзи два виречєня зоз оградзєнями.

- (1) A robin is a bird par excellence.
- (2) ?A turkey is a bird par excellence.

Друге виречєне по Тейлорови незвичайне не прето же пулька не птица але прето же є не парекселанс чи виключно птица. Функция слова парекселанс направиц граніцу, односно повесц же ше роби о

прототипичним, центральним члену категорії птицох. Тото, по Тейлорови сугерує же исную рижни ступні припадносци категорії птицох (Taylor, 1995: 77). З другого боку, исную оградзєня як наприклад *loosely speaking* „пообщєно поведзєно” хтори виключую центральни члєни категорії. Применюючи наведзєне оградчєне на материял домашнїх животинох тот случай можеме илюстровац зоз шлїдуюцима прикладами:

(3) Пообщєно поведзєно заяц то живина/дробизг.

(4) ?Пообщєно поведзєно кура то живина/дробизг.

Ношитєль руского языка би за вирєченє (4) повед же тото вирєченє незвичайне понеже *кура* представя центрального члєна категорії живини док за *заяца* у трєцим вирєченю то не случай.

Тейлор наводзи и шлїдуюци оградчєня: *строго патраци, прето же, як така, технїчно спатрано*. Же бизме випитали оградзєня у нашим материялу, у асоциативней анкєти хтора як допомцни инструмент за випитованє члєнох категорийох домашнїх животинох, наведзєни и питаня як цо *То би була добра крава, конь итд. кєд би мала*. Тоти стимулуси мали циль випитац оградзєня, односно прикмети, елєменти хтори потребни же би ше одредзєну домашню животину розумєло як типичного члєна своєй категорії.

По Тейлорови, оградзєня доказую же становиска класичней теорії категоризації не стоя (Taylor, 1995: 79–80). Зоз нїма розликуєме центральни од перифєрних члєнох категорії.

1.3. ОСНОВНИ УРОВЕНЬ КАТЕГОРИЇ

Велї категорії часц гиєрархийох, односно мрежи чи структури категорийох хтори маю надредзєни и подрєдзєни уровнї⁸. Ентитєти можу буц часци вєцєй розличних категорийох хтори структуровани як гиєрархия, напр. липицанєр припада до категорії коньох, статку, домашнїх животинох, копитарох, цицкарох, живих єствох (Murphy, 2021). Теория прототипох ше интересує и з уровнями категоризації понеже ше категорії зявюю з розличними уровнями инклузії по хторєй специфичнейши категорії змєсцєни до баржєй инклузивних прецо кажди уровень категоризації баржєй инклузивни як предходни.

⁸ З лингвистичного становиска тоти ентитєти означєни зоз словами хтори тиж так формую гиєрархийну систему.

Нашо знанє організоване на основним уровню категоризації так же особи од хторих ше гледа начишліц атрибути категорійох, начишля лем даскельо атрибути членох категорії на суперординованим, односно надредзеним уровню (мебель, перевозка, цецкар) а найвецей начишля на основним уровню (карсцель, авто, пес). З другого боку на субординованим уровню не даваю вецей інформації як на основним (канцеларийни карсцель, спортски авто, ретривер) (Lakoff, 1987: 47).

По Лейкофови, категорії основного уровню основни у поглядзе перцепції, функції, комуникації и організації знаня (Lakoff, 1987: 46–47). Категорії не лем гієрархійно ушорени од найобщейших гу найспецифичнейшима але су тиж так організовані так же категорії хтори когнитивно основни, змесцени до центру гієрархії *обще гу специфичному гієрархії* (Lakoff, 1987: 12). Генерализация идзе горе од основного уровню а специализация долу. По Лейкофови, категорії основного уровня функціонално и епистемологічно примарни гу шлідоющим фактором: гештальт перцепция, формованє слики, моторичне рушанє, організованє знаня, легкосц когнитивного обробку (ученє, препознаванє, паметанє и др.) и легкосц язичного виражованя (Lakoff, 1987: 12).

Поволуюци ше на вигледованя у розвою бешеди дзецох, Марфи наводзи же за дзеци характеристичне хаснованє єдного конзистентного слова цо им помага у ученю назвох стварох але же и одроснути у розгварки вибераю праве тоти слова (Murphy, 2021). Напр. человек, як ше наводзи, преходзаци през кондзеларию наиходзи на роботни карсцель опрез роботного стола пре хтори не може прејсц и вон вируютно пове „помкні тот карсцель” скорей як „помкні тот роботни карсцель” або „помкні тоту часц меблю” (Murphy, 2021).

Психологічни есенциялизем, як наводзи Марфи, важни аспект людского знаня у вязи зоз категоріяма (Murphy, 2021). По нїм людзе часто веря же дзепосєдни категорії, найчастейше природни категорії, напр. животинї, рошліни итд. маю основну, фундаменталну характеристику хтора иснує лем у одредзеной категорії и хтора спричинює други характеристики. Вон наводзи же векшина категорійох не ма есенцию але же велї людзе веря же маю та прето виявя же сигурно єст цошка у вязи зоз псами, прецо шицки пси брешу, маю бундичку итд.

2. КАТЕГОРИЇ ДОМАШНЇХ ЖИВОТИНЬОХ У ЯЗИКУ РУСНАЦОХ У ВОЙВОДИНИ

Операючи ше на представени теорійни фундаменти, запровадзене вигледованє категоризації домашніх животиньох у язику Руснацох у Войводици. Воно провадзи як Руснаци видза тоти поняца на уровню номинаційох, фразеологизмох, и асоціяційох. Перши два уровні у найвекшей мири указую стару слику домашніх животиньох. Треци уровень указал сучасну слику и помогнул же би ше ясно видвоєли прототипични члени категорійох.

Циль роботи було вигледованє фрагментох язичней слики швета Руснацох у вязи зоз концептуалізацію и категоризацію домашніх животиньох. Предмет того вигледованя була анализа язичней слики швета Руснацох. Прототипични члени категорійох видвоєни зоз оглядом на їх фреквенцію. Напр. кед ше назва одредзеной домашней животині на уровню номинаційох зявює найчастейше, вець тота домашня животиця представля прототипичного члена категорії. Други животині представляю меней централни члени, односно члени хтори баржей периферийни.

Анализа номинаційох и фразеологизмох заснована на теорії поняцовей (концептуалней) метафори и представля интроспекційну часць анализи. Результати того вигледованя максимално обективизовани зоз асоціативним експериментом⁹.

Корпус ше состої зоз 196 номинаційох и 177 фразеологічних єдинкох у вязи зоз хованьом домашніх животиньох. У асоціативним експерименту участвовало 100 особи. Асоціативни тест мал 44 стимулуси зоз чим позберане коло 4400 реакції.

3. АНАЛИЗА

З оглядом на место одредзеного члена у категорії розликуєме центр и перферию категорії. Центр категорії представля член хтори найвизначнейши, прототипични член тей категорії. Прототипични члени одредзени на основі фреквенції того члена у формованю номинаційох або фразеологизмох. Таке спатранє гієрархії категорії нам указало архаичну слику швета. Як додатни инструмент у одредзованю прототипичного члена, послужел асоціативни тест хтори нам указал кельо сучасна слика швета одвитусь исконскей, през вики назбераней у народним паметаню Руснацох и кельо ше розликує.

---

⁹ О асоціативним тесту вецей у (Mudri, 2022: 17–30).

Концептуална анализа номинаційох указала же прототипични член категорії СТАТОК на материялу номинаційох домашня животиня *конь* (39¹⁰). Периферию тей категорії творя *крава* (25), *швиня* (13), *коза* (10), *овца* (10), *магарец* (7). Централни член категорії ЖИВИНА/ДРОБИЗГ домашня животиня *кура* (20), а на периферії тей категорії *гуска* (8) *заяц* (4), *качка* (2), *пулька* (2). Категория ДОМАШНІ ЛЮБИМЦИ ше препознава у членох *пес* (12) и *мачка* (5). Прототипични член тей категорії домашня животиня *пес*.

Зоз прегляду заступеносци ентитетох у фразеологийним материялу видзимо же *пес* (28) найчастейши член категорії домашніх животиньох а потим шлідзи *крава*, *швиня*, *конь*, и *кура*. У категорії СТАТОК найвисшу фреквенцию маю *крава* (14) и *швиня* (14), а потим шлідза: *конь* (13), *овца* (7), *коза* (7), *магарец* (7). Прототипични член категорії ЖИВИНА/ДРОБИЗГ домашня животиня *кура* (14), а шлідза: *заяц* (6), *качка* (4) *гуска* (3), *пулька* (2). Прототипични член категорії ДОМАШНІ ЛЮБИМЦИ *пес* (28), а меней препознатлїви член *мачка* (13).

Асоціативни тест указує сучасну слику швета Руснацох. Результати тесту указую пременки у категорийох. Прототипични член категорії ДОМАШНІ ЖИВОТИНІ *пес*. Тота категория надредзена категорийом СТАТОК, ЖИВИНА/ДРОБИЗГ и ДОМАШНІ ЛЮБИМЦИ. Прототипични член категорії СТАТОК то домашня животиня *крава*. На периферії тей категорії ше находза домашні животині: *коза*, *овца*, *конь*, *магарец*, *швиня*. Як найпрепознатлївши типични член категорії ЖИВИНА/ДРОБИЗГ зявює ше домашня животиня *кура*¹¹. Як меней препознатлїви члени хтори творя периферию тей категорії ше зявюю домашні животині *гуска*, *пулька*, *качка*, *когут*, *заяц*¹².

4. ЗАКЛЮЧЕНЄ

Поняце категоризації ше нешка спатра иншак як у прешлосци. Когнитивни вигледованя на полю психологий а потим и лингвистики допринесли лепшому розуменю категорийох.

¹⁰ Число жридлових доменох хтори участвую у твореню номинаційох през процес метафоризації.

¹¹ Кура ше зоз подобну фреквенцию (47, 45) зявює як прототипични член у асоціативних польох *дробизг* и *живина*.

¹² Заяц ше зявює лем у асоціативним полю *Дробизг*.

Основни характеристики того становиска градиентнось типичнось, фази (fuzzy) чи неясни, молговити граніци, одсуство неопходних и достаточних характеристикох и фамелийна подобнось.

Вигледованє категорийох домашніх животиньох допринєсло же би ше випитали становиска когнитивней лингвистики на материялу руского язика у Войводини.

Як зме уж гварели, анализа номинацийох и фразеологизмох указує старшу язичну слику швета Руснацох. З оглядом на фреквенцию номинацийох або фразеологизмох, видзимо же у прешлосци прототипични член категорії СТАТОК була домашня животиня конь (39/13). Шлідза крава (25/14), швиня (13/14), коза (10/7), овца (10/7), магарец (7/7). Прототипични член категорії ЖИВИНА/ДРОБИЗГ домашня животиня кура (20/14). Шлідза гуска (8/3), заяц (4/6), качка (2/4), пулька (2/2). Прототип категорії ЛЮБИМЦИ домашня животиня пес (12/28) а меней препознатлїви член мачка (5/13).

Обачлїва розлика у фреквенції присутна при членох конь (39/13), крава (25/14), и пес (12/28). Кед гу тому додаме резултати асоциативного теста, можеме заключиц же домашня животиня конь страцела место прототипичного члена категорії СТАТОК та же го на тим месце заменєла крава. Тота пременка условена зоз вше меншим хованьом коньох, односно пре розвой механизациї, зменшану потребу у роботї зоз конями. То причина пременки функції коня од роботней моци гу спорту, розваги, престижу.

Места членох категорії ЖИВИНА/ДРОБИЗГ прилїжно иста на шицких трох уровньох анализи. Мали розлики у фреквенції присутни при членох качка (2/4), пулька (2/2). Тиж так, лем асоциативни тест указує присутнось и домашней животинї у категорії ЖИВИНА/ДРОБИЗГ.

Гоч на уровню номинацийох и фразеологизмох то не видно, домашня животиня заяц випатра на драги страциц свойо место у категорії хтору Руснаци вше баржей розумя як виключно ЖИВИНА. Одвити у асоциативним тесту указую же ше як одвит на стимулус живина не зявює анї єдна реакция зоз назву тей домашней животинї док ше у одвитох на стимулус дробизг, вона зявює раз. Тота пременка не резултат пременки функції або потреби за заяцом але є резултат инкорпованя концептох под уплївом концептосфери сербскей култури.

Пес, з другого боку у шицких трох материялох (12/28) у одношеню на мачку визначнейши член категорії. Медзитим, кед вежнеме до огляду одвити на стимулус домашня животиня у асоциативним тесту, видзимо же

прототипични член тей категорії пес (38). Пес, у тим смислу и на материялу фразеологизмох ма найвисшу фреквенцию (28). Тото роснуце препознатлівосци пса, по нашим думаню, у вязи зоз пременку функції пса од чувара обисца гу любимцови, односно приятельови. У найстаршим, номинацийним пасму, пес ище ма функцию чувара покля у фразеологийним, динимичнейшем и подложнейшем пременком, пес помали пребера функцию любимца.

У препатрунку визначних характеристикох домашніх животиных зме могли видзиц же то найчастейше справоване, випатрунок, функция и место домашней животины у гисрархийней системи категорийох.

Стереотипни представи о домашніх животиных засновани на тих визначних характеристикох, найчастейше у вязи зоз справованьом домашней животины або ей функцию. Обачене же цо менши хасен за человека од домашней животины, то негативнейши стереотипи о тей животины. У тим смислу, нехасновити домашні животины ше приближую дзивим животиным¹³.

ЛИТЕРАТУРА

- Bertoša, M. (1999). Stereotipi o životinjama. У: Badurina, L., Ivanetić, N., Pritchard, B., Stolac, D. (ред.) (1999). *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 63–78.
- Bugarski, R. (2003). Uvod u opštu lingvistiku (2. izd., Том 6, стр. 269). Čigoja štampa; XX vek.
- Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511803864>
- Ivić, M. (2001). Pravci u lingvistici. 2 (9. izd., dopunjeno poglavljem "Lingvistika u devedesetim godinama"). Biblioteka XX vek; Čigoja štampa; Knjižara Krug.
- Lakoff, G. (1973). Hedges: A Study In Meaning Criteria And The Logic Of Fuzzy Concepts. *Journal of Philosophical Logic*, 2, 458–508.

¹³ Видзене животиных як глухих, ленівих або мудрих и вредних засноване на шлебодним видзеню человека, односно воно стереотипизиране. По Мислави Бертоша, человек животины видзи як ресурс хтори може похасновац та прето позитивно одредзуе домашні животины а дзиви животины частейше оценюе як негативни, зоз перспективи хасновитих або чкодлівих животиных (Bertoša 1999: 64).

- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Mudri, A. (2022). Metoda asocijativnoho testu u kognitivnolingvističnih vihljedovanjoh. *Švetlosc*, 4, 17–30. (Cyrilic)
- Mudri, A. (2022). Terminologija u vjazi zoz vihovom domašnjih životinjoh u ruskim jaziku u Vojvodini. doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet. (Cyrilic)
- Murphy, G. (2021). Categories and concepts. У: Biswas-Diener, R.–E. Diener (ред.), *Noba textbook series: Psychology*. Champaign, IL: DEF publishers. <http://noba.to/6vu4cpkt>
- Popović, Lj. (2008). Jezička slika stvarnosti, kognitivni aspekt kontrastivne analize. Beograd: Filološki fakultet. (Cyrilic)
- Prčić, T. (2018). Novi transkripcioni rečnik engleskih ličnih imena, treće, elektronsko, izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad. https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/978-86-6065-497-9_0.pdf
- Rosch, E. (1973). Natural categories. *Cognitive Psychology*, 4 (3), 328–350. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0010028573900170?via%3Dihub>
- Rosch, E. (1975a). Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104, 192–233.
- Rosch, E. (1975b). Cognitive Reference Points. *Cognitive Psychology*, 7, 532–547. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0010028575900213?via%3Dihub>
- Rosch, E. (1976). Basic objects in natural Categories. *Cognitive Psychology*, 8, 382–439. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/001002857690013X?via%3Dihub>
- Rosch, E. (1978). Principles of categorization. У: Rosh, E.–Lloyd, B. (ред.) (1978), *Cognition and categorization*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 27–48.
- Rosch, E. Mervis, C. (1975). Family resemblances: Studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology*, 7, 573–605.
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. New York: Oxford University Press.

Aleksandar Mudri

**CATEGORIZATION AND PROTOTYPE THEORY: DOMESTIC ANIMAL
CATEGORIES IN VOJVODINA RUTHENIAN**

Summary

This paper deals with some of the key topics in cognitive linguistics—categorization and prototype theory. Attitudes towards these concepts have evolved from an understanding of categories in the ancient times as strictly organized entities (categories are defined as a set of necessary and sufficient characteristics; the features of category members are binary; categories have clear boundaries; all category members have equal status), to a cognitive understanding of categories, influenced primarily by the research of Ludwig Wittgenstein and Eleanor Rosch. Relying on the theoretical assumptions of research in cognitive linguistics, we conducted a study of domestic animal categories at the levels of phraseology, nomination and association. The results of this study show that the prototypical member of the category DOMESTIC ANIMALS is *the dog*. This category is superordinate to the categories LIVESTOCK, POULTRY and PETS. The prototypical member of the category LIVESTOCK is the domestic animal cow. On the periphery of this category are *the goat, the sheep, the horse, the donkey and the pig*. The most recognizable typical member of the category POULTRY is *the chicken*. Less recognizable members include *the goose, the turkey, the duck, the rooster and the rabbit*. This study confirms the cognitive linguistic view of categories. The prototypical members of the category DOMESTIC ANIMAL have changed over time from the cow and the horse to the contemporary view of the dog as the most prominent member of the category. Some members of these categories are increasingly less recognized as members of the respective categories, while new members appear only as part of the contemporary image of the world of Vojvodina Ruthenians.

Keywords: cognitive linguistics, categorization, prototype theory, Ruthenians in Vojvodina.

УПУТСТВО ЗА ПРИРИХТОВАНЄ РУКОПИСА ЗА ДРУКОВАНЄ

Часопис Русинистични студиї / Ruthenian Studies обявює оригинални науково, преглядни науково и фахово роботи зоз обласци филологийних, лингвистичних и дружтвених наукох. Роботи хтори уж обявени або понукани за обявйоване у даедней другой публикації не могу буц прилапени, так як ані гевти хтори не задоволюю науково критериюми. Кед работа була викладана на науковим сходу, або настала як резултат наукового проекта, тот податок треба навесц у надпомнуцу на дну насловного бока тексту.

Автор длужни почитовац науково и етични принципи и правила под час пририхтованя роботи у складзе зоз медзинародними стандардами. Зоз придаваньом роботи автор гарантує же шицки податки у роботи точни, як гевти хтори ше одноша на вигледоване, так и библиографски податки и наводи зоз литератури. Пре рецензоване ше проверює чи у роботох нет елементи плагиату.

Часопис Русинистични студиї / Ruthenian Studies обявює роботи наставнікох и сотруднікох Факултету як и з боку Редакції поволаних авторох зоз иножемства и других университетох зоз жеми. У *Русинистичних студиїох* ше обявюю роботи найвецей трох коавторох. Кажде може понукнуц лем єдну роботу за обявйоване, без огляду чиє є єдини автор чи коавтор.

Придаванє рукописох

Роботи ше придаваю у електронскей форми у .doc или .docx формату на адресу ruthenianstudies@ff.uns.ac.rs. Рок за придаванє рукописох 31. май чечуцого року.

Рецензованє

Поступок рецензованя анонимни у обидвох напрамох, прето авторе муша вихабиц шицки информации зоз тексту, одн. файлу на основи хторих би могли буц идентификовани, и то на шлїдуюци способи:

- а) з анонимизацию референцох хтори ше находза у тексту и хтори авторово,
- б) з анонимизацию референцох у библиографії,
- в) з уважним менованьом файлох, так же би ше не видзел автор (напр. File > Check for Issues > Inspect Document > Document Properties and Personal Information > Inspect > Remove All > Close).

Роботи рецензую двома кваліфікованими рецензентами.

Думане анонимного рецензента і текст роботи зовсім евентуальними надпомнучами ще надаваю авторові, але він у термін 14 днів повинен гледати променки у роботі. Кед же рецензент утвердзи, же робота не согласна зовсім правописом і же має граматичні і стилістичні гришки, авторові ще вращає робота на лектуру. Автор одвитує за правописну і стилістичну коректність текста. Ревидована версія роботи ще посилає рецензенту на увид, та ще він повинен вирішити чи гледати променки одвитуючи і чи роботу мож друкують. Потім Редакція приносить одлуку про опублікування.

Язык и письмо

Роботи ще публікують на славянських мовах і на головних славянських мовах.

Форматоване тексту

Тексти ще пишу у програмі Microsoft Word, зовсім фонтом Times New Roman. Велькість фонта основного тексту 12 (кед цитат має велькість як 40 слів, велькість фонта 11). Проряд основного тексту 1,5. Кед перші шор нового пасуса уцагнути (Paragraph/Indentation/Special:_First line 1,5 cm), а текст треба вирівняти з обидвох боків („justify”). Формат бока А4.

Фусоти означають зовсім арабськими числами (окрем перших хтори ще означають зовсім гвиздочками, а часом су інформації про авторів, повязані з оглядом зовсім проектом або інформації про попередній опублікований часом роботи). Велькість фонта фусоти 10.

Роботи хтори не задовольняють формальні стандарти не можуть пройти етап рецензування.

Насловни бок

Штички роботи мають насловний бок хтори треба, але у верхньому лівому куті мало імені автора і під ним і афіліацію, односно імені інституції. Під тими інформаціями штички наслов роботи хтори центровані і написані зовсім верзалом і фусоту хтора означена зовсім гвиздочку (*). Зовсім першу гвиздочку ще дає інформація про емайл автора і зовсім другу і третю гвиздочку інформації про науковий проект, підзаголовок або надпомнуче про попередній представлений роботу на науковий сходзі ітд.

Структура статі

Рукопис повинен бути друкують треба, але мало штикуючі елементи: імені і презвіско автора, інституцію у хторей є заняті, наслов статі, абстракт, ключові слова, текст роботи, резюме і науковий апарат.

Наслов статі

Наслов треба же би цо вирнейше описал змист статі.

Абстракт и ключни слова, резиме

Єден параграф, до 200 слова.

Велькосц фонта 10, зоз прорядом 1.

Перши шор уцагнуц, без писаня слова *абстракт*.

Обовязни інформації абстракту то цель вигледованя, методология вигледованя.

Под текстом абстракту, пише ше наслов *Ключни слова*: и наводзи ше од 5 до 10 слова або фрази хтори описую змист статі.

Резиме ше пише по англійски на концу текста, пред литературу, з велькосцу фонта 10 и прорядом 1 (single). Пред резимеом пише ше мено и презвиско автора на латинки. Потим шлїдзи наслов Summary, центровани. Перши шор каждого пасуса уцагнуц на 1,5 цм. Наслов резимеа по англійски виписани зоз верзалом, центровано. Резиме зжато приказує проблем, цель, методологию и резултати наукового вигледованя. Обсяг резимеу до 500 слова. Резиме не преклад абстракта. После тексту резимеа, уцагнути на 1,5 цм шлїдзи наслов *Key words*: после хторого ше наводза 5 до 10 ключни слова.

Кед же работа на англійским язикау, резиме ма буц по руски.

Обсяг тексту

Минимална длужина роботи 20.000, а максимална 30.000 характери, ведно зоз абстрактом, резимеом и литературу.

Основни текст роботи

Основни текст ше пише з велькосцу фонта 12. Наслови поглавїох ше наводза з верзалом центровано, а поднаслови знука поглавїох з курзивом уцагнуто на 1,5 цм, як и перши шор нового пасуса.

Таблічки и графикони формовац у Word формату. Кажда таблічка ма буц означена з числом, з адекватну назву. Число и назва ше находза над таблічку/графиконом.

Цитованє референцох у тексту статі

Цитати ше означую зоз двойністима знаками наводзенья у складзе зоз правописом язика на хторим статя, а цитати знука цитату з єдними знаками наводзенья ('...'). Хасноване жридло ше наводзи знука тексту так же ше елементи (презвиско автора, рок виданя, число бока на хторей ше находзи часц хтора ше цитує) наводза у заградзеньох и одвоєю зоз запяту и

двома точками (Duličenko, 2009: 54). Цитовани жридла ше наводза на концу виреченя, непосредно пред точку.

За блок цитат (вецей як 40 слова) не хасновац знаки наводзенья але ше го пише у окреммим блоку, ліва маргина (Paragraph/Indentation/Left) уцагнута на 1,5 цм, а фонт велькосци 11, на концу у заградзеню жридло.

Кед ше наводзи роботу хтора ма 3–5 авторох, перши раз навесц шицких авторох а у познейших наводзеньох лем першого автора и навесц „и др.” або „et al.”.

Кед статья ма два або вецей референци истого автора зоз истого року, вец ше после податкох о року додаваю знаки а, б итд. (Tamaš, 2012a), (Tamaš, 2012б). Роботи истого автора ше наводза по хронологийним шоре: (Halle, 1959; 1962).

Литература

У списку литературы наводза ше лем референци хтори автор хасновал у роботі. Референци хтори у оригіналу на кирилки ше наводза транслитеровани на латинку зоз надпомнуцом у заградзеню непосредно после точки референци (Cyrillic). Велькосц фонта 12, а форма треба же би була Hanging на 1,5 цм (Paragraph/Indents and Spacing/Hanging).

Кніжки (друковани жридла)

Кніжка зоз єдним автором

Duličenko, A. (2010). *Jugoslavo ruthenica II*. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, Ruske slovo Novi Sad. (Cyrillic)

Кніжка з вецей авторами

Кед кніжка ма вецей авторох, наводза ше шицки, але ше пред остатнім презвиском додава знак „&”.

Đorđević, S.–Mitić, M. (2000). *Diplomatsko i konzularno pravo*. Beograd: Službeni list SRJ.

Rokai, P.–Đere, Z.–Pal, T. & Kasaš, A. (2002). *Istorija Mađara*. Beograd: Clio.

Кніжка зоз редактором або ушорйовачом зборніка роботох

Кед кніжка зборнік роботох зоз наукового сходу або є пошвещена єдней теми, як автор ше наводзи редактор або ушорйовач публикації и коло презвиска и иницијалу ше додава „ред.” або „ушор.” односно „ed.” кед кніжка на странским јазыку.

Tamaš, JU. (red.) (2012). *Veličina malih jezika, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddzeljenje za rusinistiku.

Статя зоз зборніка

Hardi, DJ. (2012). Koncept istoriji bačvansko-srimskih Rusnacoh Havrijila Kosteljnika. U: Tamaš, JU. (Red.) (2012). *Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddzeljenje za rusinistiku. 141–149.

Статя зоз наукового часописа

Kišjuhas, A. (2017). Manjinski identiteti: perspektiva teorije kontrole afekta i teorije kontrole identiteta. *Русинистични студији/Ruthenian Studies*, 1, 155–171.

Статї зоз новинох

Потребне навесц информациї о року, мешацу и дню за дньово и тижньово новини и хасновац „bok” або „p.” кед новини на странским язикау.

Mišić, M. (1. feb. 2012). Ju-Es stil smanjio gubitke. *Politika*, str. 11.

Кед ше не спомина автор статї:

Straževica gotova za dva meseca. (1. feb. 2012). *Politika*, str. 10.

Онлайн жридла

Кед то жридло оможљивоє, треба написац DOI число. Тото число ше записує на концу описа без точки. Кед DOI не доступни, треба хасновац URL.

Статя зоз онлайн наукового часописа

Stankov, S. (2006). Phylogenetic inference from homologous sequence data: minimum topological assumption, strict mutational compatibility consensus tree as the ultimate solution. *Biology Direct*, 1. doi:10.1186/1745-6150-1-5

або з URL числом

Stankov, S. (2006). Phylogenetic inference from homologous sequence data: minimum topological assumption, strict mutational compatibility consensus tree as the ultimate solution. *Biology Direct*, 1. Preuzeto sa <http://www.biology-direct.com/content/1/1/5>

Е-кнїжки

Кед ше наводзи жридло хторе доступне лем на интернету, место податкох о месту издаваня и издавателюви, треба навесц податок о електронским жридлу зоз хторого ше пребера:

Milone, E. F.–Wilson, W. J. F. (2008). Solar system astrophysics: background science and the inner solar system [SpringerLink version]. doi: 10.1007/978-0-387-73155-1

Веб сайт

Податок о року одноши ше на датум формованя, датум копії або датум остатней пременки.

Kraizer, S. (2005). Safe child. Prevžate 29. februara 2008, sa <http://www.safechild.org/>

Penn State Myths. (2006). Prevžate 6. decembra 2011, sa <http://www.psu.edu/ur/about/myths.html>

Необявени роботи

За необявени роботи треба навесц подполни податки.

Segedi, K. (2004). Prefiksi sa prostornim značenjem u rusinskom i ruskom jeziku (Nepublikovana magistarska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Рукописни материял ше наводзи по авторови рукопису, а кед автор рукописа не познати, по наслову. Кед рукопис не ма наслов, дава му го тот цо пише о нїм. Шлїдуюци елемент час наставаня тексту, место и назва институції у хторей ше рукопис находзи, сигнатура и фолияция.

Редакция часописа *Русинистични студії / Ruthenian Studies*

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Др Зорана Ђинђића 2.

21000 Нови Сад

Tel: +381214853900

www.ff.uns.ac.rs

Припрема за штампу и редизајн корица

Игор Лекић

Штампа

Футура, Нови Сад

Тираж

75

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.161.2

РУСИНИСТИЧНИ студиј = Ruthenian Studies /
главни редактор Дјора Гарди. - 2016, 1- . -
Нови Сад : Универзитет у Новим Садзе,
Филозофски факултет, Одделене за русинистику,
2017- . - 23 cm

Dostupno i na: <http://rusinisticnistudi.ff.uns.ac.rs>. -
Годишње.

ISSN 2560-3612 = Русинистични студиј

COBISS.SR-ID 313718791
